

Пралетарыі ўсіх краін, аднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ШТОТЫДНЁВІК

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

Пятніца, 25 мая 1990 г. № 21 (3535) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

Удзельнікам Усесаюзнага свята славянскага пісьменства і культуры

Дарагія сябры!
Вітаю вас, удзельнікаў Усесаюзнага свята славянскага пісьменства і культуры, якія сабраліся ў гэтыя дні ў сталіцы Беларусі Мінску.

Такія сустрэчы становяцца добрай традыцыяй народаў-братоў, садзейнічаюць развіццю іх гістарычнай памяці, прагрэсу нацыянальнай культуры, умацаванню духоўнай агульнасці. Яны дазваляюць зноў і зноў звяртацца да вытокаў мудрасці многіх пакаленняў, якія пакінулі нам у спадчыну трывалыя міжнацыянальныя сувязі, гуманістычныя каштоўнасці, вельмі багатую літаратуру і мастацтва.

Упэўнен, што Дні славянскага пісьменства стануць добрым прыкладам дружбы і ўзаема-разумення паміж краінамі і народамі. **М. ГАРБАЧОУ.**

Слаў КАРАСЛАВАЎ: «Справа Кірылы і Мяфодзія— справа ўсіх славян»

Імя балгарскага паэта і белетрыста Слава Хрыстава Караслава вядома сацецім чытачам, у асноўным дзякуючы яго раману «Браты з Салонінаў». Ён уваходзіць у склад балгарскай дэлегацыі, якая прымае ўдзел у Свяце славянскага пісьменства і культуры ў Мінску.

Цяпер славянскія народы зноў вядуць пошук сваёй духоўнай апоры, сваёй дарогі ў (Працяг на стар. 13).

Напярэдадні адкрыцця Свята славянскага пісьменства і культуры 23 мая ў Мінску ў ДOME літаратара адбылася прэс-канферэнцыя, у якой прынялі ўдзел прадстаўнікі афіцыйных дэлегацый, якія прыехалі на свята. Адкрываючы яе, старшыня Рэспубліканскага таварыства беларускай мовы Н. Гілевіч падкрэсліў, што Усесаюзнае свята славянскага пісьменства і культуры мае асаблівую афарбоўку, бо праходзіць у Беларусі, на зямлі вялікага славянскага асветніка і гуманіста Францішка Скарыны, 500-годдзе якога сёлета па рашэнні ЮНЕСКА адзначае ўсё прагрэсіўнае чалавецтва. У нашай краіне такое свята прайшло ў Мурманску, Ноўгарадзе, Волагдзе, Кіеве, Варшылаўградзе і некаторых

іншых гарадах, а сёлета факел дружбы нашых народаў успыхне ў Беларусі.

Н. Гілевіч пазнаёміў прысутных з прадстаўнікамі афіцыйных дэлегацый, якія прыехалі ў горад Мінск.

Пасля на прэс-канферэнцыі да прысутных звярнуліся намеснік старшыні Міжнароднага фонду славянскага пісьменства і славянскіх культур А. Мілоў, кіраўнік дэлегацыі Украіны, член-карэспандэнт АН УССР П. Сохань, М. Бычвару (Балгарыя), М. Ягела (Польшча), Я. Гласны (Чэхаславакія), У. Волкаў (РФФСР), І. Клекерэ (Латвія).

Былі дадзены адказы на многія пытанні прысутных. **НАШ КАР.**

Пяць дзён, якія не перавярнулі свет, і трыццаць хвілін, якія абнадзеілі

— такім запомніўся парламенцкаму карэспандэнту «ЛіМа» першы этап работы сесіі Вярхоўнага Савета рэспублікі

...18 мая, 22.00. Са стэнаграфіі сесіі: «Председательствующий. Уважаемые народные депутаты! Сегодня нас по праву можно назвать прозаседавшими...»

Мінаў самы доўгі і самы напружаны парламенцкі дзень. Таму, відаць, нашы дэпутаты, звычайна вельмі неабыхавыя да стылю вядзення сесіі, не надалі ўвагі згаданаму няўдаламу жарту міністра юстыцыі В. Ціхіні. У той момант усе — у зале, на плошчы, дома ля радыёпрыёмнікаў — чакалі адказу на пытанне: «ХТО?».

Зноў вяртаю чытачоў у дзень 18 мая, бо лічу, што выбары Старшыні Вярхоўнага Савета БССР — і самі дэбаты, і іх вынік — далі досыць аб'ектыўны

адбітак сацыяльна-палітычных працэсаў, якімі жыве сёння рэспубліка. Больш таго, з'явіліся своеасаблівыя індикатары, якія бясстрашна выявілі, так бы мовіць, ступень рэфармуемасці нашага грамадства.

Усе маглі бачыць — дэпутатам было з каго выбіраць. Гэтаксама як і ўсім нам сёлета было з каго выбіраць нашых дэпутатаў. Выбар зроблены. Ці мог ён быць інакшым? Не думаю...

«Абыякавасць улады да самых неадкладных бедаў народа ў спалучэнні з яго доўгацярплівасцю мы можам назваць «сіндромам Расіі!» — так афарыстычна выказаўся днёмі адзін з прамоўцаў на з'ездзе народных дэпутатаў РФФСР.

Памяняем Расію на Беларусь у гэтай фразе — ці зменіцца яе горкі сэнс? Назіраючы за ходам выбараў кіраўніка беларускага парламента, я ўспамінаў не менш скрушную канстатацыю Васіля Быкава, яго словы на нядаўнім пісьменніцкім з'ездзе: «Столькі гадоў нацыя без лідэра», хоць і разумеў, што лідэраў нацыі не выбіраюць ні тайным, ні адкрытым галасаваннем.

Доўгія гады самаздаволеннага панавання саслужылі лепшую службу самой сістэме — атрафіравалі здольнасць генерываць свежыя ідэі і вылучаць яркіх асоб. З іншага боку, «новыя людзі», з'яўленне якіх (Працяг на стар. 2).

(Пачатак на стар. 1).

было непазбежнае, яшчэ не паўсталі ва ўвесь рост. Вось чым, думаецца, можна растлумачыць вынікі выбараў у нашым парламенце. А за ўсім гэтым — няпэўнасць, драматызм моманту, які мы перажываем.

51,1 працэнта галасоў атрымаў М. Дземянецкі і стаў Старшынёй Вярхоўнага Савета. На пытанне карэспандэнта БЕЛТА, як ён адчувае сябе ў такой сітуацыі, Мікалай Іванавіч адказаў: «Зусім упэўнена. У мяне ніякіх сумненняў няма».

Між тым, тое, што адбылося ў апошні перад перапынкам дзень сесіі, наўрад ці дадало Старшыні ўпэўненасці. Звярнуся да стэнаграмы...

«Я не хотел выступать раньше, до избрания Председателя... но сегодня я об этом хочу сказать... Я убедился, что

Центральный Комитет моей партии перешел не к поиску, как это раньше он делал, путем сближения с другими си-

ллама, которые, может быть, вчера очень громко кричали на этой площади, — а пошел на конфронтацию. Почему мы, Ефрем Евсеевич, сегодня не ищем (это и к вам относится, Николай Иванович) на деле компромиссы? Почему мы сегодня не учитываем реальность и реальную расстановку сил в нашем обществе? Ведь это по крайней мере неразумно» (депутат А. Лукашэнка).

«...я не хочу больше выходить из этого здания так, как вчера выходил... Я хочу быть как гражданин Белоруссии — чистым, откровенным и смелым. И я бы просил вас, Николай Иванович, как Председателя Верховного Совета БССР, выйти на эту площадь и объясниться с гражданами» (депутат Я. Глушкевич).

«Няўжо прадстаўнікі Кампартыі не адчулі таго напружання і той канфрантацыі, якая спела і ўнутры вашай партыі і ўнутры нашага грамадства? Няўжо элементарна няможна было зразумець, як кансалідаваць наш Вярхоўны Савет і як зняць напружанне ў грамадстве? На гэта вы не пайшлі. І вось вынік. Цяпер могуць пачацца забастоўкі ў Гомелі, могуць пачацца забастоўкі ў Менску...» (депутат З. Пазняк).

Так у залу парламента ўварвалася дыханне плошчы. Пяцідзённае «супрацьстаянне» не магло не разрадаціцца. Хтосьці з калег напісаў, што, напрыклад, выступленне лідэра БНФ на сесіі «падаліло масла ў агонь». Мне здаецца, што і яно, і іншыя выступленні на сесіі 19 мая з'явіліся хутчэй халодным душам...

Трыццаціхвілінны перапынак, пад час якога М. Дземянецкі перагледзеў сваю (ці толькі сваю?) прапанову аб кандыдатуры першага намесніка Старшыні Вярхоўнага Савета, — абнадзеў не толькі тым, што ў

выніку на адну з вышэйшых дзяржаўных пасадаў быў выбраны Станіслаў Шушкевіч. Заведзеная машына рушыла было ў вызначаным кірунку, але мусіла даць задні ход. Ці не ўпершыню гэта адбылося вось так, амаль увачавідкі.

Па-другое, і гэта, бадай, самае галоўнае, — адбыўся нейкі зрух, надзвычай важны дзеля паспяхоўнасці ўсёй далейшай працы сесіі. І ўвогуле дзеля станаўлення беларускага парламента. Мы з'яўляемся сведкамі цяжкага, складанага, часам непазбяжнага і нават выбухованебяспечнага працэсу ператварэння трох соцень з лішкам малазнаёмых альбо зусім незнаёмых людзей — у калектыў, здольны выяўляць волю і мудрасць, прымаць адказныя рашэнні. Не хацелася б перабольшаць вынікі гэтага працэсу, яны пакуль што больш чым сціплыя, але яны — ёсць.

Андрэй ГАНЧАРОВ.

МІНСАВЕТ ПАЧЫНАЕ I...

Праз вокны Мінскага гарвыканкома добра відаць Дом урада. Так што ўдзельнікі сесіі новага гарсавета (а яна пачалася праз два дні пасля адкрыцця сесіі Вярхоўнага Савета рэспублікі) маглі бачыць пікеты, а часам і немалыя згуртаванні людзей, якія сустракалі народных дэпутатаў БССР...

Каля ўвахода ў гарвыканком такога бачыць не давалася. А дэпутаты гарадскога Савета на самым пачатку сваёй работы вырашылі звярнуцца да калег з просьбай: улічыць патрабаванні выбаршчыкаў Мінска і неадкладна арганізаваць прамую радыё- і тэлетрансляцыю (у запісе) сесіі Вярхоўнага Савета. Пытанне аб трансляцыі з гарадской сесіі нават не ўзнікала.

І ўсё ж, думаю, рашэнняў Мінсавета выбаршчыкі таксама чакаюць з нецярплівасцю. Мне падалося слухным выказванне аднаго з дэпутатаў у кулуарах сесіі: за нашай работай будучы

уважліва сачыць дэпутаты Маскоўскага, Ленінградскага, Кіеўскага і шмат якіх яшчэ гарадскіх Саветаў. Вопыт народнаўладдзя, якога так яшчэ не хапае нашаму грамадству, аднолькава каштоўны для ўсіх народных дэпутатаў — незалежна ад іх рангу. Ды і звычайны нашы ўяўленні аб строга вертыкальнай іерархіі ўлады (табелі аб рангах) карэктуюцца жыццём. Новыя законы — у прыватнасці, аб мясцовым самакіраванні, аб уласнасці, аб статусе народнага дэпутата ў СССР і г. д. — у прынцыпе ствараюць новую сітуацыю. Цяпер Савет абыдзецца і без да-

зволу або інструкцый зверху, можа дзейнічаць самастойна, выказваючы інтарэсы выбаршчыкаў. І што важна, на гэтым шляху ён можа рухацца далей і хутчэй, чым вышэйшыя органы ўлады.

У першы дзень работы Мінсавета яго дэпутаты з трывогай гаварылі аб тым, што ўсхвалявала многіх мінчан — раптам у сталічных магазінах узніклі вялізныя чэргі за мукой, крупамі, макаронамі і г. д. Але гэта не была праблема аднаго толькі Мінска. І справа тут не ў нейкіх асаблівасцях псіхалогіі жыхароў Мінска або Віцебска, а ў агульнай эканамічнай сітуацыі нестабільнасці, вынікі якой адчуваюцца абсалютна ва ўсіх рэспубліках і рэгіёнах краіны.

Яшчэ цікавы факт. Як засведчыў на сесіі выконваючы абавязкі старшыні Мінгарвыканкома Г. Цішкевіч, адна з прычын мясцовага і кілбаснага дэфіцыту ў тым, што каля трыццаці працэнтаў мясапрадуктаў скупляюцца немінчанамі. Дык што рабіць? Забараніць вываз прадуктаў, увесці жорсткае рацыянаванне, карткі? Але ж не трэба забываць, што не ў Мін-

ску вырабляецца сельскагаспадарчая прадукцыя. І ўвод у дзеянне новых магутнасцей па вырабу мясных паўфабрыкатаў, пра што гаварылася на сесіі, само па сабе яшчэ не дапаможа вырашыць харчовую праблему.

Праблема харчавання — дэлека не адзіная (хоць і адна з першых па важнасці) для нашай сталіцы. Патрэбы ў таварах лёгкай прамысловасці задаволены сёння ў горадзе на 70—80 працэнтаў. Попыт перавышае прапанову прыкладна на мільярд рублёў (па нехарчовых таварах).

Дэфіцыт гарадскога бюджэту на сёння — каля 60 мільёнаў рублёў. Між тым, толькі на камунальнае будаўніцтва патрабуецца ў дзесяць разоў больш. Жыллё. Па забяспечанасці ім Мінск займае 15—16-е месца ў Саюзе. Больш як 120 тысяч сем'яў чакаюць паляпшэння сваіх жыллёвых умоў. А кожны год насельніцтва сталіцы рэспублікі павялічваецца на 35—36 тысяч. У горадзе не хапае паліклінік, бальніц, школ, дзіцячых садоў, устаноў культуры, магазінаў, пральняў і г. д. Расце злачыннасць. І толькі з

кааператывамі выканкому яшчэ некалькі удаецца змагацца: за апошні час 362 з іх былі закрыты.

Вось такая — у канспектыўным плане — карціна выявілася перад дэпутатамі гарсавета ў інфармацыйным дакладзе, з якім выступіў Г. Цішкевіч. Галоўнай прычынай такога становішча дакладчык назваў жорсткую цэнтралізацыю планавання і размеркавання фондаў і рэсурсаў па рэштковым прынцыпе. Пры гэтым да самага апошняга часу 70 працэнтаў усіх капіталаўкладанняў выдзялялася на будаўніцтва вытворчых аб'ектаў у горадзе.

Хоць у дэпутатаў і былі сур'ёзныя пытанні да дакладчыка — у першую чаргу, звязаныя з экалогіяй горада, — трыццацімінутная інфармацыя задаволіла дэпутатаў сваёй сцісласцю, канкрэтнасцю і рэальным аналізам стану спраў. Дарэчы, яшчэ на пачатку работы сесіі, калі абмяркоўваўся парадак дня, была зроблена спроба наогул зняць пытанне аб дакладзе: работнікам апарату яўна не хацелася браць на сябе адказнасць. З іншага боку, дэпутаты, якія ўваходзілі ў арганіза-

— Вітаю цябе, Марыс, у нашым стольнім Мінску. Прыемна усведамляць, што твае сустрэчы з Беларуссю... з беларускімі пісьменнікамі і, нарэшце, асабіста нашы з табой сустрэчы (то на рыжскім узмор'і, то ў Мінску) сталі ўжо традыцыйны. Скажы, што цябе прывяло да нас на гэты раз? Жаданне атрымаць з першых рук інфармацыю пра наша сённяшняе літаратурнае жыццё? Імкненне асвяжыць беларускія ўражанні наогул? Ці крыху папрацаваць у цішыні гасцінічнага нумара, удалі ад штотдзённых клопатаў? Ведаю, што табе добра працуецца, калі ты прыяздзіш да нас...

— Так, я заўсёды, — і ў самыя дрымотныя, застойныя гады, — лічыў і гаварыў, што мы ў Латвіі занадта мала аддаём увагі Беларусі, беларускай культуры, літаратуры, занадта, я б сказаў, фрагментарна ведаем аб кропках узаемага судакранання і ў гісторыі, і ў фальклоры. Усё-такі мы — балты, нават першая палова назвы твайго народа нас звязвае. І ў песнях, і ў танцах, і проста ў вельмі прыгожых тварах беларускіх жанчын часам праскаквае нешта такое знаёмае, што спахопліваецца: няўжо?

Мы даўно знаёмыя з Рыгорам Барадуліным. Яшчэ з малодсці, з тых бурных шасцідзсятых. Ды і з табой, сапраўды, даўно ўжо знаёмыя. У свой час на адной усеагульнай пісьменніцкай нарадзе я быў у ад-

ным семінары з вашай тонкай лірычнай паэтэсай Яўгеніяй Янішчыц. Шкада, што так трагічна абарвалася яе жыццё... Варта сказаць, што заўсёды сачу за суровай прозай Васіля Быкава. з цікавасцю чытаю

нае — хацелася пабыць у вас, убачыць і адчуць, што новага з'явілася ў вас за апошнія гады, якія прынеслі столькі змен...

— Якія ўражанні? Як табе, чалавеку з боку, удалася сённяшня беларуская сітуацыя?

кампактныя мініяцюры Янкі Брыля, палымяную публіцыстыку Алеся Адамовіча, своеасаблівыя вершы Алеся Рэзанава.

Ты маеш рацыю; я некалькі разоў працаваў у Мінску, па два-тры тыдні, і ніколі не ад'язджаў без вершаў. Пісалася і на гэты раз. Але самае галоў-

Надвор'е ў Рызе...

Фота Г. ЯНАЦЬКА («Літаратура ун Максла»).

...І МНОГА ПАЛІТЫКІ

У першай палове мая ў Мінску знаходзіўся вядомы латышскі паэт і перакладчык, заслужаны дзеяч культуры Латвійскай ССР, галоўны рэдактар газеты «Літаратура ун Максла» («Літаратура і мастацтва») Марыс ЧАКЛАЙС. Марыс Чаклайс не першы раз прыязджае ў нашу рэспубліку. Ён бываў у нас і раней, даўно цікавіцца нашай літаратурай, сябрае з беларускімі пісьменнікамі. У новай кнізе М. Чаклайса «Лабрыт, Геракліт» («Добрай раніцы, Геракліт») ёсць вершы, прысвечаныя Беларусі і беларускім паэтам.

З госцем, са сваім двойчы калегам — па паэтычнаму цэху і па пасадзе — гутарыць галоўны рэдактар «ЛіМа» Анатоль Варцінскі.

Літаратурная (толькі што, як ты ведаеш, прайшоў наш чарговы пісьменніцкі з'езд)? Грамадска-палітычная? Што ты можаш сказаць аб перабудовачных працэсах у нашай рэспубліцы?

— Мы ў рэдакцыі атрымоўваем твой «ЛіМ», часопіс «Крыніца» («Роднік»). Яны даюць пэўнае ўяўленне аб тым, што адбываецца ў вашай рэспубліцы. На жаль, афіцыйныя выданні працягваюць па-старому даваць прыўзнятую «рэчаіснасць». На працягу тыдня, будучы ў Мінску, глядзеў «Панараму» і некаторыя іншыя тэлеперадачы. І павінен сказаць, прабач мяне за адкрытасць, — вельмі пустыя часам перадачы. У той жа «Панараме»: нейкія кветачкі, лужкі, дзіцячыя калыскі, парачкі з дзямбамі і без дзямбамі, і яшчэ ўсмешлівыя начальнікі, вялікія і малыя. І яшчэ вельмі многа людзей у вайскавай форме... Май, мір, праца! (Маю на ўвазе першамайскую перадачу). У той жа час у вашага ТБ не знайшлося хвіліны для таго, каб паведаміць своечасова аб тым, што адбылося 3 мая ў Латвійскім парламенце.

Звярнуў увагу на такую асаблівасць сённяшняга жыцця Мінска, як з'яўленне нефармальнага выданняў. Нечаканая інфармацыя, свежы погляд... Ды, напэўна, цяжка гэтым выданням выходзіць — некаторыя з іх, заўважыў, могуць друкавацца толькі ў прыбалтыйскіх рэспубліках.

Чарнобыльская трагедыя... Самае жахлівае — гэта тое, што ўтойвалася праўдзівая інфармацыя аб выніках аварыі. І магу ўявіць, што перажываеце ўсе вы, увесь беларускі народ зараз, калі многае стала вядома, а магчымасці для ліквідацыі вынікаў катастрофы мізэрныя. Вядома, дапамога прыйдзе, у тым ліку і міжнародная, але як выкрасціць гэтыя чатыры гады, якія, несумненна,

адаб'юцца на генафондзе нацыі?.. У глыбіні душы спачуваю твайму народу. І не магу не зразумець яго пачуцці, якія выліваюцца то ў мітынгі на плошчы, то ў забастоўкі томельскіх рабочых...

тачоў свайго выдання. Нельга траціць якасны ўзровень. Ды і з паперай у нас зараз так дрэнна, што з мая месяца мы пачалі выходзіць толькі 3 разы ў месяц (скарочаны выпуск і ўсіх другіх газет). Абстаноўка ўскладняецца ў сувязі з прэтэнзіямі ЦК ЛКП (на платформе КПСС) на Дом друку, друкарню, памяшканні і г. д. З будучага года, напэўна, прыродзем на гаспадарчы разлік, г. зн. будзем, апрача ўсяго іншага, самі распараджацца сваімі прыбыткамі, якія немаля. Нязвыкла будзе, але гэта дадае неабходнасці думаць, вырашаць, дадае сіл.

— Не магу, як ты разумееш, не спытацца, не даведацца з першых вуснаў пра падзеі ў Латвіі. Што ты адчуваеш і думаеш у гэты пераломны для твайго народа момант, на гэтым крутым гістарычным павароце ў лёсе твайго Радзімы?

— Што я думаю? Радуюся разам з усімі сваімі суайчыннікамі і ў той жа час усведамляю ўсю складанасць набыцця сапраўднага суверэнітэту. Але адно бяспрэчна: працэсы ў Латвіі, у маім народзе такія глыбокія, што калі б наш новавыбраны Вярхоўны Савет не прыняў дэкларацыю аб незалежнасці, то ён павінен быў тут жа падаць у адстаўку. І яшчэ. Народ абудзіўся, але ён умее стрымліваць эмоцыі, дакладней — успышкі непрыязі, успышкі негатывага стану духу. Мой народ, у гэта ведаю, умее быць цярплівым, быць добразычлівым да людзей іншых нацыянальнасцей. Шлях да незалежнасці будзе, вядома, доўгім і цяжкім, але другога не дадзена. Зараз або ніколі — гэта не крылаты выраз, гэта сама рэальнасць. У Латвіі пасля вайны, пасля рэвалюцыі, калектывізацыі і дэпартацыі засталася 52 працэнты латышоў і, такім чынам, само фізічнае існаванне народа пад пытаннем. Так што перабудова азначае для нас выратаванне нацыі.

Наконт становішча так званай рускамоўнага насельніцтва. Фарбы тут яўна згушчаюцца. Па-першае, недакладны сам гэты тэрмін «рускамоўнае». Прадстаўнікі іншых нацыянальнасцей гавораць у нас паміж сабою на розных мовах. Напрыклад, літоўцы паміж сабой перамаўляюцца па-літоўску, а з латышамі — па-латышску. Потым, у нас няма дыскрымінацыі ў дачыненні да прадстаўнікоў нелатышскай часткі народа. Наадварот, менавіта ў апошні час у рэспубліцы ўзнікла многа нацыянальна-культурных таварыстваў (беларускае, яўрэйскае, эстонскае, польскае і г. д.), якія аб'ядналіся і ўтварылі адпаведную асацыяцыю. Ці такі факт: у новы парламент Латвіі выбраны беларус Альфрэд Чэпаніс (намеснік Старшынёў Савета Міністраў), полька Іта Казакевіч, яўрэй Маўрык Вульфсан і інш. Што добра аднаму народу, тое добра і другому. Так я думаю...

«Мір на Зямлі»

Летняя школа славяназнаўства ў Празе збірае ўлюбінцаў чэшскай мовы з усіх кантынентаў (дарэчы, такіх летніх школ у Чэхаславакіі некалькі). Цікава назіраць, як стараюцца паразамацца на занятках у Карлавым універсітэце пасланцы з Японіі і Францыі, Вятнама і Егіпта, Латвіі і Амерыкі... Амаль кожны год на вучобу ў Чэхаславакію трапляюць і беларусы...

Аднаго разу на «вылецце»-экспедыцыі рыжскага Гуна Ліневіча пазнаёміла мяне са сваёй суседкай — амерыканскай выкладчыцай і паэтэсай Дагмар Волкат. Яны весела шчабяталі па-англійску, а мне прыйшлося высільвацца па-чэшску. Даведаўся, што Дагмар Волкат — са штата Агаё (у гэтым штате — у Кліўлендзе — месціца беларускае згуртаванне «Поліцан»), у горадзе Калумбус ва ўніверсітэце выкладае англійскую літаратуру. Бацька яе паходзіць з Мававы (з-пад горада Брно), і яна ў Летняй школе сур'ёзна ўзлясця за вывучэнне чэшскай мовы.

Леташняй вясной Дагмар Вол-

кат са сваімі выхаванцамі наведала СССР (Тбілісі, Маскву, Ленінград). У лістах са Злучаных Штатаў піша, што вывучае творчасць Пушкіна, цытуе радкі з вершаў Еўтушэнікі і Вазнясенскага. Многа ведае пра лёс Беларусі. Слаўнымі пісьменнікамі лічыць Купалу, Коласа, Мележа, Танка. З вершаў Мансіма Танка вылучае, да прыкладу, яго «Сонечны гадзіннік». Пытаецца: «Няўжо Шагал — ураднінец аднаго з гарадоў Беларусі? Гэта мой улюбёны мастак!».

Я паспрабаваў перакласці верш Дагмар Волкат «Чатыры чэшскія браты». Дарэчы, гэты верш аўтаркі быў удастоены ў Агаё літаратурнай прэміі.

На многіх паштоўках з далёкага Калумбуса Дагмар Волкат часта панідае значок-прыклейку, на якой пад выльвай сцягоў ЗША і СССР ёсць надпіс: «Peace on the Earth» — «Мір на Зямлі». Мір на Зямлі — з гэтымі словамі хочацца жыць і працаваць.

Сяргей ПАНІЗНІК.

Дагмар Т. ВОЛКАТ

Чатыры чэшскія браты

Прысвячаецца бацьку

Наталяюся Чэхаславакіяй, са спадчынных краявідаў маёй незабыўнай бацькаўшчыны лаўлю вас, дзяцінства згукі трыццацігадовай даўнасці.

Вы вярнулі мяне да цётчынх слёз, на чырвона-бурый лябякі палёў, у песні народныя, дзе прынецсы па заснаванні замкаў блукаюць, як дух маёй хроснай маці, па палацах і крэпасцах.

Вы мяне перанеслі ў мазаіку сядзібаў, пад ліпы высозныя, слівы, ажынінкі, да поліўкі, жытняга хлеба, крынічнай вады, якім каралі адбілі паклоны; у лябёжае сярэднявечча запрадуў.

Вы мяне прызямлілі каля статуі, фантанаў, на ячмянёвыя дзялянкі між станцый, да гусянят, куранат на вяжсковым раздоллі, на брук ля аркестрыка прыдарожнай кавярні, у польмыя зёлкавых красак ля весніц.

Збыліся ўсе мары, і я наталяюся жывіцай бароў, цішынёю азёраў, раскошай сабора караля Карэла!

Як можна забыць было повязі з домам, дзе маё ўзгадаванае сэрца?

Быў вечар нядзельны, стрыечны мой брат павёў нагадаць навакольнай сцэжкі.

Прыйшлі на цвінтар, дзе на шэрых надгробках свіціліся ў прыцемку ціхім імёны братаў чатырох (усе з нашага роду), забітых нацысцкім тэрорам.

О, чэшскіх чацэбра братаў (з майго роднага Тршэсця)? навекі за вамі таема — аб жудасных стратах.

1) Карл IV (1316—1378) з 1346 г. чэшскі кароль, а потым імператар рымска-германскай імперыі.

2) Гарадок Тршэсць знаходзіцца ў 14 вярстах ад Пйлавы па Мараве.

Артыкул І. Антановіча «Магія слоў і логіка жыцця», апублікаваны ў «Рабочай трыбуне» ў нумары за 6 мая г. г. і чамусьці ўзноўлены ў нашым рэспубліканскім друку, выгадна адрозніваецца ад мноства іншых, якія распрацоўваюць той жа сюжэт. Адрозніваецца не навізнай і сілай крытычнага пафасу, не грунтоўнасцю і аргументаванасцю пазітыўнага зместу. Зусім наадварот, схільнасцю прымаць «магію слоў» за «логіку жыцця» аўтар грашыць не менш, чым яго апаненты. Тым не менш трэба прызнаць: перад намі адна з нямногіх (калі не адзіная пакуль) спроб даць крытычны аналіз тэарэтычных асноў «Дэмакратычнай» і «Марксісцкай» платформ у КПСС. Ужо само па сабе гэта робіць артыкул І. Антановіча надзвычай цікавым. Цікаваць гэтая нашмат павялічваецца ад таго, што логіка аналізу змушае аўтара, можа, нават насуперак уласнаму жаданню, агляць адначасова і тэарэтычны падмурак, на якім грунтуецца абараняемая ім платформа КПСС. Карацей кажучы, артыкул, несумненна, варты таго, каб прыгледзецца да яго больш уважліва...

Як і трэба было чакаць, свой першы крытычны ўдар І. Антановіч наносіць па тым палажэнні «Дэмакратычнай платформы», што крызіс у партыі і краіне — гэта крызіс перш за ўсё самой камуністычнай ідэалогіі. Аспрэчваюць фактычны бок гэтай высновы аўтар, натуральна, нават і не спрабуе. Ды і дзіўна было б рабіць гэта, маючы перад вачыма працэсы, якія адбыліся і адбываюцца ў краінах так званай «сусветнай сацыялістычнай сістэмы». Хіба што паклікаць у сведкі вопыт Албаніі, Кубы, Паўночнай Карэі ці, на горшы выпадак, Кітая, які прадэманстраваў нядаўна ўсю свету жыццёвасць камуністычнай ідэалогіі на плошчы Цяньюаньмэнь. Таму ён ідзе іншым шляхам: спрабуе абперціцца на аргументы тэарэтычнага характару. «А агульнавядома ж, — гаворыць І. Антановіч, — што эвалюцыя ідэалогіі толькі адлюстроўвае грамадска-эканамічныя і сацыяльна-палітычныя працэсы ў грамадстве. Ідэалогія хварэе на ўсе хваробы, на якія хварэе і грамадства». Інакш кажучы, камуністычная ідэалогія сама па сабе тут зусім ні пры чым. Ідэалагічны крызіс, які перажывае сёння «свет сацыялізму», — усёго толькі адлюстраванне грамадска-эканамічных і сацыяльна-палітычных працэсаў, што адбываюцца ў ім.

Тое, што «эвалюцыя ідэалогіі толькі адлюстроўвае грамадска-эканамічныя і сацыяльна-палітычныя працэсы ў грамадстве» — гэта праўда. Што б ні казалі, а Маркс меў рацыю: не свядомасць грамадства вызначае ўрэшце грамадскае быццё людзей, а грамадскае быццё вызначае свядомасць грамадства. Але... пры адной абавязковай умове: калі мы маем справу з нармальным грамадствам, г. зн. з грамадствам, якое развілася і развіваецца па аб'ектыўных, іманентна ўласцівых яму законах. Ці стане хто сёння сцвярджаць, што ўсе гэтыя 70 з гакама гадоў грамадства наша развівалася па сваіх унутраных законах? Не, мы «будавалі» яго, прычым будавалі ў адпаведнасці з камуністычнай мадэллю, камуністычнай ідэалогіяй. І свядомасць савецкага чалавека таксама фарміравалася зусім не ў згодзе з той аб'ектыўнай заканамернасцю, на якую спасылаецца І. Антановіч. Мы яе «ўносілі ў масы», кіруючыся рэцэптам, выпісаным яшчэ на парозе ХХ стагоддзя. Але калі гэта так, дык дзеля чаго апеляцыя аўтара да законаў функцыянавання грамадства? Таму, для чаго закон не пісаны, няма чаго спасылацца на закон.

Калі чалавечы арганізм развіваецца па логіцы генетычна закладзенай у ім чалавечай прыроды, ён і сфарміруецца ў нармальнага чалавека. Калі ж, накіраваны іспанскіх кампрачы-косаў, «будавалі яго», г. зн. фарміравалі ў адпаведнасці з зададзенай мэтай, «ідэалам», мы і атрымаем Квэзімоду ці штосьці падобнае. І калі ўсе гэтыя гады і дзесяцігоддзі мы будавалі наша грамадства ў адпаведнасці з камуністычнай ідэалогіяй і ў выніку атрымалі грамадства-вырадка, дык хіба не відавочна, што вінавата ў гэтым перш за ўсё ідэалагічная мадэль, якую мы рэалізавалі, «апрадмечвалі», як гавораць філосафы?

Праўда, можна запярэчыць: кампрачы-косы, маўляў, ставілі антыгуманна мэты. Мы ж ставілі перад сабою мэту самую

ўжо заплацілі за наш «сацыялістычны выбар» дзесяткамі мільёнаў чалавечых жыццяў. Можа, хопіць спакушаць лёс? Мы прынялі правід за жывую рэальнасць. Ці не час адумацца, стаць відушчымі?

Само сабой зразумела, што без сацыяльнага прагназавання грамадства проста не магло б існаваць, бо працэс грамадскага развіцця — працэс свядомы і мэтазгодны. Але адна справа сацыяльнае прагназаванне, заснаванае на навуковым аналізе тэндэнцый развіцця грамадства, і зусім іншая

бы мовіць, а пророс.

Гаворка, як я разумею, ідзе тут пра дзве асноўныя ідэі ленынскай канцэпцыі сацыялізму: 1) магчымасць сацыялістычнай рэвалюцыі ў краіне з адносна невысокім узроўнем развіцця прадукцыйных сіл; 2) магчымасці пабудовы сацыялізму ў адной асобна ўзятай краіне. Менавіта ў гэтых пунктах Ленін перш за ўсё і разышоўся з Марксам. І давайце не будзем хітраваць. А то ж сёй-той ужо сумняваецца, а ці быў Ленін наогул ленынцам, спрабуе ідэю магчымасці пабудовы сацыя-

лічнай тэорыі, ні, тым больш, з пазіцыў мацэрыялістычнай дыялектыкі. Справа, разумеюцца, не ў тэорыі мацэрыялістычнай дыялектыкі, а ў самім жыцці, якое яна ідэальна рэканструюе.

Мне не хацелася б звяртацца да азоў гэтай тэорыі, вестці гаворку на абстрактнай мове яе катэгорый. І ўсё ж. Існуе аб'ектыўная заканамернасць, пацверджаная ўсім вопытам культуры: развіццё любой з'явы адбываецца не інакш, як шляхам пераходу ад аднаго якаснага стану ў другі. Прычым кожны такі пераход аказваецца

Спрэчкі, палеміка

Валянцін АКУЛАЎ,
доктар філасофскіх навук,
прафесар

Логіка жыцця і стэрэатыпы мыслення

высакародную, самую гуманную. І не наша віна, што вынік аказаўся зусім не такі, якога мы чакалі. Часткова гэта, вядома, так. І ўсё ж я настойваю, што аналогія справядлівая. Бо палітыкі, якія ўзяліся не больш і не менш, як «перарабіць свет», проста абавязаны былі ведаць тую заканамернасць, якую Гегель назваў калісьці «іронія гісторыі»: людзі імкнуцца да аднаго, а атрымліваюць нешта дыяметральна супрацьлеглае. А калі ўжо не хапіла часу і жадання прыслухацца да парад чалавека, які сёе-тое разумеў у гісторыі, дык варта было б задумацца хоць бы над народнай мудрасцю, якая па-свойму выяўляе тую ж заканамернасць: добрымі намерамі дарога ў пекла выбрукавана. Так, гісторыя іранізуе. Але яна іранізуе толькі з тых, хто, не засвоіўшы як след і арыфметыкі быцця, спрабуе яго «пераўтварыць», будучы цвёрда перакананым, што ўжо зразумёў усю яго вышэйшую матэматыку.

Вінавата, кажучы, не камуністычная ідэалогія, вінаваты яе сталінскія скажэнні, якія прывялі да таго, што грамадства пабудаванае намі, аказалася дэфарміраваным. Але хто можа сказаць сёння, якая камуністычная мадэль грамадства ў сапраўднім яе змесце? А галюнае — якія шляхі рэалізацыі гэтай мадэлі? Дзе ўпэўненасць у тым, што распрацаваная новая мадэль будзе менавіта тым, што нам патрэбна? Дзе гарантыі, што, нават пазбавіўшы грамадства ад сталінскіх дэфармацый, перабудавалі яго ў адпаведнасці з нашымі ўяўленнямі пра «дэмакратычны сацыялізм», мы атрымаем нешта жыццяздольнае, што зможа даць чалавечы чалавечы ўмовы жыцця? Такіх гарантый няма. Есць наш «сацыялістычны выбар», якому, як нас запэўніваюць, мы далі клятву на вернасць у 1917 годзе і ад якога адступіць ужо анік не можам.

Мацэрыялізму ўва ўсім гэтым няма, вядома, ні кроплі. Шляхі грамадскага развіцця не выбіраюць. Яны дыктуюцца логікай быцця, прыроднага і сацыяльнага. Няма на зямлі ўлады, слухна гаворыць Пляханаў, якая магла б сказаць грамадству: ты павінна ісці ў той, а не ў гэты бок, як няма на зямлі ўлады, якая магла б прадвызначыць нормы паводзін фізічным ці хімічным працэсам. Дык, можа, час перастаць гуляць у ідэалагічны цацкі і прыняць, нарэшце, жыццё такім, якое яно ёсць? Можа, час перастаць ужо эксперыментаваць і даць магчымасць грамадству развівацца ў адпаведнасці з яго ўласнымі законамі? Мы

справа — сацыяльнае пражэцтва, якое сягае на сто гадоў наперад і ў аснове якога не ляжыць нічога, акрамя гульні ўяўлення і добрых пажаданняў. У першым выпадку мы маем справу з навуковым кіраўніцтвам грамадскімі працэсамі. У другім — з палітычнай угрум-бурчэўшчынай з яе неадольным свербам перакройваць жыццё шляхам спалучэння «ідэі прамалінейнасці з ідэяй усеагульнага ашчэўлівання».

Я нічога не маю супраць камуністычнай ідэі самой па сабе. Больш таго, як мацэрыялістычны дыялектык я гатовы пагадзіцца, што сам ход гістарычнага развіцця вядзе чалавецтва да такога грамадскага ўладкавання, пры якім «свабоднае развіццё кожнага стане ўмовай свабоднага развіцця ўсіх». Але я рашуча супраць таго, каб гвалтаваць грамадства дзеля дагэдажэння ідэі, выдаваць уласную нецярплівасць за тэарэтычны аргумент. Палітычная партыя, якая арыентуецца на прыгожы лозунг, а не на суровую рэальнасць, — гэта не народная, а папулісцкая партыя, дзейнасць якой у канечным выніку прыводзіць да гвалту і трагедыі грамадства. Ленін, па-мойму, зразумёў гэта ў пачатку 20-х гадоў. Мы ж не хочам зразумець і праз 60 гадоў, хоць уласная гісторыя павінна была, здавалася б, нас сямю-таму навучыць.

Што тычыцца «Марксісцкай платформы», дык яна непрыемная для І. Антановіча перш за ўсё тым, што: «яе аўтары пазбягаюць нават упаміну імя Леніна, замоўчваюць пра яго ўдзел у Кастрычніцкай рэвалюцыі, наогул пра ленынізм як тэорыю і практыку сацыялістычнага будаўніцтва ў нашай краіне. Між тым за гэтай «недагаворанасцю» прыхавана палітычная небяспека бадай ці не большая, чым фракцыйная скіраванасць «Дэмакратычнай платформы». Бо калі ігнараваць ленынізм як частку марксісцкай ідэяльнай спадчыны, дык і рэальны сацыялізм ХХ стагоддзя быццам бы акажацца выпадковым».

Што ж, давайце разбірацца і з гэтым. Павінен адразу ж зрабіць агаворку: я арганічна не прымаю шабас, які ўсцаўся апошнім часам вакол імя Леніна. І наогул, мы паводзім сябе ў дачыненні да нашых «правядуроў», як паганцы ў дачыненні да сваіх багоў. Псіхалагічна гэта можна зразумець: сляпое пакланенне мае сваім адваротным бокам такое ж сляпое знеслаўленне, тут дзейнічае псіхалагічны закон антытэты. І тым не менш. Што дазволена дзікуну, не да твару цывілізаванаму чалавеку. Ды гэта, так

лізму ў асобна ўзятай краіне прыпісаць выключна Сталіну. Я зноў і самым старанным чынам перагарнуў сталінскія «Пятанні ленынізму». Павінен з усёй адказнасцю сказаць: Сталін досыць дакладна перадае погляды Леніна, сутнасць яго сацыялістычнай тэорыі. Іншая справа, што Сталін цалкам праігнараваў, і, мяркую, праігнараваў невыпадкова, тая сумненні ў вернасці абранага шляху, якія пачалі адольваць Леніна ў апошнія гады жыцця пад уплывам вопыту грамадзянскай вайны і першых гадоў Савецкай улады.

Аднак на чым быў заснаваны прагноз Леніна аб магчымасці сацыялістычнай рэвалюцыі першапачаткова ў адной краіне? Ніякага сакрэта тут няма: Ленін выходзіць з нібыта адкрытай ім заканамернасці аб нераўнамернасці развіцця капіталізму ў эпоху імперыялізму. А разам з тым ніякая гэта не заканамернасць імперыялізму, гэта агульная заканамернасць развіцця чалавечай цывілізацыі. Дастаткова звярнуцца да вопыту сусветнай гісторыі, каб навочна перакананацца ў гэтым. Але і гэта яшчэ не ўсё. Нават калі згадзіцца з Леніным, то па яго ж уласнай логіцы, варта было б прызнаць, што сацыялістычная рэвалюцыя павінна адбыцца першапачаткова ў найбольш развітой капіталістычнай краіне. Ленін жа пастулюе не толькі магчымасць, але і ледзь ці не неабходнасць таго, што яна адбудзецца ў краіне з адносна невысокім узроўнем развіцця капіталізму, капіталістычнага спосабу вытворчасці. Супярэчнасць яўная. Але і яна лёгка вырашальная. Справа ў тым, што Ленін разглядаў імперыялізм як адзіную сусветную сістэму, прарыў у якой павінен быў адбыцца першапачаткова ў найбольш слабым звяне і далей распаўсюдзіцца ўжо па ўсім ладу. Гэты прагноз і тэарэтычны яго абгрунтаванні аказаліся памылковым. Ніякай сусветнай сацыялістычнай рэвалюцыі не адбылося, і Расія была аддадзена на волю ўласнага лёсу.

Такім чынам, фактычна ўжо к 1919 году Ленін і бальшавікі стаялі перад альтэрнатывай: альбо прызнаць Кастрычніцкую рэвалюцыю гістарычнай памылкай, альбо паспрабаваць будаваць сацыялізм у адной краіне, прычым краіне слаба развітой, эканамічна шматукладнай, якая ўключала ў сябе рэгіёны, дзе панавалі яшчэ родаплячэнныя адносіны. Бальшавікі абралі другі шлях. Я думаю, што гэта быў жэст адчаю. Ва ўсялякім разе, ён ніяк не мог быць апраўданы ні з пазіцыў марксісцкай сацыя-

лізму ў асобна ўзятай краіне прыпісаць выключна Сталіну. Я зноў і самым старанным чынам перагарнуў сталінскія «Пятанні ленынізму». Павінен з усёй адказнасцю сказаць: Сталін досыць дакладна перадае погляды Леніна, сутнасць яго сацыялістычнай тэорыі. Іншая справа, што Сталін цалкам праігнараваў, і, мяркую, праігнараваў невыпадкова, тая сумненні ў вернасці абранага шляху, якія пачалі адольваць Леніна ў апошнія гады жыцця пад уплывам вопыту грамадзянскай вайны і першых гадоў Савецкай улады.

Аднак на чым быў заснаваны прагноз Леніна аб магчымасці сацыялістычнай рэвалюцыі першапачаткова ў адной краіне? Ніякага сакрэта тут няма: Ленін выходзіць з нібыта адкрытай ім заканамернасці аб нераўнамернасці развіцця капіталізму ў эпоху імперыялізму. А разам з тым ніякая гэта не заканамернасць імперыялізму, гэта агульная заканамернасць развіцця чалавечай цывілізацыі. Дастаткова звярнуцца да вопыту сусветнай гісторыі, каб навочна перакананацца ў гэтым. Але і гэта яшчэ не ўсё. Нават калі згадзіцца з Леніным, то па яго ж уласнай логіцы, варта было б прызнаць, што сацыялістычная рэвалюцыя павінна адбыцца першапачаткова ў найбольш развітой капіталістычнай краіне. Ленін жа пастулюе не толькі магчымасць, але і ледзь ці не неабходнасць таго, што яна адбудзецца ў краіне з адносна невысокім узроўнем развіцця капіталізму, капіталістычнага спосабу вытворчасці. Супярэчнасць яўная. Але і яна лёгка вырашальная. Справа ў тым, што Ленін разглядаў імперыялізм як адзіную сусветную сістэму, прарыў у якой павінен быў адбыцца першапачаткова ў найбольш слабым звяне і далей распаўсюдзіцца ўжо па ўсім ладу. Гэты прагноз і тэарэтычны яго абгрунтаванні аказаліся памылковым. Ніякай сусветнай сацыялістычнай рэвалюцыі не адбылося, і Расія была аддадзена на волю ўласнага лёсу.

Такім чынам, фактычна ўжо к 1919 году Ленін і бальшавікі стаялі перад альтэрнатывай: альбо прызнаць Кастрычніцкую рэвалюцыю гістарычнай памылкай, альбо паспрабаваць будаваць сацыялізм у адной краіне, прычым краіне слаба развітой, эканамічна шматукладнай, якая ўключала ў сябе рэгіёны, дзе панавалі яшчэ родаплячэнныя адносіны. Бальшавікі абралі другі шлях. Я думаю, што гэта быў жэст адчаю. Ва ўсялякім разе, ён ніяк не мог быць апраўданы ні з пазіцыў марксісцкай сацыя-

лізму ў асобна ўзятай краіне прыпісаць выключна Сталіну. Я зноў і самым старанным чынам перагарнуў сталінскія «Пятанні ленынізму». Павінен з усёй адказнасцю сказаць: Сталін досыць дакладна перадае погляды Леніна, сутнасць яго сацыялістычнай тэорыі. Іншая справа, што Сталін цалкам праігнараваў, і, мяркую, праігнараваў невыпадкова, тая сумненні ў вернасці абранага шляху, якія пачалі адольваць Леніна ў апошнія гады жыцця пад уплывам вопыту грамадзянскай вайны і першых гадоў Савецкай улады.

М. ЗАМСКІ. — Рыхтуючыся да гутаркі з вамі, Нічыпар Еўдакімавіч, я падумаў, што пачаць, тым больш дзесяць гадоў назад мае пытанні вам мелі б, відаць, іншы характар. Фальш многіх нашых уяўленняў аб вайне выйшла на паверхню ў перабудовачныя гады з апублікаваннем схавааных раней ад людскога вока дакументаў, якія пралілі святло праўды і на даваенны альянс Сталіна з Гітлерам, і на прычыны адступлення Чырвонай Арміі, на сапраўдныя нашы людскія і матэрыяльныя страты. Пры ўсім гераізме нашых воінаў, на кожнага забітага на фронце немца прыпадала, аказваецца, тры забітыя саветскія салдаты. Паводле падлікаў некаторых нашых гісторыкаў, Саветскі Саюз страціў у час другой сусветнай вайны не 20 мільёнаў жыццяў, як гэта «прынята» лічыць, а ці не ўдвая больш.

«А ўсё такі вайну мы выйгралі!» — гэтую, сказаную з выклікам фразу, можна і сёння пачуць з вуснаў ветэранаў (пераважна былых вайскоўцаў), абураных да глыбіні душы абвінавачваннямі па адрасе Сталіна. Вядома ж, «выйгралі». Але ж не намаганнімі крывавага тырана. Перамог народ, ахвяраваўшы мільёнамі лепшых сваіх сыноў і дачок.

Айчынная вайна перавярнула, перайначыла жыццё ўсіх, хто перажыў яе, пакінула ў кожным з нас незабыты след. Пра гэта я думаю і сёння, напярэдадні 45-годдзя Перамогі, пад час нашай гутаркі тут, у холе Дома літаратараў ля стэнда з фотанарткамі пісьменнікаў-франтавікоў партызан. Іх больш за дзвесце. Есць тут і ваш, Нічыпар Еўдакімавіч, фотаздымак, на якім вы яшчэ зусім малады...

Н. ПАШКЕВІЧ. — Мне тут дваццаць. Сорок пяты год... У такое свята, як Дзень Перамогі, сапраўды хочацца спыніцца ля гэтага, як мы гаворым паміж сабой, «іканастаса». Са скрухай углядаешся ў твары тых, хто не прыйшоў з вайны, аддаўшы жыццё за нашу свабоду, за Радзіму. Другое пачуццё — настальгія па тым часе, па юнацтве, калі наперадзе было цэлае жыццё. Пераважна большасць пісьменнікаў таго пакалення працягвае заставацца ў страі, і хацелася б ім пажадаць, каб яны і далей мацаваліся, калі не цэлам (гэта, на жаль, мала залежыць ад нас), дык духам.

Я зараз сустракаюся з маладымі пісьменнікамі (а з вышэйні свайго ўзросту мы лічым маладымі і трыццацігадовых) і, бывае, думаю, як хутка сталелі маладыя ў вайну, як хутка сталелі іх талент. Цікава нагадаць, што Пятрусь Броўка і Пятро Глебкі ўступілі ў вайну трыццацішасцігадовымі. Трыццаць гадоў споўнілася напярэдадні вайны Змітраку Астапенку, Васілю Вітку, Анатолію Астрэйку. Аляксею Зарыцкаму, Максіму Танку, Аркадзію Куляшову, Аляксею Русецкаму, Рыгору Няхаю, Рыгору Жалезняку не было тады і трыццаці. Пімену Панчанку, Янку Брылю, Кастусю Кірзенку, Алесю Бачулу, Міхасю Калачынскаму, Антону Бялевічу, Міколу Сурначову падбіралася толькі пад дваццаць пяць, а Іван Мележ, Анатоль Вялюгін, Аляксей Пысін, Пятро Прыходзька, Мікола Аўрамчык, Паўлюк Прануза, Аркадзь Гейне, Мікола Лупскаю, Аляксей Коршак пераступілі парог вайны прыкладна дваццацігадовымі, а то і ў больш раннім узросце...

На гэтым стэндзе мы не бачым Аляся Звонака, Міколы Хведаровіча, Сяргея Грахоўскага, Станіслава Шушкевіча, Барыса Мікуліча, Янкі Скрыгана і некаторых іншых. А яны маглі быць тут, абавязкова былі б, калі б злы лёс не загнаў іх за калючы дрот сталінскіх лагераў ці ў ссылку. Чытаючы ўспаміны Сяргея Грахоўскага, добра адчуваеш, як рваліся палітзняволеныя на фронт, ды прынята было лічыць, што «ворагам народа» там не месца...

На тых пісьменнікаў, хто перажыў вайну, змагаўся на фронце, у партызанах, у падполлі, лёг першы цяжар асэнсавання векапомных падзей, іх замацавання ў народнай памяці, у памяці пакаленняў. Нельга тут не сказаць пра феномен

беларускай паэзіі ваеннага часу. У многіх паэтычных творах з выключнай сілай увасобіліся і боль, і трагедыя народа, і патрыятычныя пачуцці абаронцаў Радзімы. Не можаш без хвалявання і сёння чытаць лепшыя старонкі ваеннай лірыкі Максіма Танка, Аляся Коршака, Міколы Сурначова, Змітрака Астапенкі. А Пімен Панчанка з яго шматлікімі франтавымі вершамі і цыклам «Іранскі дзёнік», дзе так непаўторна выказана туга аб роднай

І ўсё скончылася тым, што замест тэматычнай старонкі ў газеце была змешчана... інфармацыя аб працоўных поспехах калектыву Аршанскага паравознага дэпо імя Заслонава.

У гэтым факце, як у кроплі вады, адбілася атмосфера абывакавага стаўлення афіцыйнай ідэалогіі да перажытай народам трагедыі, да героікі партызанскай вайны. Нагадаю і той паказальны факт, што ас-

партызанамі, салдацкімі мацяражамі і ўдовамі. Тут я падкрэсліў бы асаблівую ролю многіх з тых, хто ўзяўся за пяро ў розныя гады пасля вайны, — і былых воінаў, як Аляксей Адамовіч, Васіль Быкаў, Андрэй Макаёнак, Аляксей Асіпенка, Аляксей Кулакоўскі, Іван Навуменка, Аляксей Карлюк, Валянцін Тарас, Аркадзь Марціновіч, Іван Новікаў, Васіль Хомчанка, і «дзяцей вайны» — Рыгора Барадуліна, Анатоля Вярцінскага, Генадзя Бураўкі-

ўсё, што адбывалася, можна разглядаць гэтую сітуацыю, як факт, як «данасць», не ставячы лішніх пытанняў. А можна і задумацца над тым, чаму яна ўзнікла, у чым яе вытокі. І ці толькі захапленне і гонар павінны выклікаць мужнасць народа, масавы гераізм простых людзей, старых і дзяцей? А ці нельга было пры нейкіх іншых прадпасылках нашага даваеннага жыцця пазбегнуць гэтай трагічнай сітуацыі і гэтага «звышнарматыўнага» гераізму? Ды ці мала аспектаў жыцця народа ва ўмовах акупацыі, партызанскай і падпольнай барацьбы пры сумленным і праўдзвым іх асвятленні далі б лішні клопат тагачасным ідэалагічным кіраўнікам. Гэтымі днямі я з задавальненнем прачытаў у газетах паведамленне аб рэабілітацыі камісіяй ЦК КПБ аднаго з кіраўнікоў Мінскага падпольнага гаркома партыі Івана Кавалёва, які доўгія гады лічыўся здраднікам, правакатарам, гітлераўскім паслугачом і паслужыў некаторым нашым пісьменнікам прататыпам вобразаў адваеднага «гарту». А між тым, яшчэ ў 1957 годзе, калі я быў аспірантам Акадэміі грамадскіх навук пры ЦК КПСС, мне ўдалося прабрацьца ў адзін з мінскіх архіваў і пазнаёміцца з машынапісным томам успамінаў былых удзельнікаў мінскага падполля. Там былі неабвержныя доказы таго, што Кавалёў ніякі не правакатар, што гэта немцы, арыштаваўшы яго і давёўшы катаваннямі да паўсмяротнага стану, учынілі вакол яго імені подлую правакацыю. Але ж вось колькі гадоў такія дакументы хаваліся ў закрытых архівах, а бязлітасная легенда працягвала жыць. Некаму ж яна, пэўна, была выгадна? І ці не варта было б каму-небудзь з празаікаў альбо публіцыстаў прычыніцца сваім пяром да гэтай павучальнай гісторыі. (Трэба, дарэчы, аддаць належнае Івану Новікаву, які ў сваім рамане «Ачышчэнне» разгортвае блізкаю да гэтай калізіі барацьбы за добрае імя абылтых падпольшчыкаў).

Памяць Вайны, праўда пра Вайну

З крытыкам, членам рэдкалегіі «ЛіМа» Нічыпарам ПАШКЕВІЧАМ гутарыць карэспандэнт штотыднёвіка Міхась ЗАМСКІ

беларускай зямлі? А Аркадзь Куляшоў? Хто можа заставацца раўнадушным, чытаючы яго «Ліст з палону», «Над брацкай магілай», баладу «Маці»? Класікай нашай паэзіі стала куляшоўская паэма «Сцяг брыгады». Напісаная ў 1942 годзе, яна прывяла ў захапленне Аляксандра Твардоўскага, яе першага «прафесіянальнага» чытача, дакладней, слухача. Як увогуле ў франтавых умовах, аддаючы да таго ж усе сілы рабоце на газету, можна было стварыць такую вялікую рэч? — здзіўляўся ён.

М. З. — Скончылася вайна, надышоў новы час, надышла пара новых песень?

Н. П. — Калі вы маеце на ўвазе ваенную тэму, то трэба адказаць, што спачатку «песні» былі даволі дзіўныя. Памяць пра вайну на доўгія гады як бы стала для кіруючых колаў лішняй абуральнасцю. Прыгадваецца такі характэрны факт. У 1952 годзе мы ў «Звяздзе» (я там тады працаваў) парашылі ў дзень дзесцігоддзя з часу гібелі героя партызанскай вайны, камбрыга Канстанціна Заслонава даць старонку матэрыялаў пра яго і яго баявых папелінікаў. І вось занеслі план гэтага нумара за 14 лістапада ў ЦК партыі, сакратару па прапагандзе Гарбунову (не ведаю, як цяпер, а тады ў абавязковым парадку наслі ў ЦК і планы чарговага нумара, і свежыя адбіткі палос перад іх падпісаннем «да друку»). Цімафей Сазонавіч азнаёміўся з планам і сваім лагодным голасам гаворыць: «Ну што вы тут прыдумалі? Рабіць вам больш нечэга? Ну, адважана ваявалі Заслонаў і заслонаўцы. Дык усе ж мы ваявалі. А цяпер у нас іншыя клопаты».

ноўны ўказ Вярхоўнага Сэвета краіны аб узнагароджанні партызан ордэнамі і медалямі, якога нецярпліва чакалі тысячы і тысячы, з'явіўся толькі ў 1949 годзе. А з падпольшчыкамі пачалі са скрыпам «разлівацца» ўвогуле праз дзесяцігоддзі.

Гэтая атмосфера абывакаваці лёгка пранікла і ў практыку творчых арганізацый і ўстаноў, абярнуўшыся тут скрытай і адкрытай неспрыхільнасцю да ваеннай тэматыкі. На пісьменніцкіх сходах і з'ездах, у афіцыйных дакладах і некаторых прамовах пра творы аб ваенным ліхалецці гаварылася, як правіла, «праз губу». Можна было пачуць і прамыя папрокі таму-сяму за доўгае «сядзенне ў акапах». Сучаснасць, мірная стваральная праца людзей — напісаўшы пра гэта хоць квольную рэч, можна было лёгка трапіць у хвалебную памінальніцу, разлічаную нават на ўсесаюзную трыбуну (спашлося тут хоць бы на выступленне тагачаснага старшыні праўлення нашага Саюза пісьменнікаў Петруся Броўкі на Другім усесаюзным пісьменніцкім з'ездзе — там у ліку «значных твораў, якія апяваюць мірную стваральную працу народа», называюцца ці маюцца на ўвазе многія такія квольныя апавесці, апавяданні, паэмы, вершы. Глядзі стэнаграфічную справаздачу з'езда, выдданую Масквой у 1956 годзе).

Але, на шчасце, літаратура жыве ў рэшце рэшт сваёй галавой. Прышоў час, і яна, наперакор высокім указанням і «бацькоўскім» парадам, з новай сілай адчула свой абавязак перад жывой памяццю народа, перад франтавікамі і

на, Ніла Гілевіча, Уладзіміра Дамашэвіча, Віктара Казыко, Барыса Сачанку, Янку Сіпакоў, Івана Чыгрынава... Дзякуючы ім, ваенныя нягоды, чалавек на вайне адкрываліся нам шмат у чым па-новаму, літаратура напоўнілася нязнамымі дагэтуль страсямі і галасамі.

М. З. — Чым усё ж растлумачыць тое імкненне афіцыйнай ідэалогіі прыглушыць цікавасць літаратуры да падзей вайны, штурхнуць яе да сутнасці на бяспаміцтва?

Н. П. — Напэўна, жаданнем як найрасцей мабілізаваць усе сілы народа на выкананне надзвычайных эканамічных і палітычных задач, на «аспяховае аднаўленне і далейшае развіццё...» Працаваць, маўляў, трэба, а не аглядацца назад, не разв'ярджваць душы ні горкімі, ні гордымі ўспамінамі.

М. З. — Мне здаецца, былі тут і больш «глыбінныя» прычыны. Відаць, партакратыя на чале з крамлёўскімі ўладарамі, як агню, баялася ўсёй праўды пра вайну, каб пад яе святлом не разбурыліся многія афіцыйныя догмы і стэрэатыпы, звязаныя з неспрымнымі праблемамі вайны...

Н. П. — Магчыма, былі і такія патаемныя разлікі. Літаратура адразу магла «выдаць» многа непажаданага, хоць і стараліся хутчэй схавач ад яе вока ў недаступныя архівы ўсё «небяспечнае». У жывой памяці людзей многае такое жыло, што дай толькі волю... Возьмем тую ж сітуацыю, што стварылася на нашай беларускай зямлі. Яна спарадзіла і найвялікшую трагедыю народа, і выклікала да жыцця бяспрыкладны яго гераізм. Асэнсуюваючы

М. З. — Складанейшая матэрыя — праўда на вайне...

Н. П. — Асэнсаванне літаратарам ваенных падзей, псіхалогіі чалавека ў гэтых экстрэмальных умовах залежыць, на мой погляд, ад яго жыццёвага вопыту, мастацкай індывідуальнасці. Адзін пісьменнік ідзе ад дакумента, ад свайго перажывання, другі схільны, напрыклад, тую ж вайну легендарызаваць. У беларускай літаратуры набярэцца, як кажуць, на лоўны веер розных мастацкіх падыходаў і манер.

М. З. — Па маім разуменні, легендарызацыя падзей вайны, ды і не толькі вайны, пра якую вы гаворыце, як пра мастацкі метад, — прадукт нашай сістэмы, якая дзесцігоддзямі ўзводзіла ману ў прынцып. Мама, або, калі гаварыць больш далікатна, — жыццёвая няпраўда пакладзена ў аснову многіх нашых кніг пра вайну. Пры ўсёй маёй глыбокай павазе да класіка беларускай літаратуры Міхася Лынькова неманіта як няпраўду я некалі ўспрыняў яго раман-эпапею «Векапомныя дні» з яе, на мой погляд, спрацаванымі па старых леналах героямі, якія нагадваюць расстаўленыя на шахматнай дошцы фігуры.

Н. П. — Міхась Лынькоў як пісьменнік выйшаў з грамадзянскай вайны, якая ў нашай літаратуры, мастацтве паказвалася пераважна ў гераічным, узнёслым плане. Глыбіні чалавечай душы, псіхалагічны аналіз, па-мойму, не яго стыхія. Што тычыцца «Векапомных дзён», дык гэта была грандыёзная задума пісьменніка — стварыць абагулены вобраз Беларусі ў гады вайны, даць усёбаковую панараму падзей, уладзіць героіку партызанскай

барацьбы, патрыятызм і аднанасць беларускага народа савецкаму ладу. Шмат якімі старонкамі і вобразамі ўраман усё ж робіць немалое уражанне. Пісаў яго майстар слова. Але ўвогуле пра мастацкую перамогу тут гаварыць цяжка. Адзін з самых вялікіх пралікаў рамана — яго ўнутраная статычнасць. Вы маеце рацыю, гаворачы, што героі твора нагадваюць шахматныя фігуры, якія рухаюцца па волі чалавека, што сядзіць за дошкай. За тры гады вайны ніякіх змен, зрухаў у псіхалогіі персанажаў рамана па сутнасці не адбываецца — як і ў псіхалогіі народа-змагара. Тым не менш, ніхто не можа папракнуць Міхася Ціханавіча ў прыстасаванстве. Так ён мысліў, так глядзеў на свет. Дарэчы, некалькі гадоў назад маскоўскае выдавецтва «Прогресс» выдала на іспанскай мове скарачаны варыянт «Векапомных дзён» спецыяльна для Кубы. Мне якраз давалося пісаць да кнігі прадмову.

М. З. — Палічылі, відаць, маскоўскія выдаўцы, што дапамога «Вострава Свободы» не павінна абмяжоўвацца танкамі і ракетамі, патрэбны і ідэалагічныя «малітоўнікі».

Н. П. — Дэфіцыт глыбокай, бескампраміснай праўды пра вайну наша літаратура пераадоляла і пераадоляе вельмі марудна. Дужа ўжо многа было ў нас і раманаў, і апавесцей, і апавяданняў, пазбаўленых і смелага погляду, і таленту, павярхоўных, а то і проста фальшывых, абразлівых для тых, хто зведаў нягоды таго часу.

М. З. — З'яўленне кніг Васіля Быкава, Алеся Адамовіча, некаторых іншых пісьменнікаў, акрамя ўсяго, добра высветліла рэальную «каштоўнасць» гэтай прадунцы.

Н. П. — Высветліла то высветліла, але і сёння яшчэ ручай лубчнага «сачыніцтва» на вайнную тэму, на жаль, не перасыхае.

М. З. — У 1966 годзе вы, Нічыпар Еўданімавіч, атрымалі Дзяржаўную прэмію БССР за кнігу крытыкі «На шырокіх шляхах жыцця». Дзе аналізавалася беларуская проза аб Вялікай Айчыннай вайне. Мо не вельмі далікатнае пытанне да вас — вы сёння трымаеце сваіх тагачасных ацэнак літаратурных твораў?

Н. П. — Зборнік артыкулаў, пра які вы гаворыце, я адразу перапрацаваў у манасграфію, якая выйшла ў Маскве («На эпіскапальным напраўленні», «Советский писатель», 1969 год). У ёй беларуская проза аб вайне была ахопленая больш поўна. Дык вось — ці трымаюся я сёння тагачасных ацэнак твораў? Гледзячы пра што канкрэтна ішла размова ў кніжцы. Такім бездапаможным, прымігнутым рэчам, як, напрыклад, апавесць І. Гурскага «Лясныя салдаты» альбо зборнік апавяданняў М. Клімковіча «Лясное возера», няцяжка было знайсці аджэватныя адзінкі адразу і назаўсёды — час тут не можа нічога змяніць. Але справа, відаць, не ў асобных ацэнках, а ў больш істотным — у эстэтычных поглядах крытыка, з пазіцыяй якіх ён асэнсоўваў гэтую плынь беларускай прозы, у глыбінні аналізу і дакладнасці абатульненняў. Шчыра скажу, што, заглядаючы сёння ў даўно напісаныя старонкі, перажываеш даволі супярэчлівыя пачуцці. Не сорамна ўвогуле за назіранні над дыялогіяй А. Адамовіча «Партызаны», рамана І. Навуменкі «Сасна пры дарозе», рамана І. Кулакоўскага «Расстаёмся ненадоўга» і «Сустрэчы на ростанях». На ўзроўні аб'ектыўна-цвярозага аналізу, думаю, удалося ўтрымацца пры разглядзе рамана-эпапеі М. Лынькова «Векапомных дзён», асабліва яго жанравыя прыроды. Але часта робіцца і няёмка — за пэўную прадзятасць думкі, за падгонку асобных твораў, вобразаў, сітуацый да сваёй ідэі. Даследуючы праблему маштабна-эпічнага ад-

люстравання народнага жыцця пад час акупацыі, я, напрыклад, прад'явіў прэтэнзіі за сюжэтную камернасць, звуканасць аўтарскага погляду апавесцям «Сярод ночы» Лідзіі Арабей і «Палон» Барыса Сачанкі, падышоў да іх з меркамі рамана. А яны былі задуманы і выкананы ў жанры апавесці, з прыватным чалавечым лёсам у цэнтры. Горка-ірацічную, спачувальную ўсмешку выклікае сёння натужнае імкненне тады-сяды пры размоўе аб прынцыпах тыпізацыі спалучыць, «узгадніць» свой жыццёвы вопыт, жыццёвы назіранні з дагматамі тагачаснай афіцыйнай эстэтыкі, якімі нашы крытычныя галовы былі нафаршываны па мажарку. Часам бачыш жа і добра адчуваеш, што персанажу не хапае чалавечай натуральнасці, але паколькі ён надзелены ўсімі «выгрышнымі» рысамі ўзорнага героя-змагара, яго паблажліва залічаеш у рэшце рэшт у здабыткі прозы. А ў другім выпадку, шчыра парадаваўшыся праўдзе чалавечага сэрца, праўдзе аўтарскай думкі, усёй атмасферы твора, усё ж пад паціскам пануючых поглядаў на тыповае пачынаеш абстаўляць сказанае агаворкамі, складаць, што называецца, баланс, які дагадзіў бы ўсім. У адным месцы, прыпамінаецца, мне ў гэтым сэнсе дапамаглі ў час рэдагавання рукапісу ў выдавецтве «Советский писатель». Напатакаўшы высокую ацэнку вострапраблемнай апавесці Васіля Быкава «Мёртвым не баліць», работнікі выдавецтва добра-такі збянтэжыліся. Усё справядліва, да апавесці яны ставіліся вельмі прыхільна. Але ж яна забаронена, і цензура такое ні за што не прапусціць! Каб усё ж захаваць адпаведны радкі, пайшлі на кампраміс. Давалася тут жа, за выдавецкім сталом, дапісаць абзац пра «згушчэнне цюпавых фарбаў», «змрачанаватую атмасферу» і «аднабаковы характар абатульненняў».

Словам, было б па меншай меры наўна, калі б я сёння ва ўсім прытрымліваўся тагачасных поглядаў і ацэнак. Ды і вузлавая праблема асэнсавання літаратуры аб вайне бачыцца сёння ў больш складаным варыянце. Узровень задае тут сама літаратура лепшымі творамі і ранейшых, і апошніх гадоў. Для прозы, па-мойму, застаецца актуальнай задача эпічнага, маштабнага адностравання народнага жыцця ў вайнную эпоху. Але не шляхам стварэння бязмежных і на паверху плоскіх, хоць і маляўнічых панарам, яны ўжо добра скампраметавалі сябе. Нашай свядомасцю сёння валодаюць творы, у якіх па-філасофску асэнсоўваюцца лёс чалавека, драмы яго ўзаемадзеяння з грамадскімі абставінамі, наспрошчана вырашаюцца праблемы выбару. Творы, прасякнутыя ідэяй каштоўнасці чалавечага жыцця, сапраўднага, а не нейкага асаблівага, «нашага» гуманізму, паводле якога дзеля «гістарычнай справы» можна асабліва і не задумвацца над мільённымі стратамі людскіх жыццяў.

М. З. — Слушаючы гэта, я думаю якраз пра быкаўскую прозу...

Н. П. — Яе перш за ўсё і меў на ўвазе. Але аддадзім належнае і іншым праявікам. Успомнім раман «Пошукі будучыні» Кузьмы Чорнага, яго апавяданні вайснага часу, а таксама некаторыя апавяданні Міхася Лынькова, раман Янкі Брыля «Птушкі і гнёзды», «Хатынскую апавесць» Алеся Адамовіча, апавесці Івана Пташнікава «Тартак» і «Найдорф», раманы Івана Чыгрынава «Плеч перапёлкі», «Апраўданне крыві», «Свае і чужыя», нарэшце, многія вайсныя старонкі новага рамана Івана Шамякіна «Зеніт» (сучасны пласт яго сюжэта, па-мойму, даволі банальны)... Гуманістычны пафас — крыніца прывабнасці і сілы лепшых твораў нашай прозы пра вайну.

М. З. — І ўсё ж, на мой погляд, Васіль Быкаў найбольш плённа і уражальна распрацоўвае сітуацыі сутыкнення чалавека і абставін, сітуацыі выбару калі душы і маральныя якасці людзей раскрываюцца да канца.

Н. П. — Згодзен з вамі. Быкаў — гэта асаблівы талент мастака, псіхолога і філосафа, бескампраміснага даследчыка чалавечай душы ў яе ўзаемадзеянні з немілосэрнымі жыццёвымі абставінамі. Я лічу, напрыклад, яго новую апавесць «У тумане» жамчужнай творчасці пісьменніка і ўсёй нашай прозы. Звычайная для вайснага часу гісторыя, з якой няўмека зрабіў бы персанаж апавяданне, пад пяром Быкава напоўнілася пранізліва-пакучным болям за чалавека і загучала як магутная філасофская прыгата-метафара не толькі вайснай эпохі...

М. З. — На нашай з вамі памяці вялася ганебная вайна супраць Васіля Уладзіміравіча. Гэта была вайна з правам пісьменніка мець свой, не падудна афіцыйнаму, погляд на жыццё, на гісторыю нашага грамадства, нарэшце, на Айчынную вайну.

Н. П. — Самастойнасць думкі ў нас ніколі не была ў цане, заўсёды лічылася непажаданай з'явай, якая можа пагражаць устоям сістэмы. Сярод прычын антыбыкаўскай вайны я б назваў яшчэ кансерватыўнасць грамадскай атмасферы, прымітыўнасць нашай нарматыўнай эстэтыкі. Быкаў, як вы, відаць, ведаеце, атрымліваў удары не толькі ад ідэалагічных органаў, але і ад братоў-пісьменнікаў.

Увогуле мне няпроста пра гэта гаварыць, бо нейкім чынам быццам бы і я трапіў у варажы Быкава лагер. Даводзілася чуць такія намякі. Што ж, я сапраўды быў спачатку сярод тых, хто не ўспрыняў творчасць Васіля Быкава, яе наватарскай сутнасці. Хачу нагадаць свой артыкул амаль трыццацігадовай даўнасці «Героі ці ахвяры лёсу?», надрукаваны ў «ЛіМ» і прысвечаны дзювом першым апавесцям пісьменніка. Там побач з захапленнем быкаўскім рэалізмам было нямаля беспадстаўных крытычных заўваг і націжкаў, якія ішлі ад спрончаных уяўленняў аб духоўным свеце савецкага чалавека, аб маральных вытоках яго патрыятызму, але ж не было ніякіх палітычных абвінавачванняў. Асэнсоўваючы гэты свой артыкул, разумею, што пісаў яго, будучы ў палоне той самай нарматыўнай эстэтыкі, пра якую гаварыў вышэй. Выверка ў коле, ды і толькі. Па розуме, па мужнасці Васіль Быкаў аказаўся вышэй за нас, змог разарваць гэтае кола. Хвала яму за гэта.

Не ўтаю яшчэ адзін выпадак, звязаны з разборам прозы Быкава, за які я зараз таксама перажываю сорам. Я маю на ўвазе сваю закрытую рэцэнзію, напісаную па заказе выдавецтва на яго зборнік апавесцей і апавяданняў. Не разабраўшыся як след, напрыклад, у філасофіі апавядання «Адна ноч» (там, памятаеце, апавяданца пра нашага салдата, які, апынуўшыся ў пазасяпаным сутарэнні з нямецкім салдатам, замест таго, каб адразу забіць яго, вядзе з ім «мірную» спрэчку), я «пасыпаў» на аўтара папрокі за прыніжэнне вобраза савецкага воіна, за «песімістычную» накіраванасць думкі. Ох, гэты бадзёры, бяздумны «гістарычны аптымізм»! Колькі мы, крытыкі, папрацавалі на яго абарону і прапаганду, не зважаючы часцяком на горкую чалавечую праўду.

М. З. — Пачынаючы гаворку аб праціўнасці Васіля Быкава, я, Нічыпар Еўданімавіч, і блізка не меў на ўвазе менавіта вас. Бяда вось у чым — вайна супраць самастойнай, смелай пісьменніцкай думкі працягваецца. Тыя ж людзі (ці Іх духоўны нашчадкі), што некалі цапалі Быкава, працягваюць

сваю чорную справу ў адносінах да некаторых іншых пісьменнікаў. Напрыклад, Святланы Алексіевіч, мужная аповесць аб «Цынкавай хлопчыцы» — аб Афганскай вайне — сустрэла ў штыкі ваенным істэблішментам, яе цюцюць у «Красной звезде», газеце БВА «Во славу Родины», пагражаюць расправіца за яе «непатрыятызм». А якія перашкоды на шляху да чытача давалася пераадоляць яе кнізе «У вайны не жаночае аблічча»? Я помню расказ Святланы Алексіевіч аб тым, як сустрэлі румунскіх гэтай апавесці ў ЦК КПС — пераважна лаянкай і пагрозамі.

Н. П. — Чаму кніга «У вайны не жаночае аблічча» выклікала злоснае незадавальненне ідэалагічных чыноўнікаў, вайсковага, як вы кажаце, істэблішмента? Пісьменніца зняла са сваіх герань вайны параднае адзенне, праз іх лёсы паказала сапраўдную карціну вайны, жыццё чалавека на ёй, у дадзеным выпадку — жанчыны. Гэта прыйшло ў супярэчанне з ідэалагічна-выхаваўчымі ўстановамі, з «генеральскімі», разлічанымі на пінерскую аўдыторыю, падфарбаванымі малюнкамі вайны. За дзесяцігоддзі выступленняў перад пінерамі той генерал даўно забывўся, якая гэта страшная рэч вайна. І тут, раптам, аголеная праўда вайны з яе брудам, жорсткасцю, нечалавечымі ўмовамі. Хіба могуць яны гэта дараваць пісьменніцы?

Я меў дачыненне да стварэння Віктарам Дашуком фільма на падставе кнігі Святланы Алексіевіч, якая галоўны рэдактар кінастудыі, неаднойчы быў сведкам спроб нашых начальніцкіх «эстэтаў» прымусяць аўтара фільма выразаць многія «натуралістычныя падрабязнасці», расказаныя жанчынамі-франтавічкамі. Нямаля папсавалі крывы рэжысёру, але ён чалавек стойкі, упарты. Урэшце фільм удалося адстаць без спрат...

М. З. — Калі я ехаў сюды, дык на плошчы Перамогі ўбачыў карціну, якая стала ўжо рэчывай. Пад'ехаў вясельны картэж легінаўшак, пералічальных уздоўж і ўпоперак наляровымі стужкамі, з адной з машын выйшлі з букетамі кветак маладыя і ў суправаджэнні шумнага натоўпу гасцей пайшлі ўсладзіць кветкі да Вечнага агню. Пасля гэтага ўсе з рогатам, крыкамі доўга фатаграфаваліся.

Ці не кашчунна так «прычашчацца» да памяці продкаў? Не ведаю, як вам, а мне заўсёды цяжка глядзець і на надзвычайна адпачуццёва ўласна гонару твары школьнікаў у ганаровай варце ля Вечнага агню.

Н. П. — Я з самага пачатку ўспрыняў гэтыя дзіцячыя гульні ля манумента Перамогі з унутраным супраціўленнем. Не трэба апашляць сур'ёзную справу. Так, ганаровая варта ў дні свята ў такіх месцах — рэч патрэбная. Дык прыязіце сюды ў той жа дзень Перамогі роту салдат і хай яны з сапраўднымі аўтаматамі, а не з муляжамі, як цяпер школьнікі, аддаюць даніну памяці паўшым на вайне.

М. З. — Што здарылася, чаму ганаровыя варты пінераў, усладзілі маладымі кветкамі да помнікаў, сустрэчы ветэранаў з моладдзю не беспадстаўна ўспрымаюцца сёння як фармальныя акты, пазбаўленыя душы, сапраўднага пачуцця, шчырасці, нарэшце...

Н. П. — Відаць, таму, што мы многіх з некалі шчырых парываў загналі ў паказуху. А ў той жа час не зрабілі дзеля памяці паўшых многіх з самага галоўнага. Суворай сказаў, што вайна не можа лічыцца скончанай, пакуль не будзе пахаваны апошні забіты салдат. А што ў нас? Прайшло пасля разгрому фашыскай Германіі сорак пяць гадоў, а на былых палях бітваў, скажам, як паведамлялі газеты і тэлебачанне, на Пскоўшчыне, дзе вяла цяжкія баі другая ўдарная армія, дагэтуль у лясках, у балотах ляжаць непахаванымі астанкі дзесяткаў тысяч салдат. Гэтымі днямі з тэлепраграмы «Взгляд» мы даведзіліся, што непахаваных астанкаў загінуўшых сал-

дат шмат нават у Падмаскоўі. Што ж гэта такое робіцца? Што ж мы за людзі? Што ж мы за грамадства?

М. З. — А нашы шмат якіх неадажджаныя ваенныя могілкі, брацкія магілы? Адаўшы многа сіл і сродкаў у многім паназуюшаму Хатынскому мемарыялу, куды возіць ваенныя гасцей рэспублікі, мы забыліся пра помнікі, знакі памяці, устаноўленыя адразу пасля вайны на месцах адзінаважых і масавых пахаванняў. Баліць сэрца, калі глядзіш на паўразбураныя цэментавыя слупкі за рывай агароджай — магілу салдата, прызвічча якога знікла разам з бляшанкай, на якой яно некалі было вышкрабана...

Н. П. — У сярэдзіне шасцідэсятых гадоў, помню, «ЛіМ» распачаў на сваіх старонках праблемную гаворку пад рубрыкай «Не забудзем мы — не забудуць нашчадкі» аб увечна-вечанні памяці пра ваеннае лічальніцкае гэтага мела вялікі рэзананс, была заўважана і падтрымана «Правдой», дала практычныя вынікі.

У той час увогуле ў рэспубліцы было многае зроблена, каб замацаваць у народнай свядомасці запясе нашай смяротнай схваткі з фашызмам. Але змяняюцца пакаленні, ля руля ўлады сталі людзі, якія па ўзросце не маглі прымаць удзелу ў вайне, ведаючы пра яе толькі з кніг і кінафільмаў, і паступовае заняўданне памяці народнага подзвігу іх, думаецца, не вельмі хвалюе.

М. З. — Як ні сумна пра гэта гаварыць, але мне здаецца, што пік чытацкай цікавасці да літаратуры аб Айчыннай вайне застаўся ззаду...

Н. П. — Сёння ўвогуле на чытацкую свядомасць абрушылася лавіная столькіх нечаканага, вострага, трагічнага з розных перыядаў нашай гісторыі, што ваенная рэчаіснасць як бы згубіла свой прыярытэт перад іншымі перавагамі нашай гісторыі. Але згаснуць цікавасць да яе не можа. Справа, аднак, у тым, што падтрымліваць і з новай сілай абуджаць гэтую цікавасць літаратура не зможа, застаючыся на пазіцыях дасягнутага. Патрабуецца новы ўзровень асэнсавання рэчаіснасці. Здаецца, для гэтага ствараюцца спрыяльныя ўмовы, перашкоды на шляху да праўды падаюць адна за другой. «Прыйдзе новы а мудры гісторык» і адрэчы такія новыя пласты праўды падзей, людскіх характараў і страцей на тым жа быццам бы ўжо добра асвоеным мацерыку жыцця нашага народа ва ўмовах акупацыі, матэрыку партызанскай барацьбы, што пра зацікаўленасць чытача не трэба будзе хвалявацца.

М. З. — Новая «Вайна і мір»?

Н. П. — Як дасціпна зазначыў некалі Канстанцін Федзін, у адной кнізе ўсяго не скажаш — нават і ў дрэнна напісанай. Я маю на ўвазе не адну кнігу, а тэматычны напрамак літаратуры, у тым ліку і дакументальнай. Такімі рэчамі, як «Я з вогненнай вёскі...» Алеся Адамовіча, Янкі Брыля і Уладзіміра Калесніка, «У вайны не жаночае аблічча» Святланы Алексіевіч, апавесці Івана Новікава пра мінскае падполле, наша дакументальнасць паказала, што можа даць зварот і давер да бяскрайнага мора памяці людзей, народа, да архіўных скарбаў. Хоць і з архіўнымі скарбамі трэба абыходзіцца з розумам, бо там хітае і паказухі, і прыпісак, і проста беспардонная брахні.

Адным словам, я пазіраю ў будучыню з пэўным аптымізмам і ўпэўненні, што літаратура, прысвечаная асэнсаванню вайны, як бы тая эпоха ад нас не аддалася, будзе ўзбагачацца новымі плённымі здабыткамі.

М. З. — Дзякуй, Нічыпар Еўданімавіч, за шчырую гутарку.

Пагоня

О Беларусь! Спрадвек
Усе цябе ў нас кралі —
Таю зару між рэк,
Азёр тваіх каралі.

Чароды новых дзён,
Як долю, ты страчала —
Арала, брала лён,
Палала, пела, жала.

Ды зноў чужак, бы цмок
(Дзе лік паганцам-цмокам?),
Цішком цябе здалёк
Высочваў хіжым вокам.

І, падабраўшы міг,
Ужо капыціў долы.
Як стрэхі хат тваіх
Тады палалі ў полімі!

Сама ж пад стук падкоў
Ты паланянкай нема
Пры сёдлах крыжкаоў
Крычала, звала неба.

Той крык сынам тваім
Ірваў душу, бы пешняй.
Сыны па краі ўсім
Сяддалі коней спешна.

І вось той зграі ўслед
Па балатах, па гонях
Не віхар мчаў праз свет —
Крывіцкая пагоня!

Чуў млосць ажно ў касцях
Крыжак, як, зяяснелы,
Уваччу ўзвіваўся сцяг
Твой бел-чырвона-белы.

У спіны ж — уцячы бі! —

Храплі ўжо коні ў гоне.
Імгненне — і мячы
Скрыжоўваліся ў звоне.

Кіпеў пад небам бой —
І ходкая сякера
Шукала пад бранёй
Ужо крыжакі чэрап.

Як ворага рады
Пагоні сталь палола,
Не знаў ён ад жуды,
Дзе дзецца ўжо з палонам...

І так спрадвеку ты
Страчала каля гоняў
Навалу свалаты,
Свой бараніла гонар.

А хто ж за гонар твой
Здалее ўстаць сягоння?
Дзе, за якой гарой
Цяпер твая Пагоня?

Як мы не збераглі
Агонь яе праз вёсны?
Як упусціць маглі
Уласнай долі вёслы?

Парою найліхой
Перадалі ў бязволлі

Мы новай сіле злой
Сябе, свой край і долю.

Нам так яе ў той час,
Пагоні, не ставала,
Як ліха з ліха
Нас
Тугім шнурком вязала,

Як скрозь —
Што той Нагай! —
Пад сцягам найкрывавым
Пайшоў гуляць наган —
Яго закон і права!

Гукаць бы — бойся, гуні! —
Пагоню нам і ў час той,
Калі з пятлэй хапун
Па нашых хатах шастаў

Ды нас у золь-туман
У ямы клаў пластамі,
Каб д'ябальскі свой план
Перавыконаць намі...

Ну, а калі з нябёс
Якісь бандыт чарговы,
Пульнуўшы ў хмару, трос
Нам трасцу на галовы,

На жыта, на гады,

Смяротную, на скроні,
Нам трэба б і тады
Было ўздымаць Пагоню!

Ды хто б яе гукаў!
Мы дома — горш, чым госці:
Залежым ад кіўка
Брыянага чыйгосці.

Я ма

Пакуль яшчэ ў яме усе мы,
у яме!
Мы толькі вылезім
з той ямы глыбокае
з вамі!

У гэтую яму —
у Светлую Яму Вялікую —
Так правядыры нас
наймудрыя
клікалі!

У казанях іх,
што лавіла, як манку,
краіна ўся,
Яна за ўсе сонцы ярчэй
прамянілася!

Казалі яны нам,
што шчасце,

Усё

Ніколі невядома, дзе што згубіш, дзе што знойдзеш.

У навалопалацкай гасцініцы, слухаючы па разпрадуктары абласную радыёперадачу, раптам пачуў ад вясковага дзеда такое акрэсленне нашай «галоснасці» — няціхота.

«А што цяпер няціхота такая, дык гэта добра!»

У народа ёсць усё.

Вясёлы Маўр

Нешта хутка пасля вайны, у гуртку па вывучэнні гісторыі партыі, адзін з нашых выказаў недаўменне:

— І няўжо яны, капіталісты, не бачаць, што наша ідэалогія вышэйшая, што яна пераможка?

— Вы мне нагадаваеце аднаго знаёмага ксяндза, — сказаў на гэта Іван Міхайлавіч. — Той таксама здзіўляўся: як гэта ўсе людзі не бачаць, што пан Бог — толькі каталіцкі!

А ў шэсцьдзесят шостым я запісаў такое:

— Паслухай, Брыль, як я галасаваў. Работніца наша захварэла, дык ёй прынеслі урну. Паглядзеў я і кажу: «А можа, і мне, старому чалавеку, можна дома прагаласаваць?» Дазволілі. Малады сінявокі балван стаў перада мною ў позу і пачаў: «Голосуя за блок камуністаў і беспартыйных, мы голасуем за нашу могучую індустрыю, за дальнейшае процветанне нашага сельскага хазяйства, за...» І панёс, і панёс! Я выслухаў, устаў з канапы. «Во имя отца и сына, и святого духа. Аминь». Перахрысціўся акуратна і ўкінуў у тую урначку свой чысценькі бюлетэнь. Ой, кажу табе, — трэба было бачыць, як ён, мой сінявокі, аслупянеў ад нечаканасці!

На любым пісьменніцкім сходзе, калі нешта галасавалася і выдучы дзеля формы, на прыкладу вышэйшых паседжаняў, не глядзячы ў залу, пытаўся «хто за?», яшчэ і «хто супраць?», і «хто ўстрымаўся?», стары Маўр быў абавязкова ці супраць, ці ўстрымаўся. Узнятая рука — адна на ўсіх. Усе да гэтага прывыклі. А калі хто з новенькіх ды службовенькіх недаўмаваў, пытаўся, а чаму тут такое, не так сабе вясёлы дзед — былы рэвалюцыянер, географ, эсперантыст — адказваў: «У нас дэмакратыя». Сур'ёзна і без клічніка.

Згадка

Пра Чорнага мне было жыва, хораша згадалася здалёк, з Польшчы, з Зялёна-гурскага ваяводства.

Гаварылі нам пра слаўтых сілезскіх ткачоў, — не толькі пра іх умелства, але і пра тое, што ім было цесна ў родных мясцінах, і яны ездзілі, а то і хадзілі далёка ў людзі, шукаць работы, хлеба, месца на Зямлі.

І ў Беларусь трапілі.

А потым — і на старонкі яе грунтоўна таленавітага летапісца.

Праз год, на васьмідзесяцігоддзі Мікалая Карлавіча, у Цімкавічах, я гаварыў пра гэта ў сваім выступленні каля школы, перад землякамі патомнага парубка, якому жорсткі час не даў стаць нашым Балызаком, гаварыў у яго роднай вёсцы, якой яму прататыпна хапіла б, як ён казаў, на ўсё яго творчае жыццё.

Ён спадзяваўся, вядома, на доўгае,

плённае. Не на сорок чатыры гады, Уключна з арыштам, катаваннямі, турмой і немачу на апошняй свабодзе...

Любіць і ахоўваць

Нешта ў пачатку пяцьдзесят сёмага года, на пісьменніцкім пленуме, Кандрат Крапіва гаварыў пра лёс нашых са-тырыкаў. Ён яму нагадавае тых «векараў», якіх даўней, у змрочным сярэднявекі, калі пачыналася якая эпідэмія, натоўп раз'ятрана мардаваў, бо лічылася, што гэта ад іх, ад медыкаў, чума ці іншая халера...

Гэта не трапіла ні ў друк, ні ў стэна-граму.

Не надрукавалі і яго выступлення на

зганяў з прыгорбленай спіны маскоўскага госця, які стомлена пагойдаўся, сярэднеазіяцкую назолу-муху...

Абыходзімся

На з'ездзе ўкраінскіх пісьменнікаў. І ў дакладзе, і ў выступленнях усё так гладка ды сонечна. А два таленавітыя, якім бы толькі радаваць чытача, — Грыгір Цюццюнік і Віктар Блызнец, — «за справядзачны перыяд»... павесіліся.

І пра такое — ані слова... Запісаў я гэта ў сакавіку восемдзесят першага года. Цяпер гаворыцца: у час застою.

У кастрычніку «восемдзесят сёмага, выступаючы на ўсесаюзнай творчай кан-

А што вы думаеце

З нестарою цёткай каля студні. — На калхозным, — гаворыць яна, — дык і трава лепшая, і картопля лепшая, чым у людзей...

— А чаму? — пытаюся. — Бог так распараджаецца?

— А што вы, Антонавіч, думаеце? Чалавек усё-такі неак выкруціцца, а калхозу не дай урадзіць — яму тут і хана!

І смяецца. Пры другой жанчыне, старэйшай, якая таксама ўсміхаецца.

Культура гандлю

Пісьменнік, што любіць падтрымліваць сувязь з вёскай, з працоўным на-

Же забываецца...

республиканскім з'ездзе настаўнікаў у жніўні шасцідзесятага. Не надрукавалі поўнацю, абкарнаўшы да бяззубага стандарту. А на другі дзень, на вячэрнім паседжанні таго з'езда, дзве знаёмыя камсамольскія кар'ерысткі, сядзячы ў прэзідыуме абапал мяне, шэптам, уперабіўку расказвалі мне, што было ўчора, калі я не быў, абураліся паводзінамі «гэтага дзіўнага Крапівы», якому трэба было б «усыпаць», і як быццам нехта ўжо «усыпаў» за тое, што ён — падумаць толькі! — заклікаў любіць і ахоўваць беларускую мову. Сказаў нават, што ў настаўнікаў, як і ў пісьменнікаў, гэта — святы абавязак!

Назола

Пры дарозе з Алма-Аты ў Талды-Курган мы, група ўдзельнікаў дзён літаратуры ў Казахстане, аглядалі авечы ад-кормачны комплекс.

Лета семдзесят чацвёртага. Гарачыня — як вытрымаць. Дзве неабсяжныя прасторы — млосна-бясхмарнае неба і рыж-спалавелы стэп. Церпкі пах безліч светла-шэрых жывых кажухоў. Яшчэ і нейкія прамовы, і расказ пра дзясятны...

Ах, як не хочацца называць, і не буду, бо ў гэтым ён вельмі далёка не ўвесь, добры рускі пісьменнік, які і тут, каторы ўжо дзень з ранку да вечара ледзь-ледзь трымаецца на нагах. Горка скажам: як ад імя свайго вялікага народа — перад народам меншым.

Стоячы ў гурце ззаду, раскіслы твар «старэйшага брата» бачыў я толькі памяццю. І тое збліжыла бачыў, як адзін з гаспадароў, што сустракалі нас, кіраўнік раённага рангу, пад гальштукам і ў капелюшы, слухаючы прамову яшчэ вышэйшага, ціха, старанна, урачыста — як ад імя казахскага народа — раз-поразу

ферзцыні ў Ленінградзе, Алесь Ганчар сказаў (перакладаю з «Літаратурной Украіны»):

«Хіба ж можна было атмасферу такой адчувальнай духоўнай прыгнечанасці лічыць спрыяльнай для развіцця літаратуры і культуры ва ўсіх яе адгалінаваннях? І ці не таму ў тыя застоўныя гады трагічна ішлі з жыцця маладыя найдараўцейшыя людзі з асяроддзя нашай творчай інтэлігенцыі?»

«Літаратурная газета», перадрукаваўшы гэтае выступленне, без другога сказа ў маёй цытаце... абышлася.

А ўжо ж, калі сапраўды «галоснасць», дык Ганчар мог бы хоць дома, у Кіеве, назваць імяны тых, што самахоць пагінулі.

Дружба

Савецка-польскія ветэраны другой сусветнай вайны, набліжаючыся да канца свайго шляху Разань — Шчэцін, мы павінны былі звярнуцца — у імя найважнейшай справы — да ўсіх пісьменнікаў свету.

Праект звароту напісалі гаспадары, палякі, на чале з Войцехам Жукроўскім. А рэдагаваць яго з незразумела поўным правам узяўся кіраўнік нашай савецкай дэлегацыі, чыноўнічак з маскоўскага апарату Саюза пісьменнікаў, таварыш Нятой, якому за тым Жукроўскім, як літаратару, толькі б чамадан падносіць.

Аказьневае тэкст, абанальвае. Палякі прычэпаць, даводзяць сваё, для справы безумоўна лепшае. А ў нашага — апошні аргумент:

— Я што — из-за тебя должен свой партбилет положить?! Праўда, было гэта ў канцы восемдзесят трэцяга.

родам, тэргуе на Камароўскім рынку тварожны сыр.

Бойкая цётка: — Бяры, браток. Вось хутка наша пакаленне вымра, у вёсках не застанецца нікога — школу тады купіш, Бяры. Сырок настаяшыч.

Вёска

— Якая там, браце Іване, вёска цяпер! Восемдзесят два двары, а на работу выходзіць дваццаць два чалавекі! Дый то адны бабы. Бо куды ж тут мяне ці Арсена лічыць? Толькі дрэбы... Раней я кумам часта быў. Падлічыў неак — аж дванаццаць разоў. А цяпер? Цяпер мяне толькі ямы капаць і клічуць. Людзі ж усё паміраюць, вядома старыя. Рукі ўжо мне паўрывава лапатай. А як не пойдзеш, не паслухаеш!..

Духоўнасць

Група пісьменнікаў у перадавым калгасе на Браншчыне. Пасля агляду гаспадаркі — гутарка ў праўленні. Пэтр Дзмітрый Кавалёў, часцей за ўсё неспакойны, сказаў-спытаўся:

— Пospехі вашы і сапраўды значныя. І на палях, і на фермах, і людзі жывуць нядрэнна. Ну, а духоўнае жыццё, — што для душы?

Праслаўленага старшыню калгаса вырочыў сам сакратар райкома, «парен-рубыха», «в доску свой, народный»:

— Калі чалавек добра наецца, тады з яго і выходзіць душа. Га-га-га!..

Спакойна!

У школе, на бацькоўскім сходзе. Сын двоечнік, другагоднік. А бацька, нярослы адстаўны палкоўнічак, увесць у

якое спрадаву шукаем,
Нарэшце, у Яме той велічнай
мы адкапаем!

Каб вера у Яму
была ў людзей, непакісна,
Яе у Гісторыю Новую
золатам
звонка упісвалі.

У гонар той Ямы
у святы
гарматы гримелі салютамі,
Яе перад светам усім
абвясчаючы
Ісцінаю Абсалютнаю!

Яе, Найвялікшую Яму,
пазы,
філосафы
У кнігах — з іх склаў бы
да месяца лясвіцу —
гэтак узносілі!

Яе мастакі,
яву Ямы,
пэндзлямі вымалёўвалі...
Усе нас
у ямным тым духу
выхоўвалі.

А хто не жадаў сабе шчасця,
таго
у Яму
штурхалі
Штыхамі...

Так моцна заселі мы ў яме,
звычайнай,
адно што хлуснёй

пазалочанай,
Вось толькі — хто злічыць —
якою цаною аплочанай!..

Мы ў яме... З яе нас
не выбавіш лёгка і кранамі!
Па вушы мы ў ціне наліплай
абмана,

Мы ў звычайках даўно закарэлі —
і доўга
Нам біцца у сецях
заплесненых догмаў...

Запарожцы

Куды ты нас вяла ўрачыста,
«Адзіна верная дарога»?
Я чуў нядаўна ад статыстаў:
Мы ўсе — за беднасці парогам.

У Дом Дастатку, Хорам Шчасця
Мо ўбеглі хіба сцяганосцы.

А ўсім нам як туды дапасці?
Мы — за парогам. Запарожцы!

Няўжо ж мы ўломкі, абібок?
Калі наш люд цураўся працы?
Ды з мазаля ж яго ў аблокі
Ішлі, свет дзівячы, палацы.

Было ў яго не пуста ў дзежцы,
У гасці мог ён сябрука заць.
Ды толькі лезлі самадзержцы
Як жыць, як жаць яму указаць.

Усіх у рай дубцамі гналі —
Што ім людзей пакуты-мукі?
Інструкцыі путамі вязалі
Яму, народу, моцна рукі.

Наш люд, што працаю быў
знаны,
Цяпер пад гукі гімнаў

гордых
Не працаваў—выконваў планы,
Стаяў на вахце, біў рэкорды.

Ён не араў, як скрозь ратаі —
За першыство змагаўся часта,
Не сеяў — біўся за ўраджаі,
Не жаў — ішоў на жыта
ў наступ...

Але зямля той грознай мовы
Чамусь зусім не разумела
І змагарам за хлеб часовым
Адаць яго ўсё ж не хацела.

Ды мы крычалі: перамога!
Трублілі ў горны: пераможцы!
І вась — за беднасці парогам
Стаім цяпер мы, запарожцы...

Герой часу

Зірне — дыхне ільдом на вас,
У мове — звон метала.
Яго ў баях часаў сам час,
Эпоха гартавала.

І на сябе, змагар, забыў,
Не дбаў пра хлеб свой, хату.
Ідэяй велічнаю быў
Адною ён багаты.

Яе шчырэ, чым што, бярог —
Няхай паўсюль квітнее!
Ён галаву на плаху мог
Пакласці за Ідэю.

А хто б асмеліўся б чапаць
Ідэі той устоі,
Уміг гатовы быў змяшчаць
Ён смельчака з зямлёю.

— Ён за яе — «зару жыцця», —
Казалі ўсе з аглядак, —
Не пашкадуе і дзіця,
А трэба — нават маткі.

Ён сцяг свой яркі ў новы век
І па касцях панёс бы.
Зара ў вачах: не чалавек —
Ідэі зорнай носьбіт.

Раскрыў усім нам вочы час,
І вась сыпнула градам
Эпохі бруд і гной на нас
Бязлітасная Праўда.

Яна дарэшты ў грамадзе
Сумненні ўсе пасекла:
Ідэя зорная вядзе
Зусім не ў рай, а ў пекла.

А наш герой? Імпэт мо спаў?
Як быць з такой ідэяй?
Ён з ёю жыў, з ёю еў і спаў —
Ці ж здраджваць у бядзе ёй?

Няхай уперадзе — міраж,
Яе не прамыняе!
З ёй пойдзе ў бой яшчэ!
Яна ж
Свая, хоць і «не тая».

ордэнскіх ды медальных планках. На-
слухаўшыся непрыемнага, супакойвае і
настаўнікаў, і бацькоў:

— Таварышы, не будзем лішне хваля-
вацца! З такіх, як мой Толя, вырастаю-
ць буйныя дзяржаўныя дзеячы.
Амаль усе сяжучы. З неабстрактным
тэкстам, кожны сабе ўспамінаючы
сцяго-таго са знаёмых і незнаёмых.

«Л у ч ш а»

Бачыць яго даводзілася рэдка, часцей
за ўсё ў прэзідыумах. А сёння выпад-
кова сустрэў у Гомелі, на вуліцы. Ішоў
стары цяжка, з прыкметнай дыхавіцай,
аднак па-дзелавому заклапочаны. Спы-
ніліся павітацца.

— Куды ж вы так? — спытаўся я.
— Ды вась, разумеецца, клопат які.
Адаць сюды свой камсамольскі білет, у
музей. А цяпер во Мінск папрасіў ад-
даць ім. Дык я прыехаў, забяру. Усё-
такі лепша...

З думкай пра царства нябеснае?

Не памыліцца

У вайну ці адразу пасля вайны, у Гер-
мані, наш капітан-шыфравальшчык у
зободны час трохі выпіваў і тады на-
яваў сабе ціхенька:

«Да здравствуе товарищ Сталин, наш
любимый вождь, да здравствует това-
рищ Сталин, наш...»

— Што ж ты так? — спытаўся ў яго
другі афіцэр, журналіст. (Дарэчы, ён
мне пра гэта і раскажаў).

— Ды так, брат, каб толькі не памы-
ліцца, не заспяваць чаго-небудзь інша-
га...

Паправачка

У чытальнай зале бібліятэкі кактэ-
бельскага дома творчасці быў вечар па-
эзіі. Адзін з паэтаў, прозвішча якога я
не запаміну, як уступ да верша, пачаў
празаічна апраўдваць прысутнасць у
ім Сталіна:

«Мы з яго імем ішлі ў бой».
Улетку шэсцьдзесят пятага гэта гучала
як паварот да таго, што нядаўна было
асуджана.

Другі паэт, Аляксандр Мікалаеў, так-
сама франтавік, без рукі да пляча, аса-
дзіў той пафас, зноў жа перад чытаннем
вершаў:

«Не мы крычалі «за Сталіна», — кры-
чалі палітрукі».

Па-антычнаму

На палубе волжскага цеплахода, у
шэсцьдзесят сёмым, чытаю напісаннага па-
сла з'езда партыі разважання пра
помнік правадыру на канале Волга —
Дон.

Каб гэта ж, думаецца, усю тую нуд-
ную безліч істуканаў ды істуканчыкаў,
— ад бацькі сельсавецкага да бацькі
волга-данскага, дзе дыяметр генералі-
сімусавай шапкі каля чатырох метраў,
— каб усю тую процюму іх, што пакры-
вала нашу краіну, узяць ды поўнаццо
раздзецца! Паказаць яго па-антычнаму:
толькі з вусамі ды ў шапцы?

Хоць бабы напляваліся б усмак, упо-
тай!..

Пільнасць

Прыстойна сівенькі журналіст, даўно
знаёмы і паважаны таварыш, падзяліўся
са мною ўспамінаю:

— У трыццаці сёмым і мяне, брат,
прымусілі давесці сваю адданасць ды
пільнасць. Рэдактар выклікаў: «Столькі
часу працуеш, а яшчэ ніводнага ворага
не выкрыў, — як гэта разумець?» Так бы-
ло яно. І напісаў я на аднаго. Гэты... так
сказаць, вораг, канчаў тады самагубст-
вам са страху, але толькі аслеп. І яшчэ
ўсё ходзіць па Мінску, кійком сваім тор-
кае. Бог веку прадоўжыў. На гора і маё.

Усё навокал

У акупацыю. Расстрэл раздзетых.
Першы і апошні раз сям'я ўся разам го-
лая. Безабароннасць гранічная. Воп-
ратка, любяя — даражэйшая за цябе.
Вышэйшая нечалавечая, фашысцкая па-
гарда...

Зямляк мой, гулагаўскі пакутнік Коля
С. (герой апавядання «Уступленне ў
рэжым»), дагараючы ад рака, ледзь не
шаптаў задыхана, калі я сядзеў пры ім,
у сонечнай новай хаце:

У трыццаці сёмым нашы пакідалі ў
блзізне. Яму, у лагеры, раскажаў пра
гэта немец-камуніст, асуджаны на
вышчы і ўжо ў сутарэнне прыведзены.
Штабель трупам у бялізне і выканаўца
высокай справядлівасці з мелкакалібер-
кай. Вось-вось ужо было б і гэтаму, чар-
говым па ўсім, аднак прыбег пасыль-
ны, — у канцылярні ўспомнілі, што не-
мец той — германскі грамадзянін.

Чалавек пасля таго сутарэння так і
не пазбавіўся ад уражання, што ўсё на-
вокал — у крыві...

Псеўданім

Старога талстоўца, няхай сабе ў не-
чым абмежаванага, але ж сумленнага,
добрага чалавека, вясковага кнігалюба
з бедных і цёмных «панскіх» часоў, па-
сла вызвалення Заходняй хоцелі завер-
баваць у стукачы. Ён ім тлумачыў, чаму
не можа быць такім, спасылаўся і на
вялікае, любімае імя. Яму прапанавалі:
— Ну і што ж? Своей фамилией ты
не подписывай, — пиши: Толстой...

Цытата

Выступаючы на вечары памяці Брані-
слава Тарашкевіча, глыбока ціхі Фёдар
Янкоўскі — з разуменнем і адчуваннем
— працітаваў:

«Ужасный век, ужасные сердца!..»
Не могуць тады ўголас сказаць пра
трагедыю гэтай сям'і, — злачынны рас-
стрэл бацькі і загадкавую гібель у пар-
тызанах яго адзінага маладзенькага сы-
на...

Раманаў не было

Для кнігі «Я з вогненнай вёскі...» жан-
чыны раскажвалі лепш, чым мужчыны.
Аднак і ў гэтым былі выключэнні. Адно
з іх у... ну, у адным з раённых цэнтраў
Магілёўшчыны.

На сустрэчу з намі накіравалі ў рай-
ком нейкую адказную старую дзеву ці,
можа, і замужнюю зануду, і ціхага, ня-
росленькага Вульфа Львовіча, вартаўні-
ка канторы дзяржбанка. Ён — парты-
зан з верасня сорок першага, яна па-

знейшая, аднак жа праведная «на ўсе
сто». Вульф Львовіч маўчаў, а дзева на
ўсе распыты адно:

— Сражались все, как настоящие па-
триоты, а как фамилие — уже не пом-
ню...

Так спакойней. А потым яна дадала і
свайго:

— Вот вы все пишете, писатели, что и
на войне была любовь, были романы
всякие. А это ведь неправда. Никакой
там любви не было, мы воевали! Вот
мы с Вульфом Львовичем в одной зем-
лянке спали, а никакого романа ведь не
было, нет!..

Валодзя Калеснік, падпольшчык і пар-
тызан на ўвесь размах, які і хваляваў-
ся ад страшных расказаў, здавалася,
найбольш, і нецярпячы бываў у дарозе
на непатрэбнае, цяпер усміхнуўся, як
для разрадкаі, і сказаў:

— Ну, дарагая, тут ужо Вульф вінава-
ты!..

А той сядзіць сабе, як быццам нават
сарамліва, усміхаецца.

На вышні

Сонечны ранак. Адны дзеці ідуць у
школу, другія ў садок, у яслі. З мамамі,
бацькамі ці бабулямі. Людзі на працу
ідуць. А тут будаўніцтва дома. Высока
пад ясным небам тырчыць разумны
кран, з якога чуюцца, як божы гром,
выразна падкрэслены мат, узняты ў нас
на вышыню.

Ох, дробязі!..

Той дырэктар першай савецкай дзеся-
цігодкі, што пасля вызвалення замяніла
ў гарадку польскую гімназію, — як ён
харкаў, пляваў пад свой стол.

Доктар філасофіі, што ў доме адпа-
чынку папрасіў мяне ўзяць і яму білет у
кіно, а плацячы мне за яго... угаворваў
рэшту пакінуць сабе.

Сімпацічная дамачка, медык, якая
сціпла смялася, што адзін з найвышэй-
шых, дый самы высокі, выступаючы па
тэлевізары на ўвесь свет, па найважней-
шых пытаннях сямідзесятых гадоў, са
смакам слініў палец, перагортваючы
старонкі.

Верым

«Нехта напіша: увайшоў чалавек, і не
верыцца, а Гогаль напіша: увайшоў чорт
— і верым».

У разумна, народна вясёлага балгары-
на Ёрдана Радзічкава, у кнізе «Успамі-
ны пра коней», бедны дзядзька, чыіа
па-іхняму, парубшчык, уцякае ад лесні-
ка. Ужо няма куды дзецца, а тут над
полям стаіць раскошная вясёлка. І ён
пабег па ёй, як па гарбатым мосце над
ракою, праз якую лесніку не перапра-
віцца. І ўсё было б як найлепш, аднак з
рукі, з вясёлкі ўпала сякера... Ах, сяке-
ра — як і яе набыць у бядоце няпро-
ста!.. А леснік задаволены, яму больша-
га і не трэба, падняў і пайшоў у свой
лес.

І я, чытач, задаволены — напісана хо-
раша і праўдзіва.

Спад

Думаючы пра важную надзьмутасць
аднаго з нашых, зноў вась успомніў чэ-
хаўскае апавяданне «Орден».

«Лев Николаевич...» Герой такі. «Тут
просіцца нешта адпаведна значнае, а ў
аўтара — будзьце спакойны! — спад на
прозвішча: «...Пустяков».

І паўтараеш смачна: «Лев — Николае-
вич — Пустяков!..»

Прапанова

На хаду, праз акно машыны, чытаючы
на заднім борце грузавіка «Соблюдяй
дистанцию!», падумалася, што такія над-
пісы, таксама вялікімі літарамі, трэба
вывешваць і над прэзідыумамі сходаў.

Каркас

Схематычная, з псіхалагічнымі права-
ламі аповесць жывога, недатыкальнага
класіка — нібы толькі каркас, які пры-
язны ды флюгерныя крытыкі ў рэцэн-
зіях дапоўняць домысламі ды здагадка-
мі.

Хочацца ўсмешкі

Немаўлятка крычыць непрыгожа.
Хоць і сваё, але ж плач той — гримаса
гримасай.

Спраўдана радасць прыходзіць да
бацькоў, калі яно ўсміхаецца. Ужо аду-
хоўлена.

Гэта — пра наймалодшых у літарату-
ры. Вось і яшчэ адно пакаленне пачы-
нае са скаргаў, з плачу ды крыку, з
гримасай. Цяпер ужо на тое, што баць-
кі іх абакралі, пазбавілі роднай мовы!..
Толькі бацькі!.. Сам ён, бачыце, не мо-
жа яе ані як след любіць, ані выву-
чыць. Хоць і ганяў футбол на поплаве,
побач з бібліятэкай, да васемнаццаці
гадоў.

Хочацца іхняй усмешкі — як адзнакі
росту.

Акрэсленне...

Неяк пасля вайны я прыехаў у род-
ную вёску. Тады яшчэ з адчуваннем,
што не ў гасці, а дахаты. На шарай га-
дзіне, адзін у матчынай хаце, не знай-
шоў запалак, а праз акно ўбачыў, што
цераз вуліцу, на суседскай лаўцы ку-
раць.

Аказалася — дзядзька Кандрат, тады
часовы фінагент, і нейкі райупаўнова-
жаны, незнаёмы. Пакуль я падышоў да
іх, дзядзька шапнуў яму пра мяне, і ён,
даўшы мне прыкурчыць і запрасіўшы
прысецьці, пачаў:

— Дык што, ты пісацель?
— Ага, — адказалася неахвотна.
— Эпізодыст? Эпізоды апісваеш?
Не памятаю, што я на гэта адказаў. А
яшчэ і такое акрэсленне жанру, якім
ахвотна займаюся, сяды-тады ўспаміна-
ецца.

...і спачуванне

Механізатар на пенсіі. Інвалід вайны.
Значна старэйшы за свае гады і п'яна-
ваты. На другім годзе ўрадавай паста-
новы супраць п'янства.

Вяртаецца з санаторыя. І там я неад-
нойчы бачыў яго пад патаемнай чаркай,
з нейкай нягэглай фанабэрыяй вышэй-
шасці. У нашым купэ яго знайшоў знаё-
мы па санаторыі, з другога вагона. Па-
говарыць яны выйшлі на калідор. Ад-
туль, цераз прыадчыненыя дзверы, па-
чулася, як той знаёмы шаптаў інваліду,
хто я. Вярнуўшыся ў купэ адзін, таварыш,
крыху памаўчаўшы, спытаўся:

— А вы пісьменнік? Я і не ведаў.
Зноў памаўчаў, а тады, уздыхнуўшы:
— Дурная, браце, работа!
Адуку ён ведае гэта, я не спытаўся.
Аднак бывае, калі прыцісне, і падумаеш:
а ці ж не праўда?..

Яднанне

Прызнаемся, грэшныя: усе мы разам вельмі многае страцілі. Развучыліся проста радавацца пражытаму дню і адпачываць на святых; усміхацца і давяраць адно аднаму, а не пасміхацца і зайздросціць; паважаць чалавека і цяраць чужыя перакананні; цаніць ветлівасць і не спускаць з языка словы злыя ды брыдкія...

Знясіленны ад зла ды нявер'я людзі ўжо спрабуюць вярнуць у агульнаграмадскі ўжытак некалі пад карань высечаныя паняцці: Храм, Пакаянне, Пропаведзь... Няма свабоды сумлення — няма і сумлення, а без яго далейшае жыццё робіцца немагчымым. А высокае мастацтва? Вядома, яно заўсёды ствараецца і жыве паводле законаў свабоднага сумлення, заўжды нясе ў сабе духоўнасць. Для людзей нераўнадушных сустрэча з высокім мастацтвам — як прыход у храм, дзе ёсць і пропаведзь, і споведзь, і малітва. Тым больш, калі адбываецца сустрэча ў сапраўдным храме.

Храм, сабор, саборнасць, збіранне ў адно, яднанне... Зноў Полацкая Сафія сабрала гасцей на Усеаюзны фестываль старадаўняй і сучаснай камернай музыкі. Сёлета ўжо трэці, ён прысвячаецца 500-годдзю Скарыны. Адкрываў яго (традыцыя!)

тлумачальную істоту, чыя высакародная духоўная энергія працінала паветра ў храме, пранікала ў святая святых чалавека — душу, яднала на гэтыя хвіліны зусім розных людзей.

Палачане ўмеюць слухаць і прымаць музыку. Але такога яшчэ, здаецца, не бывала. На фоне авацый і воклічаў залы звінела ўспыхвала неверагодна суладнае «Брава!» — гэта зверху, з хораў, гукала капэла полацкіх ды наваполацкіх на-

У адзін з вечараў, калі В. Паллянскі выступаў і як аркестравы дырыжор за пультам Дзяржаўнага камернага аркестра БССР (таксама традыцыя!), прагучала «Літургія дамestыка» А. Грачанинава, створаная для хору, аркестра і аргана (салістка Л. Голуб).

Храмавая акустыка рабіла «анёлападобнымі» слевы дзіцячага хору «Вясна» (кіраўнік А. Панамароў, Масква).

У гэтых сценах не была чужаніцай фартэп'янная музыка, прадстаўленая ў канцэрце А. Бахчыева і А. Сарокінай. «Жы-

якім іграе і наша зямлячка, выпускніца БДК кантрабасістка Надзя Гайдай, прынятая ў ансамбль у выніку ўсеаюзнага конкурсу.

Праз тыдзень я ўбачыла «Вівальдзі-аркестр» на тэлемаарафоне «Чарнобыль». Сыгралі; кіраўніца папрасіла слова, успомніла пра сваіх беларускіх сяброў, што, мабыць, сабраліся ля экрану, аддала вядучай перадачы канверт з асабістым грашовым узносам — на вырата-

кожная яе частка, як трэба слухаць...

Уражвала строгае і вельмі мяккае гучанне ансамбля, салісты з прыгожымі галасамі, аksamітная неруш паўза. І авацый залы. І шчодрое спяванне на «біс». І тое, як стоячы слухала публіка выкананае двойчы «Многалетне» («Многая лета»).

Так, быў велікодны тыдзень. Напярэдадні свята я і прыехала ў Полацк, бачыла людзей, што апанавалі аўтастанцыю: з клункамі, з тортамі. (А ведаеце, мінчане: у Полацку — Наваполацку свежы торт можна было купіць і пад свята ўвечары, і ў звычайны выхадны дзень, ды нават «Птушынае малако»). Я дык з аўтобуса — на канцэрт; потым трэба было ехаць у Наваполацк, уладноўвацца ў гасцініцу, адпачываць пасля бяспсоннай ночы і шасцігадзінай дарогі. Ехаць на Усяночную да царквы не выпадала, але можна было глянуць тэлетрансляцыю з маскоўскага храма, каб уранні па ўсіх правілах разгавяцца прывезенымі з Мінска пафарбаванымі лямкамі. Рытуальная ежа была і сціплым камандзіравачным сніданкам...

Мой полацкі знаёмец ездзіў той ноччу ў Спаса-Ефрасінеўскі манастыр, з дазволу (блаславення) Уладыкі фатаграфавалі свята. Расказваў, што доўжылася яно гадзіну шэсць. Людзі ставілі свечкі, спявалі, праходзілі вакол царквы... Служба была ў адноўленым Крыжа-ўзвіжанскім храме. Як жа не наведання туды, не глянуць, што ж змянілася за год?

Не ўсё пазнала ў гэтым заветным кутку, над якім лунае неўміручы дух Прадславы Ефрасіні. Ужо вызначыла манастырская трыторыя, з'явіліся наваткі паркана. У малюсенькім расчыненым вакенцы дамка, што ля брамы-званіцы, застыў на поўны рост, як фотка ў рамачцы, белы кот. Ды паназіраць за ім не давалася: позірк міжволі пераклочыўся на высокія асляпляльна светлыя сцены. Што ж тут было мінулым разам? Вялікая царква, якая два гады таму здавалася непараўна разбітаю — рудая патрушчаная цэгла, ды яшчэ розныя варварскія надпісы, живога месца няма. І летась амаль тое ж, толькі вакол ужо нехта працаваў на рыштаваннях ды ззялі абноўленыя купалы з крыжамі; вось што значыць — трывалы падмурак: тады і перабудову, ці адбудову, можна пачынаць зверху. Цяпер гэта бялюткі, з зіхоткімі «галюўкамі», гмах. Быццам апусці яго з неба, паставілі на гэтую змучаную, недагледжаную зямлю.

ВЕЛІКОДНЫ ТЫДЗЕНЬ

Трэцяя вандроўка ў Полацк

стаўнікаў, створаная зусім нядаўна. Яна ж мілагучнымі спевамі вітала і адкрыццё фестывалю. А яшчэ ўразлілі (і ўражвалі штодня) ружы: гэтакімі свежымі вытанчанымі кветкамі ў Мінску адорваюць толькі «выбраных». Тут — усіх гасцей.

вой хрэстаматыі жанру» названы гэты унікальны ансамбль у адным з апошніх нумароў «Музыкальнай жыцця». Палачане ці не ўпершыню пабачылі за адным раялем дуэт, які граў творы для 3—4 рук. Прытым прафесар А. Сарокіна захапленна каментарыявала праграму. І слухачы падаронілі яму ў Лондан XVIII стагоддзя, на радзіму фартэп'янных дуэтаў, знаёмліліся з творчасцю зананадаўцы тагачасных музычных густаў Ч. Бёрні. Пераносіліся ў Францыю, дзе дасюль існуе знакамітая фірма раяляў, два стагоддзі таму заснаваная І. Плеелем — у свой час яго не абмінула слава кампазітара, вартга параўнання з Гайднам, але цяга да камерцы перамагла творчы дар...

Паслухалі опусы і гэтых, і іншых сучаснікаў Моцарта, названага Чайкоўскім «Хрыстос у музыцы». А Моцарт вянчаў выступленне дуэта: сярод іншага была саната, створаная дзевяцігадовым геніем, і Фантазія фа мінор, напісаная за тры месяцы да ягонага смянення.

Скрыпачка, педагог Святлана Бязродная і створаны ёю «Вівальдзі-аркестр». Унікальны жаночы ансамбль (адзіны мужчына тут іграе на ўдарных, гэта В. Раманенка, якога часам запрашаюць у свае праграмы «Віртуозы Масквы»). Існуе толькі год, а ўжо не раз быў госцем у Мінску, Віцебску, Полацку. Два фестывальныя вечары — дзве непатуторныя праграмы: «Поры года» А. Вівальдзі, «Дзіцячы альбом» П. Чайкоўскага, «Дзіцячая сімфонія на тэмы Гайдна» бацькі В. Моцарта — Леапольда, канцэрты І.-С. Баха і сімфонія ягонага сына Вільгельма-Фрыдэмана, танцавальная музыка Вены XVIII—XIX стагоддзяў. Паспех — неверагодны. Па аўтограф да С. Бязроднай выбягалі проста на сцэну.

Пасля канцэрта мне давялося прысутнічаць пры вельмі крапанальнай размове. Узрушаны малодцы чалавек, які падышоў да Бязроднай па аўтограф, між іншым расказваў пра сябе. Армянін, з Нагорнага Карабаха, два гады жыве ў Полацку — праце па размеркаванні. Заўсёды слухач канцэртаў у Сафіі. Даводзіў, што ягоным землякам «там» вельмі цяжка цяпер, што ім патрэбна маральная падтрымка, дабрны мастацтва «Вівальдзі-аркестра», прыезд калектыву з канцэртамі. «А вы ведаеце што? — задумалася С. Бязродная. — Я зараз падарую вам фатаграфію. Яна зроблена нядаўна, на святкаванні 90-годдзя Казлоўскага. Ён вельмі добры чалавек, і, можа, думка пра ягоную дабрны некая сагрэе вашу душу, і гэта будзе дапамагаць вам перажываць смутак. А наконц канцэртаў — дам каардынаты людзей, ад якіх залежыць арганізацыя нашых гастроляў...»

Мы хораша пагаварылі са Святланай Барысаўнай — пра музыку, пра яе калектыву, у

ванне ад бяды, якая паяднала ўсіх. У Маскве было дзве гадзіны ночы...

Айцец Сергій

Вакальны ансамбль «Благовест» падарыў фестывалю вечар духоўнай музыкі. Хор увагуле не свецкі, яго ўдзельнікі раней спявалі ў адным з маскоўскіх храмаў, ды, заняўшыся асветніцкай дзейнасцю, былі вымушаны «разысціся» па розных цэрквах, каб на час канцэртных вандровак не пакідаць прыхаджан без хору. Сёння «Благовест» (рэгент Г. Кальцова) мае падтрымку за мяжой, у яго цікавыя запрашэнні; нядаўна спяваў у Зальбургу, на радзіме Моцарта, у «ягоным» храме, у прысутнасці епіскапа. Быў хор і ў Мінску, на I фестывалі духоўнай музыкі.

Калі «Благовест» выйшаў на сцэну Сафійскага сабора, адзін з пеўчых павіншаваў «братоў ды сёстраў» са святою Пасхай, мовіўшы: «Хрыстос воскрес!» У адказ хтосьці нясмела запляскаў у ладкі, але тут жа зала спахапілася, дружна працягнула: «Воистину воскрес!» Пачаўся канцэрт з каментарыя: што ёсць літургія, з чым звязана

Крыжаўзвіжанская царква.

14—15 красавіка. Усяночная.

Дзяржаўны камерны хор СССР пад кіраўніцтвам В. Палянскага.

Хор спяваў духоўную музыку: канцэрты Д. Бартнянскага, фрагменты з літургіяў С. Рахманінава і П. Чайкоўскага. Дэзюсная музыка: сілкуе дух... Сам хор з першымі ж гукамі ператвараўся ў нейкую невы-

Тані быў пачатак — 14 красавіка, напярэдадні Вялікадня. І хрысціянскі дух старажытнага людскога свята, сёлета ўжо разняволеннага, адзначанага шырока, лунаў і ў сценах Сафіі.

Амаль уся праграма фестывалю ўспрымалася гарманічна з высакароднай архітэктурой сабора.

Ансамбль «Благовест».

«Камерата» (жаночая група).

Крыж далей — знаёмая, крохкая з выгляду, але вечно загадкавая Ефрасінеўская царква. А справа — падноўленая «зімовая». Дзейнічаюць усе тры. Праўда, Крыжаўзвіжанская не зусім яшчэ вызвалілася ад рыштаванняў, на непатынканых баках відаць сляды вайны і «мірнага» вандалізму. Ды і ўнутры рамонт не скончаны. Для набажэнстваў у прасторным вялікім храме ёсць пакуль толькі самае неабходнае, іканастас таксама часовы. Як будзе далей? Кабеты на падворку параілі пагаварыць пра гэта з айцом Сяргіем. Кватаруе ён побач з мірскім людам у тым самым двухпавярховым дамку ля брамы.

Дом спрадвек належаў манастыру, пакуль не змяніліся часы. Вядома, яны мяняюцца ізноў, неўзабаве Спаса-Ефрасінеўскі манастыр будзе цалкам адроджаны, яго колішнія пабудовы вернуцца ва ўласнасць царквы. Нават адкрыцця да жылы дом для паломнікаў — накітавалі гасцініцы. Ужо ў верасні пераселіцца сюды больш за паўсотню манахаў з Жыровіч, да іх далучацца і тутэйшыя сёстры... А пакуль айцец Сяргій запрашае нас з калегаю да сябе дамоў, папярэдзішы: «Жывём сціпла, але з Богам».

Увайшоўшы з вуліцы, мы, аднак, не адчулі хатняга цяпла. Яны агульны калідор, сырага паветра; вялікі таз пад рукамінікам, керагаз на стала; ажурныя ларэччы лясціцы, што вядзе на другі паверх. Быццам бы азірнуліся ў канец 40-х, ідучы следам за айцом Сяргіем да ягонай кватэры. Апынуліся ў невялікім сціпла абсталяваным пакоі, толькі што адрамантаваным. Большасць жа кватэр у гэтым і ў падобным суседнім доме занятыя асобна, асобна будынкі ў аварыйным стане, а ў іх жа, нагадаў наш субяседнік, неўзабаве павінны засяліцца манахікі. Аказваецца, мітрапаліт Мінскі і Гродзенскі Філарэт, Патрыяршы Экзарх Беларусі, перадаў гарадскім уладам Полацка буйную суму грошай на тое, каб для насельнікаў гэтых пабудов зрабілі сучаснае жытло, а вызваленыя ім манастырскія дамы адрамантавалі. Ды справа ідзе марудна.

Назалаць духоўнай асобе сваёю цікаўнасцю было ніякавата, але сам сабою пацягнуўся ланцужок пытанняў: якое месца зойме мова Скарынавай «Бібліі» ў царкве яго роднага горада? хто будзе афармляць інтэр'ер Крыжаўзвіжанскага храма? ці зменіцца тут парадак з прыходам манахаў?..

Айцец Сяргій і сам задаваў пытанні, а распавядаў пераможна прыласцеся з уласнага вопыту, біблейскімі выслухамі, Паклазу велікоднае пасланне мітрапаліта Філарэта, напісанае па-беларуску, як знак таго, што ў праваслаўную царкву беларуская мова прыйдзе. (Дарчы, сам айцец Сяргій з Полаччыны і на родную мову не забыўся). Наконт роспісу храма казаў, што фрэскі свецілі мастакам не давераць рабіць — пасля заназаных ім і забранаваных тутэйшым Уладзікам абразоў (а той сам дасведчаны ў іканалісу). Можна, запрасяць нават замежных майстроў. З дапамогай замежных спецыялістаў будуць адліты і званы.

Уклад жыцця манахаў не дазволіць рабіць поруч справы мірскай: вячэнне, хрышчэнне. Для такіх абрадаў праваслаўныя ў Полацку просяць Багаўленскі сабор, дзе месціцца карцінная галерэя, частку амаль рэканструяванай да свята Скарыны брацкай школы, дзе заплававаны музей кнігадрукавання. А едуць у Полацк прыхаджане і з наваколя, адусюль, дзе былі разбураны царквы, з Шуміліна, Расонаў, Узды... На Вялікідзень, нажучы, тысяч пяць з'ехалася.

Цяперашняе жыццё Сафіі айца Сяргія не радуе, бо храм скарыстоўваецца не па спрадвечным прызначэнні; устанавілі арган, ладзяць фестывалі. Таму, маўляў, і крыж з купала зваліўся...

Крыжа (разам са шпілем) і сапраўды няма на адным з купалоў, і відовішча гэтае нават

палохае. Але ж крыж з храма не падаў: яго знялі на рэстаўрацыю. І зусім не з прычыны канцэртаў. Нам казалі, як мінулым летам, скарыстаўшы рыштаванні, нейкі нячысцік узбіўся на купал Сафіі, асядлаў крыж і пагушквалася, пакуль той не пагнуўся.

«У свеце ёсць толькі двое: Бог і Сатана, трэцяга не дадзена», — раз-пораз паўтараў айцец Сяргій. І раіў: чытайце Біблію, з яе пачынаў кожны працоўны свой дзень вялікі Пушкін, таму і зрабіўся самым мудрым паэтам ва ўсім свеце.

А ў свеце ёсць толькі... Каб жа ўсім было дадзена гэта зразумелі!

«Абсурдысты»

На паркеце ў фае філармоніі нерухама ляжаў чалавек. Пад ім было відаць палотнішча — белае са скрыжаванымі чырвонымі палосамі. Чалавек ляжаў, няўключна выкруціўшы бledныя далоні і ногі ў чорных чаравіках, тварам уніз. Зрэшты, твар вызначыць было немажліва: усю галаву, шыю закрывалі акуратныя віткі бінты. На спіне гэтага ці то манекена, ці то муляжа дэманстрацыйна ўзвышалася галава свінні — без вухаў, з пабурэлым лычом — ну проста з гастронама. Не адразу рабілася зразумелым, што прыціснутая ёю спіна...ды-хала!

Увойдзе ў гісторыю фестывалю «Мінская вясна» вельмі ўжо неспадзяваная, нават для занятых у канцэрце нашых музыкантаў, гэтая акцыя ў антракце — І. Кашкурвіча і Л. Рысавай. Мастакоў, удзельнікаў праграмы «Музыка падсвядомасці» (поруч з інструментальным ансамблем «Класік-Авангард», ваяцкай групай «Камерата», шведскім паэтам-абсурдыстам Э. Лапалайненам). У Полацку разам з музыкантамі мы ўспаміналі гэты эпізод. Аказалася, у адносінах да іх пачало рабіцца тое, што на зразумелым для ўсіх жаргоне называюць «шыць палітыку». Бо кагосьці з начальства шаніравала (у нас жа тут з вамі не заганіца, хоць і Еўропа) дзёркае самавыяўленне-пратэст мастака. А выканаўцы спадзяваліся, што прыцягнуць увагу незвычайнай сваёй творчасцю (авангардныя кампазіцыі ў вале — гэта пікантна і унікальна!), адчуваюць афіцыйную падтрымку. Наўнялі! У нас на ўсю культуру тыя ганебныя 0,7 працэнта. У чарзе на «працэнты ад працэнтаў» трансавангард, падсвядомасць, абсурдысты яўна лішні.

Праўда, іх любіць і чакае публіка. Маладая, інтэлектуальная. Як прымалі тую ж «Камерату» ў Мінску, у Полацку! Хоць, канечне, акустыка Сафііснага сабора — не для спецыфічнай эстэтыкі ансамбля, прыладжанай да сучасных гукатэхнічных эфектаў. «Камерата» і прыхаля сюды без мікрафонаў, і карціравала звонкую для сябе манеру спявання, і хай без выдатнаў не абышлося, публіка ўсё ж упадала трантоўку джазавай класікі, негрыцянскіх народных песень ды арыгінальных кампазіцый ніраўніка ансамбля А. Шыкунова і піяніста, кампазітара А. Пыталева.

А я ўсё меркавала: чаму людцы гэтак дружна ўсхопліваюцца на барацьбу з незразумелымі для іх з'явамі, з нетрадыцыйнымі напрамкамі ў мастацтве, а заадно і з тымі, хто проста нечым вылучаецца сярод падобных да сябе? Чаму тыя людцы не скіруюць свой грамадзянскі гнеў ды абурэнне, ваяўнічы імпульс на барацьбу са з'явамі сапраўды небяспечнымі, згубнымі ў сваёй абсурднасці?

Полацк... Які «абсурдыст» знявечыў мудрую старасць горада, разгладзіўшы сляды пражытых вякоў? Папсаваў ягонае аблічча недарэчнасцямі накітавалі адвядзены дзевяціпавярхоўкі — на месцы ўзарваната

ў сярэдзіне 60-х велічнага храма? Хто першы прыдумаў гэтак «амалоджваць» гістарычны вобраз нашай зямлі?

Чыё гэта штукарства паабал шасейкі? Пыльнымі лалеткі, прарэзанія нешырокімі каналамі, на бетонных берагах — чырвоным па белым: «Меліярацыя — зарука ўраджаю», «Меліярацыя — дастаянне народа». А дзяка «абсурдыст» пакінуў лясвічныя спускі на абодвух берагах Давіны — нягеглыя, даўно пабітыя, ўтравелыя прыступкі ў нікуды?

І каму першаму ўспала на думку спускаць неачышчаныя прамысловыя ды бытавыя сцёкі ў светлую плынь рэк, «лятучую хімію» выкідаць проста ў паветра? Усё адно, што пцкаць уласную талерку, ліць атруту сабе ў шклянку... Не ведаю, чым сілкуецца наваполацкі водаправод, але гарбаты, настоеную на гэтай вадзе, піць брыдка. Не ведаю, якую грымучую сумесь выпускаюць «на свет цэлы» мясцовыя заводы, але ад глытка свежага ветрыку тут можа паблажыць.

Сустрэла на фестывалі знаёмую музыкантку-палачанку, дык тая ці не ў слезы: «Я гатовая пешкі бегчы ў Мінск. Псіхіка не вытрымлівае. Нас рэгулярна інструментальна грамадзянскай абароны — на выпадак выбуху на хімічным заводзе. Іх тут хапае, абсталяванне дапагонае, ачышчальныя прыстасаванніў быццам і зусім няма. Мітынгі, пратэсты людзей не дзейнічаюць: прадпрыемствы саюзнага падпарадкавання, гаспадар далёка. Бывае, нават употай па надах выпускаюць у паветра «хімію», а калі вецер, дык праз пяць мінут не толькі Наваполацку — і Полацку хоціць...» Паспрабуй знайсці судышальнае слова, калі мне самой не раілі ехаць сюды нават на тыдзень, калі сама збянтэжылася, пабачыўшы ля дзвярэй полацкай крамы лістоўкі ГА са зваротам да мясцовых жыхароў — што трэба рабіць у выпадку аварыі на хімпрадпрыемстве...

Я ўпэўнена, што «абсурдысты», якія сваімі дзеяннямі, ці бяздзейнем, ці маўчаннем набліжаюць экалагічны крах, бавяць час не на джазавых канцэртах, не ў тэатры-абсурду, не ў оперы і не ў хатняй бібліятэцы, а менавіта на беразе рэчкі, з якой можна выцягнуць рыбіну на вячэру сабе ды дзецям. А між тым, закідаць вуду ў нашыя рэчкі ўжо небяспечна...

Вясна.

Працяг жыцця

Нецярылівая сёлетняя вясна дражнілася саладкаватым пахам тапелевых пупышак: яго не перабівала цяжкае індустрыяльнае дыханне горада. Дрэвы за які тыдзень прыбраліся ў майскую зеляніну, хоць да таго мая — ажно 10 дзён. На клумбах зацілі прымулы, пачалі налівацца чырванню галоўкі цюльпанаў, і ўжо зусім бесцырмонна (ну, не чэрвень жа!) рассыпаліся па газонах ды пустках вясельны сонейкі дзёмухаўцоў; у зацішку паказаліся браткі.

Пад гасцінічным вакном лямантавала чайка: прысуседзіўшыся да галак ды галубоў, чакала свайго штодзённага кавалка булкі з сырам. Калі ласка... Толькі хто вас заўтра, птушкі, пачастуе? Апошні канцэрт — і з'язджае ўвечары наш «фестывальны дэсант».

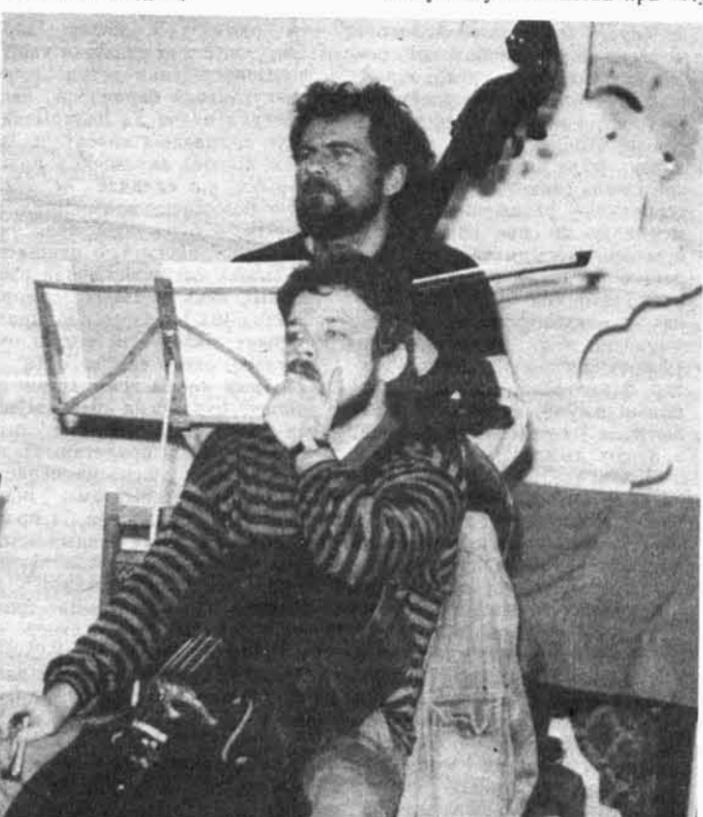
Час дазваляе зайсці ў Багаўленскі сабор, на выстаўку савецкага жывапісу 20—70-х гадоў ў фондаў рэспубліканскага мастацкага музея. Пажылыя служыцелькі карціннай галерэі перамаўляюцца: «Можна, ім музыку ўключыць? — А якая ў вас музыка? — пытаюся. — Вельмі добрая». Праз хвіліну — уражанне такое, быццам проста з-пад купалоў, разам са святлом яснага цыхага нядзельнага дня — храм напаяняюць праваслаўныя спевы. Можна падняцца і на хоры — па высокіх стыхіх прыступках, кранаючы далонню магутную кладку, дзе цагляны, здаецца, наверх прыраслі адна да аднае...

Музыцы ў Полацку ёсць дзе і для каго жыць. Але што будзе з фестывалем?

Яго арганізатар, дырэктар гісторыка-археалагічнага запаведніка, знаёмай нашым чытачам, і сёлета не дачакала гасцей з Міністэрства культуры. Няўжо іх адсутнасць можа кампенсаваць укус аб наданні ёй, Т. Д. Рудавай, звання «за службуны работнік культуры БССР»? Дарчы, падхапіўшы гэтую навіну, «Вісальді-аркестр» зрабіў сюрпрыз: скончыўшы выступленне, С. Бязродная публічна павіншавала гаспадыню фестывалю, а ўдарнік В. Раманенка спусціўся са сцэны ў сваім чорным фракі і, галантна зніўшы белы цыліндр, уручыў Таццяне Давыдаўне букет руж. І зашчыравала (звыш праграмы!) святочная музыка: і марш, і вальс, і полька!

Дык вось, размова з дырэктарам пра наступны фестываль. Задумкі (прынамсі, запрашэнне замежных музыкантаў) ёсць. Але адчула я трывогу за лёс самога запаведніка. Праваслаўны прэтэндуецца на Багаўленскі сабор, брацкую школу, нават вядуць гаворку пра Сафію (хоць практыка вядомых рэлігійных цэнтраў сведчыць: можна спалучаць і манастыр, і духоўную семінарыю, і спраўляць вячэнне, хрышчэнне, адпаўненне). Каліні прасяць аддаць Сафію ім (хоць ёсць магчымасць аднаўлення касцёла на руінах старых муроў).

Свяшчэнныя пачуцці веруючых, вартыя павагі іх правы. Ды надта дорага для ўсіх астатніх абыходзіцца выпраўленне колішніх трагічных памылак пабудовы новага жыцця. У горадзе спецыяльна не будавалі ні карцінную галерэю, ні канцэртную залу — узяліся адраджаць старызна, і то апошнім часам. Куды ж людзям свецім падацца (а статыстыка паказвае, што такіх у нас 85 працэнтаў)? Дзе — смяжу тан — «свецім хрысціянам» задавальняць эстэтычныя патрэбы, супакойваць душу?

«Што скажа дырыжор?» Мінскія музыканты на рэпетыцыі.

Лаўрэат міжнароднага конкурсу Валерый ПАЛЯНСКІ пасля канцэрта.

Адноўленыя Багаўленскі, Сафііскі храмы, ужо амаль дадзена да ладу брацкая школа былі, як гаворыцца, па цагляны выступаваныя растаўратарамі, дзякуючы энтузіязму супрацоўнікаў запаведніка, і не на сродкі царквы. Рэстаўрацыя знявечаных вайною помнікаў каштавала невялікіх грошай дзяржаве і Фонду культуры. Грошы можна вярнуць. Але які маральны, душэўны капітал уладзены ў тую ж Сафію: тры фестывалі з удзелам сусветна вядомых музыкантаў — ужо гісторыя і, калі хочаце, святая справа! Невыпадкова бываюць на канцэртах і духоўныя асо-

бы. Дык ці па-хрысціянску гэта — усчынаць зараз спрэчкі ванал Сафіі, якая ўжо зрабілася храмам музыкі для соцень людзей?

Веру ў працяг жыцця фестывалю, у працяг яго летанісу — у радыёфанаграмах, рэпартажах і нарысах, у пласцінках. (Сёлета, праўда, не выйшла ў тэрмін другая фестывальная пласцінка, хоць своечасова быў падрыхтаваны нават яе канверт, — у справу ўмяшаўся дырэктар Беларускага дома грампласцінкі, не разбраўшыся, адпрэчыў тую музыку як непатрэбную, але «пашумела» Рудава, і сярбюства з фірмай «Мелодія» зноў наладзілася).

Веру ў полацкую публіку. Самааданая і цягавітая палчэніца дырэктара, загадчыца канцэртнага аддзела Л. Емяльянава свярджае: публіка не расхалоджаецца, працяўляе да фестывалю ўсё больш гарачую цікавасць. Вось і тут: нядзеля, разгар дна, надвор'е цудоўнае, а людзі — на канцэрт.

Фестываль завяршыла прэм'ера «Курантаў», ананімнага зборніка XVIII стагоддзя ў канцэртнай транскрыпцыі В. Капыцько — работа Мінскага дзяржаўнага камернага хору, саліста В. Скоробагатава, інструментальнай групы; дырыжор І. Мацохоў. Музыканы помнік славянскай культуры, жыццё якога прадоўжылася амаль праз тры стагоддзі, — нагода для асобнай гаворкі. Таму пакуль ні слова пра «Ку-

ранты». Адзінае што — канцэрт меў поспех. Потым усе стаячы слухалі арган — фестывальную пастлюдню (ці мо прэлюдню да новых музычных сустрэч?). І зусім банальнае: аўтобус да Мінска, плаўны надыход ночы... Убачыўшы за аскенам першы зоркі, я чамусьці ўсю дарогу ўглядалася ў іх, быццам чакала адтуль нейкага сігналу.

С. БЕРАСЦЕНЬ.
Фота А. МАРЦІНКЕВІЧА.

Полацк, Наваполацк — Мінск.

Логіка жыцця і стэрэатыпы мыслення

(Пачаток на стар. 5).

еще І. Антановіч, М. С. Гарбачоў настойвае на тым, што Кастрычніцкая рэвалюцыя была гістарычнай неабходнасцю. На жаль, гэтае запэўніванне аніяк не аргументавана. Праўда, М. С. Гарбачоў гаворыць, што пры іншым падыходзе нас чакала не буржуазная дэмакратыя, а дыктатура. Але, па-першае, гэты аргумент сам мае патрэбу ў аргументацыі. Па-другое, наш Прэзідэнт у запале палемікі забывае на адну дробязь: горш за тое, што з намі адбылося, адбыцца ўжо ніяк не магло. Не думаю, каб дыктатура Карнілава ці каго-небудзь іншага магла б хоць аддалена параўнацца з чакаўшай нас дыктатурай Сталіна. Ва ўсялякім выпадку гісторыя не ведае яе прэзідэнтаў.

Я схільны думаць, што ў якасці неабходнасці Кастрычніцкая рэвалюцыя ў дадзеным выпадку проста прымаецца сам факт яе здзяйснення. Але ж гэта не сур'езна! Вядома, усялякая з'ява мае сваю прычыну, беспрычыннага з'яў у прыродзе не існуе. Аднак прычынная абумоўленасць з'явы яшчэ не робіць гэтую з'яву неабходнай. Калі чалавек трапіў у аўтакатастрофу і загінуў, адсюль зусім не вынікае, што ягоная смерць была неабходнай, хоць яна і мела сваю прычыну. Кастрычніцкая рэвалюцыя, безумоўна, мела свае прычыны і прычыны досыць важкія. Але рабіць на гэтай падставе выснову, што яна была неабходнай — значыць, змешваць прычынасць з неабходнасцю.

І. Антановіч — філосаф, доктар філасофскіх навук. Тым больш дзіўна, як мог ён заблытацца ў гэтых нават не трох, а дзюх дэялектычных соснах. Ці азначае гэта, што нам варта вярнуцца да 1917 года? Пачаць усё спачатку? На жаль, як немагчыма наноў пражыць жыццё, так немагчыма павярнуць назад гісторыю. Такаго роду спробы былі б чысцейшай утопіяй. Ды і проста неразумна было б не скарыстаць той сацыяльнай вопыт, які мы назапасілі за гэты час такім крывавым коштам. Мара пра «светлую мінуўшчыну» — такая ж манілаўшчына, як і мара пра «светлую будучыню», у тым дагматычным яе вытлумачэнні, у якім яна вітае ў галовах артадаксальна мыслячых тэарэтыкаў і палітыкаў. Дык давайце ж перастанем, нарэшце, з упартасцю фанатыкаў адстойваць старыя міфы і спараджаць новыя. Толькі поўная праўда аб нашай гісторыі зарука нашай будучыні.

Каб скончыць з тэарэтычнымі праблемамі, пастаўленымі І. Антановічам, спынімся яшчэ на адным палажэнні. Гаворка пойдзе пра месца КПСС у палітычнай структуры грамадства. Падвяргаючы крытыцы «Дэмакратычную платформу», аўтар піша: «Замест канкрэтных прапаноў у дэмплатформе адна ідэя фікс: КПСС павінна адмовіцца ад авангарднай ролі ў грамадстве, ператварыцца ў партыю агульнадэмакратычнага тыпу. Апошняя ўстаноўка, лічу, зусім непрыемная для партыі, якая ўзнікла і развівалася як палітычная масавая арганізацыя, што выказвае і абараняе інтарэсы рабочага класа і ўсяго працоўнага народа».

Чытач, пэўна, ужо заўважыў, што дэялектыка не з'яўляецца моцным бокам І. Антановіча як тэарэтыка. Цяпер я вымушаны канстатаваць, што не ў ладах ён і з традыцыйнай, фармальнай логікай. Скажам, што КПСС з'яўляецца партыяй і рабочага класа, і ўсяго працоўнага народа — гэта раўназначна таму, што скажам:

чалавечая супольнасць складаецца з жанчын і людзей. Так і хочацца заўважыць: калега, логіка «так не ходзіць». Але не гэта нават галоўнае. Важна іншае. Калі КПСС з'яўляецца партыяй рабочага класа, дык яе ідэалогія і палітыка павінны насіць класавы характар. Калі ж яна ёсць партыя «ўсяго працоўнага народа», дык, наадварот, яе ідэалогія і палітыка носяць агульнадэмакратычны характар. Але тады яна і ёсць менавіта партыя «агульнадэмакратычнага тыпу». Палітыка таксама «так не ходзіць», як прапануе ёй хадзіць І. Антановіч.

КПСС, якая вядзе сваю радаслоўную ад РСДРП, канстытуявалася, насуперак меркаванню І. Антановіча, як партыя рабочага класа, а не авангардная роля пастулявалася, зыходзячы з тэзісу класічнага марксізму аб асаблівай гістарычнай місіі пралетарыяту. Прычым такая палітычная ўстаноўка арганічна вынікала для Маркса (і марксістаў) з агульнага яго погляду на гістарычны працэс і лёс класаў. Маркс лічыў, што ход развіцця капіталістычнага грамадства з яго канкурэнтнай барацьбой заканамерна вядзе да палярызацыі двух грамадскіх класаў: на адным полюсе аказваецца пралетарыят, які складае пераважную большасць грамадства, на другім — буржуазія, якая ўяўляе сабой нікчэмную меншасць. У выніку сацыялістычнай рэвалюцыі, якая ў гэтых умовах становіцца неабходнай, пралетарыят ліквідуе не толькі буржуазію, але і самога сябе як асобны клас грамадства, паколькі буржуазія, пазбавіўшыся ўласнасці, перастае быць буржуазіяй, а пралетарыят, набыўшы гэту ўласнасць, перастае быць пралетарыятам. Інакш кажучы, і буржуазія, і пралетарыят у выніку сацыялістычнай рэвалюцыі пазбаўляюцца сваіх класавых прыкмет. Са сказанага павінна быць зразумела, чаму і ў якім сэнсе камуністычная партыя, на думку Маркса, будучы партыяй рабочага класа з'яўляецца адначасова з гэтым і партыяй «ўсяго працоўнага народа»: адбываецца татальная пралетарызацыя «працоўнага народа».

Цяпер мы ведаем, што гісторыя, прынамсі ў гэтай частцы яго тэарэтычных уяўленняў, пайшла не па Маркса. Тэндэнцыі развіцця сучаснага капіталізму паказваюць, што ніякай пралетарызацыі грамадства не адбываецца. Наадварот, доля рабочага класа ў грамадскай вытворчасці ніякім змяненнем не змяншаецца. Збяднення пралетарыяту, якое прагназавалася Марксам, таксама не адбываецца. За межы камуністычнай і рабочага партыі ўжо зроблі з гэтага адпаведныя высновы. Мы ж, як прававерныя дагматыкі, ніяк не можам «паступіцца прынцыпамі».

Але, можа, так справы абстаіць «у іх», а «у нас» усё наадварот? Мне б не хацелася ўлазіць зараз у аналіз сацыяльнай структуры савецкага грамадства. Гэта завяло б нас надта далёка ўбок. Але калі нават зыходзіць з той зацверджанай ілюзіі, што ў савецкім грамадстве ёсць два класы і «спраслойка» — інтэлігенцыя (інтэлігенцыя — не клас толькі таму, што мы ніколі не прызнавалі ў мінулым і, мяркуючы па ўсім, не хочам прызнаць і сёння права інтэлектуальнай уласнасці і, як вынік гэтага, лічым зусім дапушчальнай звышэксплуатацыю разумовай працы), дык і ў гэтым выпадку ўсе гаворкі пра нейкую месіянскае ролю рабочага класа і яго партыі зусім беспаспартыя і ў тэарэтычных адносінах, і па сутнасці. Ніякая асобнае, ніякая частка не могуць быць цалкам тоесны агульнаму і цэламу. Гэта — азбука дэялектыкі. У перакладзе на мову рэальнай палітыкі гэта азначае, што ніводны клас па самой сваёй сутнасці не можа выказаць інтарэсы ўсяго грамадства, а значыць, і логіку гістарычнага працэсу. Лісліваць перад рабочым класам, фарміруючы слой «рабочай арыстакратыі», якая ўжо даўно не адрознівае фрээрны станок ад такарнага, але затое прадстаўляе рабочы клас у органах партыйнай і дзяржаўнай улады, выступае ад яго імя ў прадзімых кіруючай элітай кампаніяў, пануючыя бюракратыя адстойвае толькі свае ўласныя карыслівыя інтарэсы. Дзякаваць богу, сам рабочы клас пачынае гэта добра разумець.

Калі КПСС прэтэндуе на нейкую асаблівую ролю ў грамадстве, дык якія функцыі яна адводзіць іншым палітычным партыям, юрыдычнае права каторых на існаванне яна прызнала? Ці не функцыі тых дзіўных утварэнняў, якія яшчэ нядаўна называліся альтэрнатыўнымі палітычнымі партыямі і якія марнелі ў «краінах сацыялістычнай садружнасці»? Есць вельмі важкія падставы думаць, што сямую-таму іменна гэтага і хацелася б. Пытанне толькі ў тым, ці захоўваць іншыя палітычныя партыі прымаць удзел у гэтым палітычным тэатры Абразцова? Мяркую, што не захоўваць.

І час гэта зразумець. Нельга бясхонна смяшыць народ. То мы насіліся з тым, што партыя сама пачала перабудову (і тут жа безнадзейна ад яе адсталася — чаго б гэта?), як быццам не зразумела было, што перабудову пачала не партыя, а тая сумленная і мыслячая частка партыйнага кіраўніцтва, якая глыбока ўсвядоміла, што грамадства стаіць перад эканамічнай і палітычнай безданню і што калі не пачаць перабудову «зверху», яна пачнецца «знізу», з усімі вынікаючымі адсюль паследкамі. Зараз мы ставім сабе ў вялікую заслугу заканадаўчую ініцыятыву аб перагледзе 6-га артыкула Канстытуцыі СССР, быццам камусьці было незразумела, што пытанне гэта было прадвырашана 3-м дадам народных дэпутатаў і што Пленум ЦК КПСС вымушаны быў канстатаваць статус-кво. Калі ж мы, прагназіруючы будучыню на сто гадоў наперад, бачачы тое, «што временем сократы», навучымся прадбачыць падзеі хоць бы на тыдзень наперад? Вось і І. Антановіч падлічвае колькасць камуністаў, якія стаяць на альтэрнатыўных ЦК КПСС платформах. Гэтка, ці бачыце, палітычная празарлівасць у межах чатырох арыфметычных дзеянняў...

Ніхто не адмаўляе права КПСС быць палітычным авангардам грамадства. Але гэтую сваю авангардную ролю яна можа выканаць сёння толькі як партыя парламенцкага тыпу, г. зн. пастаянна даказваючы гэтае сваё права ў палітычнай барацьбе. Іншага шляху мяркую, няма, і не будзе.

Я глыбока перакананы, што КПСС можа зберагчы сябе як аўтарытэтную і ўплывовую палітычную сіла толькі рэфармаваўшы сябе радыкальна, як гэта і прапануе «Дэмакратычная платформа». І ў першую чаргу адмовіцца ад месіянскай ролі, якую яна сама ж сабе і дэлегавала. Яна павінна, нарэшце, заняцца не ідэалагічнай міфатворчасцю, а рэальнай палітыкай, якая, як вядома, ёсць мастацтва магчымага.

Хітраватае вока гарэзліва бліснула і падміргнула камусьці. Выцягнуўся ўказальны палец. Скрыўшы ў нейкай злавеснай усмешцы рот. Голас выразна і напеўна прамовіў: «Блохе... нафта!». Потым прагагатаў свае амаль што д'ябальскія «Хе-хе...» і сцвердзіў: «Блохе — нафта!». Спявак ужо, здаецца, замаўчаў, а голас ужо ранагатаў, лунаючы недзе пад столлю.

Было гэта ў філармоніі. Мы слухалі Віктара Чарнабаева ў ранішнім канцэрце для школьнікаў. Артыст мог бы дазволіць сабе палёгку і вынацца свой нумар дзякжурна. Ну, у лепшым выпадку, як кажуць, строга анэдэмічна. Ды было ў Чарнабаевае столькі сарказму і горычы, ён гэтак здэкаваўся з караля і ка-

стварае ўражанне, быццам артыст «нічога не робіць». Не забываю надзіва натуральнае яго пераўвасабленне ў таго ж Бартала ці ў Гаспара («Карневальскія званы» Р. Планкета), у Агамемнана (танеўскае «Арэстэя») або ў пана Гадлеўскага («Яснае світанне» А. Туранкова). Ведаю, што прафесіяналы могуць панауковаму растлумачыць прыроду такога натуральнага існавання ў оперным мастацтве. Я — аматар з партэра, і мне бачыцца «санкрэт» артыстычнай абаяльнасці В. Чарнабаева ў поўнай свабодзе спеваў, у нязмушанасці ягонага ваявалу. От, узнагародзіла чалавеча прырода здольнасцю ў спевах выказаць свае самыя шчырыя пацукі! Як кажуць, пацалавала яго Фартуна, калі захацела аднойчы

Абраннік Фартуны

Народнаму артысту БССР Віктару ЧАРНАБАЕВУ — 60

ралева, якія пеццяць сваю любімую блыху, што адавалася, быццам гэта ў яго, у спевака, ёсць нейкі асабісты рахунак да вельможных асоб. Фанабэрылівых ёлупнуў дз уданых самадур, разбэшчаных і нікчэмных. Яны атручваюць жыццё яму, артысту, і ўсім нам, і ён зараз пярэ храстаматыйна вядома твор, які памагае свабодна выказаць уласную пагарду, высмеяць саноўных дурню і той блыхыны натоўп вакол каралеўскага трона.

На тым канцэрце мы былі разам з маленькім тады ўнучкам. Гады мінулі. Ды толькі пачуецца па радыё: «Блыха», як пасталелы хлопец усміхаецца і з пашанай вымаўляе: «Чарнабаев». Зайздросны артыстычны лёс, калі з гучаннем пэўнага музычнага твора звязваецца імя ягонага выканаўцы! Звычайна гэта здараецца тады, калі слухач мае твор упершыню ў жывым мастацкім выкананні, і менавіта ў такім: натхнёным, працымым нейкім асабістым тэмпераментным пачуццём артыста. Віктар Чарнабаев — з тых майстроў ваявалу, якія сваім талентам узрушаюць і зусім непасрэдную публіку, і знаўчутаэтрапа.

Прырода опернага тэатра такая, што яго салісту наканавана спяваць партыі са сталымі традыцыямі выканання, асветленыя іменамі слаўных папярэднікаў. Басу амаль абавязкова трэба «прайсці» шалёпінскі рэпертуар. Не ведаю, што і як перажывае сам Віктар Максімавіч, калі рыхтуецца да выцяжэння спентакля — а ў ягоным рэпертуары і Мефістофель («Фішт»), і князь Галіці («Князь Ігар»), і Млынар («Русалка»), і кароль Філіп («Дон Карлас»). Але ж яму вядома, як гэтыя партыі выконваліся геніем сярэд басоў свету...

Есць у мяне пэўны сантымент у адносінах да спевака В. Чарнабаева. У дзяцінстве мне аднойчы ў правінцыйным клубе давялося трапіць на канцэрт, які даваў нехта Гуга Ціц. На афішы было пазначана, што гэта «былы саліст Берлінскай оперы». Чаму — «былы»? І як гэта ён апынуўся на Урале — з Берліна, стаячы Трэцяга рэйха? Высветлілася (хлопцы мы былі цікавыя!), што спявак Гуга Ціц вымушаны быў эміграваць з Германіі, дзе запанаваў Адольф Гітлер. Сімпатый да артыста ў нас павялічыліся ўдвая... Нават імя гэтнае — Гуга Ціц — здалося прываблівым і мілагучным, бо належала антыфашысту! І вось высвятляецца: вучыўся Віктар Чарнабаев у Гугі Ціца, які пазней выкладаў у Маскоўскай кансерваторыі і вучылішчы пры ёй, дзе выхваў многіх добрых артыстаў-спевакоў. «Вучань Гугі Ціца», — гэта, снажу вам шчыра, для мяне асабіста гучыць надта аўтарытэтна.

Праўда, калі слухаеш спевы В. Чарнабаева, пра гэта не думаеш. Артыст здатны так захапіць сваім мастацкім вобразам, што і «здане Шалейкіна» не адчуваеш побач хоць бы з ягоным Грэмзіным («Яўгеній Анегін») ці царом Дадомам («Залаты пёўнік»), з Дон Базіліа або Дон Бартала («Севільскі цырульнік»). Звычайна тое, што паказвае В. Чарнабаев, — гэта завершаны характар, які выліўся праз ваявалу, Віктар Максімавіч амаль па-старамоднаму грывіруецца, мае багатую мімічную палітру, пластычны ў руху, натуральна пачувае сябе ў багратым нумары і ў лахманах небаракі. Ці не гэтая гарманічнасць у сцэнічных паводзінах персанажаў В. Чарнабаева і

паслужаць моцны і адначасова аksamітна мілагучны бас.

Чуў яго на канцэртных эстадах, на падмостках наш опернага, у юбілейных вясельных застольях (помню, як ён спевамі «ўсё сказаў» Паўлу Малчанаву ў сямідзесяты дзень нараджэння гэтага нашага выдатнага драматычнага артыста). І заўсёды Чарнабаев як бы робіць сваімі тэксты і мелодыі незнамых кампазітараў або вядомых беларускіх народных песняў. Так, праспяванае слова звычайна перадае і азначае для нашага вуха (і — для сэрца) нешта большае, чым тое ж слова, працываганна на паперы або пачутае ў размове. Ды што слова — гуні, праспяваны майстрам ваявалу, можа сказаць нам пра запавены стан душы, адкрыць у эмоцыях чалавеча тое, чаго ён інакш выказаць не здолеў бы ніколі. Пры ўсёй артыстычнай ідэакі выканання партыі ў спентаклях і канцэртных нумараў (прынамсі, намерных твораў Ю. Семіянікі, Л. Абельвіча, А. Янчанкі) і В. Чарнабаева часта спяваецца пра большае, чым нісе само слова.

Магчыма, я памыляюся ў сваіх высновах. Ды і ведаю далёка не ўсё, што мае ў сваім рэпертуары спявак. Выказваю сваё агульнае ўспрыманне тага артыста. Дарэчы, ён іночы ў сяброўскай кампаніі дзе быў кампазітар і паэты, не без іроніі прамовіў пра сябе: «Я ж адно толькі — спявак...» Як гэта многа і як важна — спявак, Віктар Максімавіч! Спевы не перакладаюцца на звычайную мову лагічных разваг і меркаванняў. Яны западаюць нам у душу.

Калісьці, трапіўшы ўпершыню на наўзнаснае ўзбярэжжа Чорнага мора, я ўзніўся на высокую гару, з якой адкрываўся дзіўны краявід на бланітна-зялёную прастору, узгорбленую ланцугамі бяспонных хваляў. Сонца з-за беласнежных абнаў фарбавала тую прастору ў таямнічы анкамарын, то ў свінцовае шэрацце, то ў бурштынавае золата. Стоячы на вяршыні і аглядаючы даль, раптам адчуў: дух заняло і да горла з сэрца мне песня... І вось чытаю ў адным нарысе пра В. Чарнабаева, што ён родам з чарнаморскага Новарасійска, у маленстве разам з бацькам хадзіў у горы на нарыхтоўку лесу. Там яму з вяршыняў адкрывалася тая блакітна-зялёная марская прастора, і там ён, здаецца, упершыню заспяваў. А многа пазней быў беларускі ДАВТ. Мінск, дзе яму пашчасціла на сяброўства і творчую садружнасць з Л. Алесандраўскай і Д. Смолічам, з А. Багатыровым і Ю. Семіянкам, з Т. Каламайцавай і Я. Вашчанкам, з С. Данілюком і З. Бабіем, з А. Саўчанкам і Г. Праваторавым, з С. Картэсам і Г. Вагнерам, С. Штэйнам і А. Кагадзевым...

Кажуць, лёс літасціва вядзе таго, хто схільны сам ісці, і сілком падштурхоўвае і прымушае таго, хто ўпарціцца, — і праўда! Добра нарадзіцца з гэтай схільнасцю таленавіта кроцьчы да мэты. Добра своечасова ўзысці на сваю гару, на якой з душы твай палецца песня. Добра сустраць дбалых настаўнікаў, якіх варта браць за ўзор, і чужых калег па творчасці. Тады лёс памагае табе самому гартаваць у сабе майстра.

Барыс БУР'ЯН.

З класічнай і сучаснай балгарскай паэзіі

Хрыста ЯСЕНАУ

Развітваюся з днём я ў слязах і
у цьмяных прадчуваннях, са страхам
і журбай,
што цёмны бог ускіне загадкавай рукою
на цёмныя фіялкі дыван таемны свой.

Сцямнее нада мною маркотным
надвяхоркам.
Ноч стомлена накрые разгорнутым
крылом.
Чароды цёмных думак, пакутлівых
і горкіх,
дабавяць новых зморшчын на
зморшчаны мой лоб.

І пагляджу са страхам я на імглісты
захад,
заплачу — горкі вязень, пазбаўлены
надзей,
бо недзе там, далёка, зрабіўся золак
прахам,
а разам з ім, магчыма, і самы лепшы
дзень.

Развітваюся з днём я ў слязах
і неспакой,
у цьмяных прадчуваннях, са страхам
і журбай,
што цёмны бог ускіне загадкавай рукою
на цёмныя фіялкі дыван таемны свой.

Павел МАЦЕЎ

Вера

Прошлое воюет с настоящим.
М. СВЕТЛОВ.

На гэтым свеце жорсткім і жаданым,
дзе жар і лёд у вечнай барацьбе,
жыву ў няшчасці я — быць закаханым
і ў шчасці незямным кахаць цябе.

Між захадам і досвіткам вандрую,
знаходзячы то буру, то спакой,
асуджаны бяздзейніцаць, гару я.
І — у вір пакут, аслеплы, з галавой.

Свой дзень ад прыцемкаў абараняю.
З малітвай і пратэстам у вачах,
я веру, ты мяне аплачаш, тая,
што і пашану зведала, і жах.

Хрыста РАДЗЕЎСКИ

Слёзы

Дождж сыпаў уначы. А раніцою
зямля вясёлай і чысцюткай стала,
і на галінкі ўвішнаю рукою
надзеты шчодра пацеркі караляў.

Ды дрэвы свежай раніцы уздых
ускальхнуў — гарэзлівы вятрыска.
І з радаснага твару дня уміг
упалі ў травы слёз шчаслівых пырскі.

Колё СЕВАЎ

Месячная саната

У гэту ноч з-пад пальцаў тваіх чуйных
пальюцца гукі месячнай санаты.
Я гэта сэрцам трапяткім адчую,
калі спадуць маёй самоты краты.
У гэту ноч над стужкай белых клавій
зноў затрапечуць пальцы твае лёгка,
ты праз акно ў прастору заўздыхаеш,
і пойдзеш ты па Млечным Шляху
крохкім...

Іграй жа! Найпшачотную санату
далёка ў моры буду чуць і помніць.
Яна — начное незямное свята,
яе пісалі месячныя промні.
Іграй, іграй, хоць я зусім не знаўца
музычных тонаў, нот і партытураў,
і калі нават узаўеца бора —
працягвай, не ламай танючкіх пальцаў,
бо клавішы марскіх салёных хваляў,

калі іх вецер выцінаў з налёту,
шалёны акорды выбівалі
і з сэрца гналі ўсякую пшчоту.
Іграй, каб гукі месячнай санаты
былі са мною у любой далечы,
бо ёю шлях нязгасны правяла ты
мне ў душу навечна.

Вясялін ХАНЧАУ

Не, ніяк не заснуць...

Не, ніяк не заснуць. Выйду ў росны
разлог, пад нябёсы.
Там, дзе зоры гараць, ветру буйнага
чуецца спеў,
буду ў думках з табой. Сэрца ўсё табе
выказаць просіць,
што саромеўся ці не паспеў.

Дакахаць мне цябе, мая любая,
не давялося,
не дапесціў цябе, абавязак — між мной
і табой.
Ты яго не клянй. За каханне, за
светлыя лёсы
я іду на світанку ў бой.

Калі ў стэпе забіты ўпаду пад
сцюдзёным сузор'ем,
помні з ласкай мяне, але ты ля труны
не рыдай.
Шчыра радасць сустрэнь, адстаяную
з мукай і горам,
за мяне, за сябе дакахай.

Мне пакуты не зведцаць, мне ў шчасці
спачыць і спакой.
Біўся не за журбу, на вайну не за слёзы
пайшоў.
...Ужо світанак імжыць. І сябры ўжо
гатовы да бою.
Сні, адзіная, сні. Добрых сноў!

Любамір ЛЕУЧАУ

Сонца

Ты вабіш, сонца лістапада,
ды следам — снег усё адно.
Не легкавернасць вінавата
у тым, што любіць сэрца зноў.
Прычын на тое не прыкмеціў,
ды й не хацеў бы
іх пачуць.
Другая, восенская квецень,
стань домам мне,
мне храмам будзь!
Хай позніх слоў прысуд кароткі
на строгіх з'явіцца губах.
Гарыць касцёр.
Агонь салодка
травою і лісцём запах.
Снегахоўныя заслоны,

распяце —
ў каваля ў руках.

Я чыстым снегам
лягу роўна
на свой зямны і грэшны шлях.

Надзя КЕХЛІБАРАВА

Вечнасць

Міне вясновы светлы неспакой.
І квецень летняя ўсё ж міне.
І ліст, крануты восені рукою.
І з інею малюнак на акне.

Ці велічным палацам быў твой дом,
Ці ў калыне свой кавалак еў —
І ты адыдзеш з квольым цвыркуном
І згубішся між камянеў і дрэў.

І смеласць адхіліць не здольна смерць.
Не мае сэнсу і жаночы страх.
Не можа свечка без канца гарэць.
Жалеза ператворыцца ў прах.

А песня, у якой палыні і мёд,
Дзе і святло, і непраглядны змрок,
Не змоўкне, будзе жыць за годам год,
У будучыню смела зробіць крок.

І слова гэтае ўзнясецца зноў,
Такі закон вякамі існуе:
Раз песня здабыла і плоць і кроў —
Няма ёй смерці, не забыць яе.

Ты будзеш пець? Калі душой — тады
Душой дасі жыццё радкам сваім.
І... Мо не знішчаць голас твой гады.
А як імя? Галоўнае не ў ім.

Рашка СТОЙКАУ

Не адкладайце назаўтра!
Кажыце добрыя словы!

Можа, яны патрэбны
некаму
тэрмінова.

Можа, у мозгу нечым
з лямантам
нешта
рвецца.

Зябне ў прасторы слова,
не дасягнушы
сэрца.

Іва ХАРЛАМПІЕВА

Вясёлка

Ах, вясёлка мая, майскі цуд над зямлёй,
хто ж прынёс цябе — свежую, раннюю?
Надзялі мяне здзіўнай красою сваёй
і прыгожай зрабі, закаханаю.

Ах, вясёлка мая — чысціня цераз край!
Хто ж стварыў цябе песняй нябачанай?
Ты, вясёлка, вады мне жывой сваёй дай,
надзялі мяне шчасцем, удачай.

Буду кветкі збіраць і купацца ў расе.
Ззяй, вясёлка, агнямі і ласкаю!
Пацалункам твоей радасць мне сёння нясе,
ты — любоў мая першая майская!

Пераклад з балгарскай
Марыны АБРАГІМОВІЧ.

У канферэнц-зале — журналісты

Сваю чарговую канферэнцыю Генеральнае консульства Народнай Рэспублікі Балгарыі ў Мінску прысвясціла Святаму славянскаму пісьменству і культуры. У канферэнц-зале Дома літаратара сабраліся прадстаўнікі сродкаў масавай інфармацыі, каб падрабязна даведацца, як да гэтых дзён ставіцца балгарскі бок.

Вядучы канферэнцыі Генеральны консул НРБ у Мінску С. Фердаў, кіраўнік балгарскай навуковай дэлегацыі, якая прыбыла ў горад-герой Мінск, М. Бычвароў гаварылі аб тым, як ідэі вялікіх балгарскіх асветнікаў, пачынальнікаў славянскага пісьменства Кірылы і Мяфодзія сталі жыватворнай сілай, якая яднае славянскія народы, далучае іх да вышын сусветнай культуры. Здзейсненае імі сугучна ідэям нашай абнаўляльнай эпохі, падкрэслівалі балгарскія сябры. Даўні прапагандыст балгарскай літаратуры ў Беларусі, навалер балгарскага

ордена Кірылы і Мяфодзія Н. Гілевіч таксама нагадаў аб ролі балгарскай культуры ў духоўным станаўленні славянскіх народаў, аб тым, як балгарская літаратура прапагандаваўца ў нашай рэспубліцы. З беларускага боку ў прэс-канферэнцыі прынялі ўдзел старшыня Беларускага аддзялення Міжнароднага фонду славянскага пісьменства і славянскіх культур С. Законнікаў, член аргкамітэта па правядзенні свята Л. Караічаў, вядомы перакладчык, кавалер ордэна Кірылы і Мяфодзія В. Нініфаровіч, прафесар Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна Д. Мельцар.

НАШ КАР.

«Справа Кірылы і Мяфодзія — справа ўсіх славян»

(Пачатак на стар. 1).

культуры і сваёй чалавечай вышынні. У катаклізмах існуючага ў марак свету, які некаторыя тэарэтыкі называюць неажыццэвым і «утопіяй», справа братаў Кірылы і Мяфодзія з невядомай дагэтуль сілай вярнула сваё значэнне для славянскіх народаў, але ўжо ў новым выглядзе. Яна стала цэнтрам апірышча, нябачанай спайкай паміж людзьмі, агульным духоўным небам для народаў Еўропы.

Мы зноў упісваем у велізарную несларотную кнігу вякоў словы ўшаноўвання двум славянскім асветнікам — Кірылу і Мяфодзію. Усе славянскія творцы ведаў і мудрасці наносаць

на беласнежныя аркушы паперы вечныя знакі, створаныя Кірылам і Мяфодзіем. Калі мы зазірнем у пацямянелы ад часу старонкі гэтай кнігі, калі перагартваем іх і адчуем цвёрдасць пергаменту, то там мы знойдзем адлюстраваную ў іх гісторыю балгараў і тую дарогу, якая вывела іх з цемрадзі невучтва і прывяла да святла сонца. Свет гэтай даўніны да нясе да нас зван мячоў, вольны напеў поўнай фарбаў і пачуццяў народнай песні. І там, у прахалодным змроку стагоддзяў, нашы вочы ўбачаць дрыготкі агеньчык свечкі. Засталіся ззаду бяссонныя ночы, чалавек кладзе гусінае пяро, у ягоных руках — пергаментны скрутак, яго вусны штосьці шэпчуць, і шэпт гэты, як ранішні вецер, нясе прахалоду пустыням чалавечых душ. Яго словы ціхія, але іх пачуюць усе — і сябры, і ворагі:

— Браты, я нясу вам святло, я даю вам вочы, каб вы бачылі яго! Ідзіце да мяне!

Гэты шэпт пазбаўляе сну Папу, гэты шэпт прымусяць Варда — кесара Візантыйскага — узяцца за меч, а базілеўса Міхаіла склікаць саноўныя сінкліт, таму што тое, што з'явілася на белы свет, магло стаць грознай, непераможнай зброяй у руках славян. Азбука выведзе

іх з-пад засені чужога культурнага неба, якое стала ўсяго толькі прыкрыццём духоўнага ўрываўна ў зямлі балгараў. Максіма: «Словам авалодаць душама, а з дапамогай мяча — землямі», — ляжыць у падмурку ўсёй візантыйскай палітыкі. І вось цяпер адшукаліся браты, гатовыя служыць мору славянскіх народаў! Кірыла, які ніколі ў жыцці не трымаў у руках сваіх меч, ужо рыхтуецца ўзяць сваю малалікую армію літар, каб заваяваць любоў і павагу балгараў. Іх трэба спыніць! Але як? Выправіць іх у Маравію. Прышоў той час, калі гэтым цудоўным воінам, што змагаюцца за праўду, прадстаіць праці прыз горы і раўніны, калі іх будуць цкаваць і гнаць адусюль, але ніхто і ніколі не здолее іх перамагчы. У адрозненне ад законаў жыцця, колькасць іх праваднікоў з кожным днём будзе расці, а іх будзе па-ранейшаму гэтулькі ж — усяго жменя, якая не ведае стомы; і вялікая хада часу акажацца бяссільнай перад ім. Іх старасць будзе маладосцю, час — мудрасцю. Гэта адзіныя заваёўнікі ў чалавечай гісторыі, у гонар якіх народ складае песні, узводзіць помнікі і з удзячнасцю аддае свой паклон. Гэтыя трыццаць знакаў прыйшлі, каб абессмяроціць пера-

могі і пакуты, каб апець у песня вечную магію любові, уславіць гераізм і заклімаць подласць.

Наша ўдзячнасць славянскім асветнікам за іх справу пачалася не сёння. Яна заўсёды была са славянамі на працягу ўсёй іх тысячагадовай гісторыі. Гэтая ўдзячнасць сагрвала сэрцы балгараў у самыя цяжкія для іх дні. Яна была іскрай, іскрай нязгаснага агню ведаў. А колькі вучняў Кірылы і Мяфодзія раздзімвалі полымі з гэтай іскры! Колькі нязгасных вогнішчаў асвятлялі іх шлях! Колькі свечак адбілася ў вачах невядомых летапісцаў з тых часоў і да нашых дзён! Не злічыць іх імянаў! Але пра першых трэба гаварыць. Гэта тыя змучаныя і пакрытыя дарожным пылам людзі, тыя вучні братаў, якія спазналі гвалт і здзек з боку жорсткіх нямецкіх духоўнікаў і якіх балгарская сталіца Пліска сустракала як родных. Пліска раскрыла перад імі свае каваныя вароты, каб даць ім прытулак, каб даць ім прастору для працы, пергамент і цышыню для ўслаўлення ісціны і праўды. У якім годзе гэта было? Год вядомы, але ён не мае ніякага значэння. Куды важней тое, што ў той час, як іншыя народы Еўропы былі далёкі ад думкі аб падобнай асветніцкай

дзейнасці, у Праславе і Охрыдзе вучні братаў паклалі пачатак небывалай у культурным развіцці нашага народа эпохі.

А дата пачатку? Няхай яна застанеца недзе там, у часе. Куды важней тое, што салдат, які стаў на варце ля варт праслаўскай крэпасці, праз год пасля прыбыцця вучняў Кірылы і Мяфодзія паспрабаваў вастрываць нажа высекчы на вапняковым камені сцяны першыя літары свайго імя і гэтым адзначаць пачатак прасвятлення цэлага народа і вынік дзейнасці нястомных себітаў на ніве пісьменства і ведаў. З таго памятнага года балгарскі народ не толькі думаў, а і стараўся пісаць па-балгарску. Так пачала працягвацца сыява імя яго духоўнасці, якая ўратавала яго ад асімілятарскіх замахаў Візантыі.

Справу Кірылы і Мяфодзія немагчыма вымераць на вагах звычайных чалавечых паняццяў аб велічы. Для яе не існуе раўнацэннай манеты, яна зраслася з душэўным светам славян гэтак жа, як балгарская зямля зраслася са старымі Балканаў, як Дняпро і Волга з лёсам вялікай краіны.

І цяпер Кірыла і Мяфодзіі сталі ішчэ больш неабходнымі ўсім славянам.

Агенцтва «САФІЯ-ПРЭС».

Вечарам мае давераныя асобы абмялявалі сітуацыю. Плакаты, якія заказвала акруговая выбарчая камісія, яшчэ не надрукаваны, і калі будучы — невядома. Забягаючы наперад, скажу, што патрэбнай інфармацыі (хоць тэкст праграмы быў мной перададзены своечасова), акрамя партрэта і некалькіх радкоў біяграфіі, выбаршчыкі з тых плакатаў не атрымалі. Ды і распаўсюджана была толькі частка іх, прытым за некалькі дзён да галасавання. У адным з клубаў выбаршчыкаў мы наткнуліся на цэлыя стосы гэтай прадукцыі, якая ляжала мёртвым грузам. Заставаліся сустрэчы, якіх акруговая камісія для ўсіх чатырох кандыдатаў мелася арганізаваць аж тры. Ну, што ж, падумалася, будучы вялікія аўдыторыі, глядзіш, і нешта дойдзе да людзей. Але гэтыя спадзяванні былі марныя.

Назаўтра на сустрэчу ў педінстытуце прыйшло, відаць, каля 200 чалавек. Усе чатыры кандыдаты прадставілі свае праграмы, а затым адназначна на запіскі і пытанні, іх на гэтай сустрэчы, як і на наступнай, больш за ўсё было «чужым» — мне і Э. І. Шыркоўскаму. Гаворка была вострая, напружаная. Прывяду толькі некалькі запісаў, адрасаваных мне: «Ці лічыце вы магчымым правядзенне сапраўдных дэмакратычных выбараў ва ўмовах аднапартыйнай сістэмы?», «Платформа КПСС прадугледжвае арганізацыю новых партый, сяю заў і г. д. А ці будзе магчыма арганізаваць іх без перашкоды (на прыкладзе БНФ)?», «Ваша меркаванне, ці прадставіць КПСС праз сваю разгаліваную сетку сродкаў масавай інфармацыі магчыма праводзіць свае ідэі грамадскім арганізмам і партыям, якія будуць створаны ў будучым?», «Які вы лічыце, наколькі кампетентнае цэлаправанне кіраўніцтва рэспублікі? Ці прамамерна Беларусь называюць «Вандэяй» перабудовы?», «Які вы ацэньваеце работу Саўміна БССР і яго кіруючых кадраў, асобных з іх пэсійнага ўзросту?», «Ці з'яўляецца вы членам БНФ? Калі так, то які ваш удзел?», «Ваша ацэнка З. Пазняка?», «Ваш бацька займаў адказныя пасады ў выдавецтве ЦК КПБ, а вы пайшлі па шляху пратэцыйнізму. Ці сціпла вылучаць слёбы кандыдатам у дэпутаты?», «Якімі льготамі і прывілеямі карысталіся асабіста, калі былі на адказных пасадах у ЦК рэспублікі?», «Які рэдактар часопіса і выхаванец ЦК, ці часта вы ўгадніце сваю дзейнасць з апаратам?», «Ваша меркаванне, ці ёсць у часопіса «Полымія» ўласнае палітычнае кіраванне і рэдакцыя знаходзіцца ў апэрацыі да вас? У чым прычына?», «Якімі шляхамі вы будзеце прыводзіць любую да беларускй мовы? Законам і сілай?», «Растлумачце, як вы будзеце, як дэпутат, практычна ствараць законы, якія аблегчаць працу жанчын?», «Кім вы вылучаны ў кандыдаты? У шасці акругах Віцебскай вобласці няма альтэрнатыўных кандыдатаў. Чаму вы не пакадаці балатравацца па такой акрузе?»

Трэба аддаць належнае прысутным, амаль пад кожнай запіскай стаяла прозвішча. Людзі не баіліся, як кажуць, «засвяшчэння», уставалі з месца, удакладнялі свае пытанні. І гэта было прыемна.

Даводзілася адказваць на ўсе, часам надуманыя, а часам і яўна правакацыйныя, з кручком пытанні. Растлумачыў людзям, што мой бацька ніколі не быў на адказных пасадах у выдавецтве ЦК КПБ, а больш сарка гадую адпрацаваў настаўнікам выскавай школы, што ніякага пратэцыйнізму ў маім вылучэнні няма і г. д.

Увбгуле, можна было б радавацца актыўнасці выбаршчыкаў, калі б не канфуз, які здарыўся ў самы разгар гаворкі. Раптам з задніх радоў пачалі падымцацца і прабірацца да выхаду людзі. Вядучы сустрэчы супынаў іх, але марна. Аказалася, каб запоўніць аўдыторыю, для масавасці ўгаварылі застацца тут пасля лекцыі студэнтаў. Прытым тых, якія да выбарчай акругі № 184 ніякага дачынення не мелі. Галодныя, незадаволеныя студэнты, канешне ж, не схацелі выседзець да канца ўсю сустрэчу.

Што ж, давялося паспакуваць ім і пажадаць прыемнага апетыту. Яшчэ больш цікава стала, калі мы даведзіліся, што і з тых людзей, якія засталіся, многія не будуць удзельнічаць у галасаванні, бо жывуць не ў гэтай акрузе, а прыйшлі на сустрэчу дзеля цікавасці. Непрыемнае ўражанне ад усяго гэтага крышку змякчыла наступная запіска: «Паважаны Сяргей Іванавіч! Ваша платформа ясная. Адношуся да вас

ПЕРАД САМЫМ ад'ездам у Віцебск мне перадалі шматпрыжкі тэлеавада «Рабочее слово», дзе была апублікавана справаздача аб сустрэчы з выбаршчыкамі чатырох кандыдатаў. Чытаў яе і вачам не верыў. Орган парткома завода не пасаромеўся займацца інсінуацыямі, адкрытымі нападкамі не толькі на мяне, але і на ўсю творчую інтэлігенцыю. У канцы публікацыі быў заклік байкатаваць маю кандыда-

савалі прадстаўнікі тэлеавада, — твая перавага, як і ў цэлым па акрузе». Прызнаюся шчыра, і ў мяне было пачуццё радасці, радасці да людзей, якія не вераць хлусні, самі робяць асэнсаваны выбар.

ВІНІКІ ПЕРШАГА ТУРА напалохалі апаратчыкаў. А таму яшчэ з большым імпэтам яны пачалі «дзеінічаць». Рэгулярна ішлі нарады, інструктажы, разборы. Выбарчая кампа-

нам дастатак і спаной у доме».

Вось так. Ва ўсіх бедрах рэспублікі вінаваты БНФ, а не тыя, хто кіраваў ёю ў застоўныя часы і кіруе сёння, хто свае правалы ў рабоце і на выбарах хоча спісаць на падрыўную дзейнасць нефармалаў. Калі вершыць гэтай лістоўцы, якая вытрымана ў духу многіх выступленняў на пленумах, актывах, публікацый партыйнай прэсы, то ў недасведчаннага чалавека можа скласціся ўражанне, што ў Беларусі пачалася грамадзянская вайна. Нашы людзі і так даведзены да краю духоўнай і сацыяльнай галечай, няпэўнасцю заўтрашняга дня, а тут яшчэ нагнаюцца страсці, жахі, драматызуюцца сітуацыя, атручваюцца і без таго трывожныя жыццё.

У лістоўцы было канкрэтнае азначэнне — стаўленікі БНФ. А хто ж у акрузе № 184 гэты стаўленік? Вядома ж, пазт, га-лоўны рэдактар часопіса, той, хто размаўляе на роднай мове. І самае цікавае, што лістоўкі з правакацыйным зместам не толькі расклеівалі, іх прынёс у адзін з выбарчых клубаў... прадстаўнік парткома тэлеавада. Далей ужо, як кажуць, ісці няма куды. Але пэ-жэ тэндэнцыйных, непісьменных у гістарычным і навуковым плане публікацый у абласной газеце «Віцебскі рабочы», якія з'явіліся якраз напярэдадні паўторнага галасавання, зразумеў, што ніякія законы для «агітатараў» не пісаны, ва ўсіх іх ёсць надзейнае прыкрыццё. Не, нездарма на сустрэчах выбаршчыкі згадвалі «Вандэю». У Віцебску паўсюдна ішло шальмаванне непажыданых кандыдатаў (я чытаў дзесяткі лістоўкаў з паклёпамі на іх), таму і звярталіся яны ў пракуратуру, КДБ, парушаўся закон аб выбарах пры галасаванні (для прыкладу гл. «Чырвоная змена» за 5 красавіка 1990 г.).

АЛЕ ВЯРНУСЯ да напружаных дзён перад паўторным галасаваннем. Насуперак усяму сустракаўся з ранку да цямна з выбаршчыкамі ў рабочых і студэнцкіх інтэрнатах, у дварах, у самых людных месцах акругі. Людзі падыходзілі, дзяліліся сваімі малымі і вялікімі клопатамі, трывогай, бядой. Яны былі розныя: гаваркія і маўклівыя, эмацыянальныя і разважлівыя, злосныя і памяркоўныя, знявераныя і з пэўным запасам аптымізму, са слязамі на вачах і ўсмішлівыя, абьякаваныя і дапытлівыя, нейнафармаваныя і дасведчаныя... Але гэта былі людзі, той народ, з якім трэба весці гутарку не толькі ў час выбарчых кампаній, а штодня, і прытым не з трыбуны па паперцы, а твар у твар, вочы ў вочы. За апошнія гады ў мяне такіх сустрэч было шмат. Без гэтага не змог бы напісаць новую кнігу пазэіі, пазэму «Чорная быль», якая выклікала адваротную сувязь — шматлікія пісьмы чытачоў.

Развярэдзілі душу і віцебскія выбаршчыкі. Будаўнікі расказвалі, як іх прымушаюць узводзіць аб'екты побач з забруджанай зонай на Магілёўшчыне, дзе ніхто не зможа жыць, як выкідаюцца такія патрэбныя сёння сродкі на вецер, іншыя людзі — пра злужыванні, махлярства і хамства ў гандлі, у сферы бытавога абслугоўвання. Разам з былым дэсантнікам пабыў у доме № 6 па праспекце Перамогі, дзе жыве шмат інвалідаў, наслухаўся прыкладаў, як мясцовыя ўлады адносяцца да гэтых людзей. Выбаршчыкі ўспомілі і тое, як пускаяў пыл у вочы высокаму начальству ў час наведвання вобласці Я. К. Лігачовым, як падманвалі людзей у сувязі з будаўніцтвам атамнай электрастанцыі, якое павінна было весціся побач з Віцебскам, як завозіцца з забруджаных раёнаў жывёла ў вобласць для аднаўлення, як прадаваліся прадукты, непрыгодныя для харчавання, як доўгі гады не рэагуюць на просьбы перанесці бензаканалонку, пабудаваную галавацкамі ў густанаселеным мікрараёне, і г. д.

Мне могуць сказаць: «Гэтым нікога не здзівіш. Такое стала нормай жыцця».

ВЫБАРЫ ПА-ВІЦЕБСКУ, або Як я «спрабаваў захапіць уладу»

з павагай і свой голас аддам толькі за вас. Гэта зробіць і мая сям'я. Прашу вас зразу мець нашу горыч і бяду, прымаць захады з Чарнобылем хутка, таму што фон там не змяняецца, выроўніваецца становіцца ўсё больш, і дзеянні павінны быць больш рашучыя. Я была там у верасні-кастрычніку. Толькі гаварыліся, а дзеянні няма. Жадаю вам удачы». Пасля сустрэчы мяне абступіла чалавек дваццаць, яны выказвалі канкрэтныя просьбы, раіліся па самых розных пытаннях.

Назаўтра ў сустрэчы на тэлеавадзе прыняло ўдзел каля 150 чалавек, але гэта былі сапраўдныя выбаршчыкі. Акрамя таго, наша размова трансліравалася па радыё, і людзі на рабочых месцах маглі, хоць краем вуха, нешта ўлавіць. Гаворка была не менш вострая і карысная для абодвух бакоў. Але, як я заўважыў, у дачыненні да мяне пытанні мелі свой накірунак. Нехта дасканала азнаёміў з маёй біяграфіяй групу «актывістаў», і «штыкавыя» ўдары наносіліся па такіх пазіцыях: работа сакратаром райкома камсамола, у ЦК КПБ.

Дарчы, «актывісты», якія, як ценю, сподзіліся за мной з сустрэчы на сустрэчу, мелі сваю, бясспройгрышную тактыку. У маладзёжных аўдыторыях, дзе нават такі адказ: «Так, я член КПСС» выклікаў гул, яны мусіравалі ў сваіх запісках прывіліі і льготы, якімі я быўцам, працуючы ў ЦК КПБ, і быў абсыпаны з галавы да ног. А там, дзе было шмат пажылых людзей, ветэранаў, пенсіянераў, самай вялікай заганай падавалася тое, што мяне падтрымлівае БНФ. Асабліва стараліся на адной з сустрэч два круглявыя мазачні ў аднолькавых імпартных цёмных плашчах, якія, па ўсім было відаць, атаварваліся на адной базе. Калі мне абрыдзелі іхнія выпадкі і празмерная надануцьнасць, я адрасваў ім не такую ўжо і вострую, але з'дліваю рапкіну. Гэта выклікала ў іх спалох, яны хуценька рэцывавалі з залы.

На апошняй арганізаванай акруговай выбарчай камісіяй сустрэчы пабыць мне не давялося. Моцна застудзіўся, магчыма часта трапіў у паліклініку ў Віцебску не было, таму паехаў лячыцца дадому. На развітанне Уладзімір Пітровіч Ганчароў — давераная асоба і мой самы актыўны і шчыры памочнік — параіў: «Лячыся, але не спі ў шапку. Усе друкуюць лістоўкі. Падумай і ты, як данесці да людзей сваю праграму».

Я і сам ужо зразумеў, што безаблічныя плакаты, нешматлюдныя сустрэчы нічога не дадуць. Выбаршчыкі будучы галасавачы ўчёмную, каму якое прозвішча спадабаецца. Дык што ж гэта за выбары?

З вялікімі цяжкасцямі (няма паперы, дзе размясціць заказ і г. д.) усё ж праграма была надрукавана. І зноў праблема — як давесці пакункі? Але на гэты раз пашанцавала. Званок з Літаратурнага музея Я. Коласа, просіць прыняць удзел у адкрыцці выставы «Па Нёману песня плыве», прысвечанай народнаму пэсіру. «А дзе ж вы думаеце яе адкрываць?» — папытаў я. Пачуў адказ: «У Віцебску, у коласавскім тэатры», і ўзрадаваўся. Тое, што трэба. І дапамагу музейным работнікам, і сам дабаруся без лішніх клопатаў.

туру на выбарах: «...на жаль, красамоўны кандыдат амаль заўсёды — не практык, не ўмелец у рашэнні канкрэтных і надзёжных нашых праблем. Не прымаю «славесы», якія чамусьці атрымалі сёння званне дзелаўх якасцей. З цяжкасцю веру ў магчымасці дэпутатаў творчай прафесіі зразумець беды рабочага чалавека. Адаю перавагу тым, якія ідуць да канца, валодаюць прабіўной сілай». Сярод чатырох кандыдатаў, на думку аўтара справаздачы Г. Воцінцавай, адзін я не заслугоўваў падтрымкі выбаршчыкаў.

Але гэта быў толькі пачатак. Тое, што пачуў ад даверанай асобы Рыгора Барадуліна — выкладчыка Віцебскага педінстытута, пазта Анатоля Канапелькі, — перавярнула ўсю душу. Барадулін быў вылучаны кандыдатам у народныя дэпутаты БССР таксама ў Віцебску. І воль на адной з сустрэч у час выступлення А. Канапелькі, які расказваў на роднай мове пра кандыдата, адзін з брыгады тых, што рэгулярна хадзілі на кожную сустрэчу і паднідалі правакацыйныя пытанні, злосна крыкнуў: «Адстрэляваць трэба такіх, як ты і твой Барадулін!» Нападкам падаяргаўся і нядаўна прыняты Закон «Аб мовах у Беларускай ССР», дзе беларуская мова аб'яўлена дзяржаўнай. Некаторыя кандыдаты ў народныя дэпутаты БССР адкрыта заўважалі на сустрэчах: «Першае, што я зраблю, калі стану дэпутатам, гэта пастаўлю пытанне аб адмене дзяржаўнасці беларускай мовы».

Таякая ж сітуацыя была і ў Полацку, дзе балатраваўся яшчэ адзін зямляк, пазт Геннадзь Бураўкін. Яго сапернік — Валлянцін Нагорны — рэжысёр народнага (!) тэатра — заявіў, што ён сам беларус, але супраць дзяржаўнасці беларускай мовы. На яго думку, прыняты закон — гэта ўсё роўна як выпуснаць чорнага ката сабакан. У лістоўках, якія хадзілі па Полацку, былі такія словы: «Не аддавайце ўладу ў мініскі руні. Яны ўжо нават свята Скарыны хочучы правесці ў Мінску». Ішла фальсіфікацыя, нагаворы супраць таго чалавека, які сумленна, усё жыццё адстойвае праўду, які столькі зрабіў для адраджэння роднай мовы, культуры. І прытым — гэта ўжо гатовы, падрыхтаваны, прафесіянальны парламентарый, што даназана Геннадзем Бураўкіным за час яго дэпутацтва».

Аналізаваў усё гэта і думаў: «Як жа актыўна нагнаюцца ў вобласці атмасфера падазронасці, варожасці да дэмакратычных сіл, да пісьменнікаў, не толькі непрымання, але і нянавісці да сваёй роднай мовы, культуры». Далейшы ход падзей пацвердзіў гэта яшчэ аднойчы.

Той тыдзень у Віцебску быў вельмі напружаны. Пабыў у рабочых інтэрнатах, сустракаўся з настаўнікамі, студэнтамі. Група падтрымкі дапамагла распаўсюдзіць праграму.

Перад самым галасаваннем паехаў у Мінск. Былі неадкладныя справы ў рэдакцыі, ды і не хацелася спецыяльна чакаць вынікаў. І воль начы званок з Віцебска. Ныстомны Уладзімір Пітровіч Ганчароў прадыхтаваў: С. Законнікаў — 6731, К. Карнілаў — 3663, А. Стэльмах — 3074, Э. Шыркоўскі — 3536 галасоў. «Бачыш, — гаварыў ён радасна, — а ты сумняваўся. На ўчастках, дзе гала-

нія ператварылася ў арэну баявых дзеянняў. Да выпуску «кампрамата» на дэмакратычна настроеных кандыдатаў былі прыцягнуты парткомы многіх буйных прадпрыемстваў горада. Тым больш, што ў іх праблем з паперай і паліграфічнай базай няма. Звароты, лістоўкі з адкрытай маной сыпаліся на галавы выбаршчыкаў, як з вялізнага мяха, дзесяткамі тысячы».

Мая асоба прыцягнула ўвагу «актывістаў» не толькі з той акругі, дзе балатраваўся. Але самы моцны наступ ішоў тут. Пад кіраўніцтвам парткома савет працоўнага калектыву тэлеавада надрукаваў і паўсюдна расклеіў зварот да працоўных калектываў акругі, дзе не толькі падтрымліваўся як кандыдат К. Карнілаў, але і зноў вяліся напады на «чужака», які не зможа абараніць інтарэсы горада, завода, рабочага класа. І ў лістоўках у падтрымку К. Карнілава, якія былі расклеены не толькі па ўсёй акрузе, але і ў аўтобусах, кожны раз не забываліся «пацінуць» і мяне. (Хачу аддаць належнае майму саперніку — Канстанціну Фёдаравічу Карнілаў публічна на адной з сустрэч з выбаршчыкамі адмежаваўся ад гэтых нападаў і сказаў, што ўсё гэта робіцца без яго, яму сорама, і прынёс мне прабачэнні. Але на гэтай сустрэчы прысутнічала 60—70 чалавек, а выбаршчыкаў, нагадаю, — 27 тысяч...)

Адчуваючы надзейную падтрымку з самага верху партыйнай іерархіі, мясцовыя сілы «прагрэсіўнага кансерватызму» дзейнічалі несумленна, забароненымі прыёмамі, не зважаючы на маральныя ды і прававыя нормы. Апафеозам масіраванай атакі стала чарговая лістоўка, якая была расклеена ў акрузе ледзь не ў кожным пад'ездзе. Яе тэкст заслугоўвае таго, каб быць прыведзеным поўнацю.

«Задумайцеся, людзі! Сёння да ўлады актыўна рвуцца прадстаўнікі так звананага «Беларускага народнага» фронту. Кіраўніцтва БНФ — гэта група людзей, якія спекулюючы на прыхільнасці беларускага народа, прыкрываючыся прыгожымі і безадказнымі лозунгамі, імкнуцца любымі шляхамі захапіць уладу. Пра гэта некалькі дзён назад афіцыйна заявіў іхні па-эксцэсіўнаму настроены лідэр З. Пазняк. Так пачыналася і ў рэспубліках Прыбалтыкі».

Зараз іх лозунг, хоць і старанна завуаліраваны, — «Чым горш, тым лепш». Гэта меў на ўвазе М. С. Гарбачоў, калі гаварыў пра сілы, якія «раскальваюць наш карабель». Іх асноўная мэта — аддзяленне Беларусі ад СССР і рэстаўрацыя капіталізму».

У студзені гэтага года рукамі «баевікоў» Народнага фронту Азербайджана забіты наш зямляк — Аляксандр Канаплёў. Сёння ліецца кроў у Арменіі і Азербайджане. Там экстрэмісты з народных фронтоў забіваюць людзей за тое, што яны належыць да іншай нацыянальнасці. Першы крок да гэтага зрабіў БНФ, які абвясціў у сваёй праграме цэнз аседласці».

Галасуючы за народных кандыдатаў, памятайце, што СТАЎЛЕНІКІ БНФ — гэта не тыя людзі, якія забяспечыць

У тым і наша трагедыя, што рэспубліка жыве па старым раскладзе, пакуль усе мы яшчэ не ўсвядомілі да канца, што трапілі ў эпіцэнтр жаклівай бяды, раны ад якой давадзецца лячыць. Не адно стагоддзе. І да гэтага сітуацыя была складаная: зніжэная, атручаная зямля, забруджаныя рэкі і азёры, захімізаванае паветра, зніжэнне адлучэння ад народных традыцый, роднай мовы і культуры людзі, разгуд злачыннасці, ценявой эканомікі, мафій усіх масцей і г. д. А зараз на ўсё гэта легла смяротная чарнобыльская хмара. Здавалася б, у такіх абставінах трэба зрабіць усё, каб сказаць народу праўду, кансалідаваць, падняць людзей на неймаверна цяжкую працу, ратаваць дзяцей і ўсіх, хто трапіў у бяду. Але многія прадстаўнікі кіруючых органаў вырашылі, што можна абысціся паўпраўдай, паўмерамі, як гэта было раней. Тры гады праўда пра чарнобыльскую бяду замоўчвалася. Не, не абышлося. Страчаны давер, аўтарытэт. Людзі не вераць, што сённяшняе кіраўніцтва рэспублікі здольнае кампетэнтна, смела і энергічна рашаць звышскладаныя задачы экалагічнага, сацыяльнага і духоўнага выжывання нацыі, выкарыстаць увесь свой эканамічны патэнцыял, дамагчыся канкрэтнай амагі ад урада краіны.

Ведаючы гэты настрой людзей, апаратчыкі і стараліся пераклачыць увагу выбаршчыкаў на іншае: БНФ, нефармалаў, «экстрэмістаў», прыхільнікаў «Дэмакратычнай платформы». Метады, якімі яны дзейнічалі, далёкі ад палітычнай культуры. Ды і не трэба забывацца, што палітычнай культуры не можа быць без пэўнага ўзроўню адукацыі, элементарнай чалавечай культуры — духоўнай, эстэтычнай. Але адкуль яна возьмецца, калі ў рэспубліцы на развіццё культуры затрачваюцца толькі 0,78 працэнта (!!!), а па краіне — 1,4 працэнта. Тое ж самае з адукацыяй, пра што я гаварыў на сустрэчы з кіруючымі работнікамі рэспублікі перад XIX Усесаюзнай партыйнай канферэнцыяй. Паглядзіце, у якіх умовах працуюць нашы школы. Многіх з іх вучняў больш за сэрму ў два разы. А ВНУ? Дальбог, парасяты і цяляты, размешчаныя ў шыноўных прасторных комплексам і фермах, звысоку паглядаюць на вучняў і студэнтаў. Для ацэнкі гэтай сітуацыі ёсць біблейскае выслоўе: «Свінні з'елі людзей».

У такой атмасферы выхоўваліся і выхоўваюцца сёння пакаленні беларусаў. І таму не дзіўна, што яны не ведаюць сваёй гісторыі, традыцый, роднай мовы, культуры. І ў гэтым вінаваты не толькі тыя, хто за беларускае слова катаваў, ссылаў у сталінскія канцлагеры, расстрэльваў, але і той, хто ў хрушчоўскай і брэжнеўскай час выракся сваёй спадчыны, знішчаў нацыянальныя школы, ВНУ дзеля кар'еры, каб дарвацца да начальніцкіх вышын, да поўнага карыта, у імя абсурднай ідэі зліцця моў і нацыі, якая ў Беларусі атрымала найбольшую чыноўніцкую падтрымку, выпаліла душы людзей.

Гэтая атмасфера страху, рабства, бездухоўнасці, прыгнечанасці, немагчымасці павярнуць у тое, што можна жыць інакш, задаволенасці сціплым кавалкам хлеба, а ў лепшым выпадку (калі здобудзеш) каўбасы, — застаецца. І тут свабода таму, хто мае манополію на ўладу.

Дзеля атрымання мандата дэпутата, каб больш надзейна ўмацавацца ў апаратным крэсле, можна пайсці на ўсё. Можна занідаць на дні выбараў магазіны сваёй акругі дэфіцэтнымі таварамі, паслаць падручных «карабейнікаў» з апельсінамі, сасіскамі, каўбасой па далёкіх вёсках, заспраціць польскі ансамбль на свае суст-

рэчы з выбаршчынкамі, звярнуцца па дапамогу нават да ненавіснага «Саюдаіса», паабяцаць вернікам перадачу касцёла або царквы, накіраваць выбаршчыцам віншавальныя паштоўкі да свята 8 Сакавіка, якія падпісаў (трэба ж надпісаць імя і імя па бацьку жонкай!) мабілізаваны апарат, залатаць перад выбарамі яміну ў асфальце, якую гадамі не бачыў. Што ж, многія людзі купіліся на такія акцыі. Але не ўсё. Нельга купіць сумленне тых, хто разумее апаратныя гульні, становіцца вышэй гэтай, да падзеі прымеркаванай «купецкай» падаткі. Працэнт галасоў, які набралі безальтэрнатыўныя кандыдаты пасля такой стараннай апрацоўкі выбаршчыкаў, якраз і сведчыць пра гэта.

Людзі хочуць, каб у кіраўніцтве, у парламенце былі сумленныя, прафесіянальна падрыхтаваныя, адукаваныя, кампетэнтныя прадстаўнікі народа, сапраўдныя патрыёты Беларусі, якія думаюць пра захаванне нацыі, а не дачаснікі, не тыя, хто жыве адным днём, каб толькі ўтрымацца ў крэсле ці пераскочыць у вышэйшае, а потым спакойна пайсці на персанальную пенсію.

Усё ў жыцці ўзаемазвязана. Духоўны пачатак, культура заўсёды дапамагаюць якаснаму развіццю эканомікі, рашэнню экалагічных, сацыяльных праблем і, у рэшце рэшт, прыняццю разумных і справядлівых законаў...

АЦЯПЕР — пра вынікі выбарчага марафона: С. Зяконнікаў—49,8 працэнта, К. Карнілаў — 39 працэнтаў. Мне б вельмі не хацелася, каб тое, што я пішу, было ўспрынята, як голас пакрыўджанага. Такім сябе не лічу. Наадварот, адчуваю вялікую маральную перамогу. Нягледзячы на жорсткі прэсінг, за пэрта, рэдактара часопіса, «залётную птушку», «чужака», кандыдата, які на ўсіх сустрэчах з людзьмі гаварыў на роднай мове, аддалі свае галасы 8 тысяч 871 чалавек (не хапіла 35 галасоў). І ў асноўным гэта былі прадстаўнікі рабочага класа. Тыя, інтэрасамі каго, як свярджэе орган парткома тэлезавода газета «Рабочее слово», ніколі не жывуць пісьменнікі. Не, людзі пачынаюць разумець, хто ёсць хто, каму неабякавы лёс народа, адчуваюцца на шырасць, на вострую, часам не вельмі прыемную, але сумленную размову пра нашу жыццё, пра тое, як зрабіць яго лепшым, ацэньваюць прыцыповую пазіцыю, рэальны ўклад пісьменнікаў, журналістаў у перабудову. Дзякую ўсім, хто падтрымліваў мяне і ўсіх кандыдатаў-пісьменнікаў. Пакуль што толькі тое з іх сталі народнымі дэпутатамі БССР. Але ёсць спадзяванне, што праз пэрыяд гадоў на выбарчыя участкі ўсе мы прыйдзем іншымі.

Радасна, што людзі, ператвораныя таталітарнай сістэмай, кіруючай арміяй мясцовых «суперінтэрнацыяналістаў» у насельніцтва, у нямую рабочую сілу без палітычнай і грамадскай актыўнасці, без роднай мовы, культуры, апраменьеныя апошнім часам не толькі чарнобыльскай бядой, але і масіраванай маной, пралом у якой удалося прабіць нядаўна, — гэтыя людзі пачынаюць становіцца сапраўднымі народам. Народам, які думае, выбірае, рашае і стварае сваё жыццё.

Шкада толькі, што, як на Віцебшчыне, так і па ўсёй Беларусі, гэты працэс ідзе надта марудна.

Ганарар за гэты матэрыял аўтар просіць перавесці на рахунак «Дзеці Чарнобыля».

Музыка дорыць прэм'еры

Крочыць праз Беларусь свята ўсіх нашых славянскіх брацоў — свята духоўнасці і гуманізму. Літаратурныя чытанні ля помнікаў беларускім песнярам; урачыстая літургія ў саборы Святога Духа і вялікая служба на Кафедральнай плошчы; фестываль музычнага мастацтва...

Свята музыкі ў Беларускай дзяржаўнай філармоніі ўпрыгожана мастацтвам нашых гасцей — камернага хору «Рускі партэс» пад кіраўніцтвам І. Жураўленкі (хор вядомы мінскім слухачам па выступленні сёлета ў лютым). Вельмі старажытны славянскі пласт музыкі, пакуль што мала вядомы шырокаму слухачу, — гэта цікава і сугучна ўсяму святу!

УСПОМНІМ І МОВУ, І КАРАНІ СВАЕ

У ранейшыя часы прыкладна б так пачынаўся адказ на пытанне карэспандэнта: у нас агульны карані; дзякуючы вялікаму рускаму народу і ягонай культуры, і мы, беларусы, нечага дасяглі. Бо, у мінулым цёмная, забітая, непісьменная, Беларусь толькі дзякуючы гістарычнаму залпу стала раўнапраўнай, роўнай і г. д. Праўда, і тады падкрэслівалася, што Расія першая срод роўных — па спадчыне ад кесараў яшчэ дастаўся гэтакі тытул.

У нас свята... Але ж на свята прыходзяць і людзей паглядаець і сваё паказаць. Што мы пакажам? Што анямелі, што адняло, а дакладней — аднялі ў нас мову? Прыгадваю, як ляцеў я аднойчы з групай глуханямых і з сумам падумаў — яны найбольшыя інтэрнацыяналісты. Хоць пасля афганскай авантуры і гэтае слова ў крыві нявінай.

Даўняе гэта, але дасюль помніцца, як адна гістарычка, жонка героя Заходняй Беларусі, даказвала, што Маладзечанская вобласць (тады была і такія) раней увайдзе ў камунізм, бо лепей за ўсіх авалодвае рускай мовай, забываючы сваю. Хваліў нас (ужо рэспубліку) і дарогі Мікіта Сяргеевіч. Таксама з гэтай нагоды. У палітычным і побытным плане хвалілі нас у цэнтры, супрацьпастаўляючы прыбалтыйскім «нацыяналістам». Ва ўяўленні апаратчыкаў той, хто не выракся свайго роднага, — нацыяналіст.

Праслаў» Весаляна Стаяйава. Гэты старэйшы балгарскі кампазітар выказаў свае ўражанні ад наведвання старапрастольнага горада Паслава — адной з першых сталіц балгарскай дзяржавы.

У той жа вечар з удзелам Акадэмічнай харавой капэлы БССР імя Р. Шырмы (мастацкі кіраўнік Л. Яфімава) выконваецца меса Іагана Міхаэля Гайдна (роднага брата ўсім вядомага Франца Іозефа Гайдна) — «У гонар Кірылы і Мяфодзія». Ноты твора былі знойдзены ў Англіі, адкуль трапілі да балгарскіх музыкантаў, і дзякуючы ім зараз мы маем магчымасць пазнаёміцца з гэтай своеасаблівай музыкай. Цікава хоць бы тое, што кампазітар уключае справу славянскіх, праваслаўных дзеячаў культуры ў тыпова каталіцкім жанры месы. Дырыжыруе канцэртм прафесар Іван Вульпэ (Балгарыя) — лаўрэат аднаго з найбольш прэстыжных міжнародных конкурсаў Санта-Чэчылія ў Італіі.

25 мая ў Зале камернай музыкі, што на Залатой Горцы, — праграма рускай і беларускай духоўнай музыкі ў выкананні нашых гасцей — камернага хору «Рускі партэс» пад кіраўніцтвам І. Жураўленкі (хор вядомы мінскім слухачам па выступленні сёлета ў лютым). Вельмі старажытны славянскі пласт музыкі, пакуль што мала вядомы шырокаму слухачу, — гэта цікава і сугучна ўсяму святу!

А хіба чалавек нераўнадушны абміне заключны канцэрт 27 мая — «Свята славянскай духоўнай музыкі»? Тут можна будзе пачуць разнастайныя харавыя калектывы: шырмаўскую капэлу, Мінскі дзяржаўны ка-

мерны хор, камерны хор Гомельскай абласной філармоніі, царкоўны хор «Древнерусский распев» Выдавешкага аддзела Маскоўскага Патрыярхата. Музыка — беларуская, руская — аб'яднае ў рознакаляровым вянку галасы братніх славянскіх народаў.

Яшчэ адзін штырх фестывалю: у яго рамках наладжаны і канцэрты камернай музыкі. Як вядома, сёлета — 150-годдзе П. І. Чайкоўскага, генія славянскай музыкі, які зрабіўся адным з самых славутых і любімых кампазітараў ў свеце. 26 мая з камернымі творами Чайкоўскага выступае знакаміты калектыв — Дзяржаўны струнны квартэт імя А. Барадзіна, а назаўтра ў камернай зале — сустрэча з выдатным спеваком, народным артыстам СССР Аляксандрам Вядзернікавым. Дарэчы, спектаклі на музыку Чайкоўскага ідуць гэтымі днямі на сцэне ДАВТА БССР.

Музычнае жыццё беларускай сталіцы працягнецца і пасля фестывалю. Звяртаю на гэта ўвагу чытачоў, бо ў апошнія дні мая завяршаецца 52-гі філарманічны сезон у Мінску. Сачыце за афішамі! Вас чакае сустрэча з рамансамі Чайкоўскага, якія 28 мая спявае саліст ДАВТА БССР Эдуард Пеллагейчанка. У Вялікай зале БДФ будзе іграць вядомы беларускі арганіст Канстанцін Шараў. У канцэрце закрыцця сезона выступіць Дзяржаўны камерны аркестр БССР пад кіраўніцтвам англійскага дырыжора Марціна Брабіна, саліст — англійскі піяніст Джэймс Кёрбі.

А пакуль — запрашаем гасцей на фестываль музычнага мастацтва, без якога немагчыма сабе ўявіць і нашу культуру, і яе свята.

Валерый УКОЛАУ,
рэжысёр-канцэртнай залы БДФ.

маюць званне «народны настаўнік рэспублікі». Па радні, у прэсе мне заўсёды сустракаюцца настаўнікі з гэтакім тытулам, якія выкладаюць рускую мову і літаратуру. Без Беларускай школы не можа ісці ніякай гаворкі пра культуру, яе росквіт. Мы напярэдадні свята паўтысячагадовага юбілею вялікага Францішка Скарыны, дзеяча Адраджэння. А якія ўгодкі, у колькі якаў яны вымяраюцца, нашага нацыянальнага выраджэння? Хто адкажа ў двух значэннях: які адказ на пытанне і якая адказнасць за злачынства?

У нас свята. Хацелася б, каб было яно як у людзей — свята роўных, а не бедных і багачейшых. Бо і руская мова і культура, імкнучыся ў ранейшыя часы ўсіх вучыць, усім даваць парадзі, загады, наказы, шмат страціла ў сваёй самабытнасці і непаўторнасці. Бо калі акіяны хоча запоўніць усе ямяны, упадзіны, нізіны, ён мае неабяспеку ператварыцца ў велізарную лужыну.

У нас свята. Можна, на наступны раз перад святам пачаць, як сесія Вяроўнага Савета Беларусі вядзецца па-беларуску. Бо Вяроўны Савет прымаў Закон аб мовах (заўважце, не аб мове!). А танцуюць, як ведаем, ад печкі. А калі шануе, дык у лапцях танцуе. Можна, дошыць нам плесці лапці пра дбанне пра нашу мову і культуру, а ўспомніць і мову родную і карані свае? Бо нас жа, хоць і не па высокай якасці, абуваюць нашы фабрыкі ў чаравікі. Тады можна будзе і нам казаць пра свята пісьменства. А пакуль у дачыненні да Беларусі надзённа гучыць запытанне незмірымага Грыбаедава:

Воскреснем ли когда
От чужевластья мод?..

Рыгор БАРАДУЛІН.

27 мая на Беласточчыне адбудуцца выбары ў мясцовыя органы ўлады. Упершыню ў іх прымае ўдзел партыя, якая аб'явіла сваёй мэтай абарону правоў беларусаў у Польшчы. — Беларускае дэмакратычнае аб'яднанне (пра яго «ЛіМ» паведамляў у адным з красавіцкіх нумароў). Ці ёсць перспектывы ў БДА на Беласточчыне, ці ёсць перспектывы ў беларусаў у Рэспубліцы Польшча!

Не так даўно Беласточчыну наведала Валянціна ТРЫГУБОВІЧ, журналістка, загадчыца аддзела часопіса «Мастацтва Беларусі». Ведаючы цікавасць нашых чытачоў да жыцця беларусаў за межамі БССР, наш карэспандэнт узяў інтэр'ю ў свайго калегі.

ПА ТОЙ БОК МЯЖЫ

— Валянціна Андрэўна, вы ўзначальваеце камісію па замежных сувязях Беларускага народнага фронту. Беласточчыну вы наведалі як афіцыйны прадстаўнік БНФ ці як прыватная асоба?

— Я там была па прыватным запрашэнні і адначасна — гошць БДА, мела сустрэчы з беларускай інтэлігенцыяй, сялянамі, моладдзю.

— Што вы можаце сказаць пра палітычную сітуацыю на Беласточчыне?

— На маю думку, самае істотнае — з'яўленне на арэне палітычнага жыцця самастойнай беларускай партыі. Як вядома, Беларускае дэмакратычнае аб'яднанне — партыя парламенцкага тыпу, яна не фіксуе сваіх сяброў, дзейнічае ў шырокім маштабе толькі ў час выбараў. На сваім устаноўчым з'ездзе БДА прыняло адозвы да Беларускага народнага фронту і беларусаў замежжа. Фронт адказаў на адозву дэкларацыяй, у якой прызнаў Беларускае дэмакратычнае аб'яднанне адзіным беларускім інтарэсам на Беласточчыне. Такім чынам, паміж двума палітычнымі рухамі завязаліся адносіны. Істотна, што перад выбарамі БДА паразумелася з Праваслаўным брацтвам і Саюзам украінцаў у Польшчы.

— Вашы ўражанні ад сустрэч з людзьмі Беласточчыны?

— Мне падаецца, што па той бок дзяржаўнай мяжы беларусы ў сваіх мёртваваных больш самастойныя, незалежныя. Я была на сходках, якія праводзілі члены Беларускага выбарчага камітэта. Мне гэта было вельмі цікава, бо сама я сёлета прайшла праз выбарчую кампанію як кандыдат у дэпутаты гарсавета. Дык вось, вяслоўцы Беласточчыны не азіраюцца на суседа, які мае іншую думку. Спакайней яе ўспрымаюць і маюць уласную.

Часта ўзінала гаворка пра «Салідарнасць». І не даўна, бо «Салідарнасць» сёння — галоўная палітычная сіла ў Рэспубліцы Польшча. Стаўленне «Салідарнасці» да Беларускай нацыянальнай меншасці далёкае ад ідэалу. Кіраўніцтва ў Варшаве больш-менш лаяльнае да нацыянальных меншасцей, імкнецца да паразумнення. А вось прадстаўнікі новай улады на месцах ствараюць шмат канфліктных сітуацый. Беларусы абвінавачваюць у тым, што яны «навазвалі Польшчы камунізм»...

— Калі быць аб'ектыўнымі, дык беларусы якраз галоўная ахвяра польскага «камунізму». Менавіта ўсходняя Беласточчына была паліго-

нам для ўсялякіх сумніцельных эканамічных «эксперыментаў», мэтай якіх — ліквідацыя беларушчыны ў польскай дзяржаве, канчатковая і незваротная паланізацыя краю.

— А ўспомніце лёс сялян Заходняй Беларусі ў 20-ыя гады, пачытайце прамовы беларускіх паслоў Тарашкевіча ці Рагулі ў Польскім Сейме... І тэзіс Герэна: «Польшча — аднанацыянальная дзяржава...» У галаве польскага абыяцеля, на жаль, гэта моцна засела.

Самі беларусы з гумарам, хоць і горкім, успрымаюць абвінавачванні ва «ўсталяванні камунізму». Мы, маўляў, і не ведалі, што такіх моцных, што нават мокам навазць усёй Польшчы гомадскі лад і дзяржаўную ідэалогію.

Успываюць і старыя крыўды. Пра Катывіч сёння ў Польшчы тэлебачанне, радыё гавораць тройчы на дзень. А многія лічаць: калі прагучала праўда аб Катывіч, аб сталінскіх катах, дык трэба ісці далей і сказаць праўду аб злачынствах Арміі Краёвай. Мне расказвалі, што ахвярам тэрору станавіліся цэлыя вёскі, што акаўцы забівалі свядомых беларусаў-інтэлігентаў, сялян, разбуралі праваслаўныя храмы, каб такім чынам умацаваць на зямлі з пераважна беларускім насельніцтвам польскі дух. Карыстаючыся, так бы мовіць, зручным момантам, спадзеючыся на тое, што «вайна ўсё спіша», Лічу, тут патрэбна грунтоўнае расследаванне. Адных эмоцый — мала.

— Якія першачарговія задачы ставіць перад сабою Беларускае дэмакратычнае аб'яднанне?

— Калі ў мястэчках і гмінах, дзе пераважаюць беларусы, будучы свае радныя, дык можна спадзявацца, што беларусы самі змогуць вырашаць пытанні пра падаткі, вецці самастойную гаспадарку і культурную палітыку.

Найперш Беласточчына чакае вырашэння пытанняў гаспадарчых. Сёння польскі рынак затавараны сельскагаспадарчай прадукцыяй. Эканамічная дапамога, якую краіна атрымала ад Захаду, у значнай меры — прадукты харчавання. Перад сялянамі Беласточчыны паўстала пытанне: «Як збыць уласную прадукцыю?» Былі спадзяванні на БССР: экалагічна чыстая бульба, мяса ў абмен на прамысловую прадукцыю. Сяляне нават гатовыя перарыентаваць свае гаспадаркі з улікам патрэб рынку Савецкай Беларусі. Гатовыя прадаставіць свой транспарт, каб везці прадукцыю да спажыўцоў.

Тым больш, што такія сувязі існавалі і раней. Шмат

бульбы з Беласточчыны ішло на Гродзеншчыну. Але цвёрдая структура міждзяржаўных эканамічных сувязей парушана, трэба ствараць яе нанова. Беласточчына зацікаўлена ў прамых сувязях, без пасрэднага ў асобе Масквы ці Варшавы не толькі з Гродзеншчынай, але і з Мінскам, увогуле з БССР.

Беларускае дэмакратычнае аб'яднанне патрабуе ўраўняць жыхароў усходняй, беларускай часткі Беласточчыны ў эканамічных правах з іншымі грамадзянамі Польшчы. БДА рашуча супраць намераў урада засяліць беларускія землі перасяленцамі з цэнтральных раёнаў Польшчы, а таксама з замежжа, з Казахстана, Літвы і гэтак далей. Другое па важнасці пытанне — культура, мова. Тут моцны спадзяванні на патрыятычныя сілы ў Савецкай Беларусі. Зрэшты, на нешта асаблівае беларусы Беласточчыны не прэтэндуем. Дастаткова, калі Мінск, Масква і Варшава будуць пра іх клапаціцца так, як цяпер тры ўрады клапаціцца аб палляках у БССР.

— На якія пытанні найчасцей даводзілася адказаць?

— На пытанні, якія датычаць грамадска-палітычнай сітуацыі на Беларусі, а таксама чарнобыльскай катастрофы. У Польшчы (ды і ў нас, на жаль) большасць людзей не ўсведамляе, што такое Чарнобыль сёння і тым болей у перспектыве.

— Ці могуць беларусы Беласточчыны неяк дапамагчы нам у гэтай бядзе?

— Там паўстаў камітэт «Дзеці Чарнобыля». БДА і афіцыйныя ўлады паразумеліся ў гэтым пытанні. Спадзяюся, што днём да нас прыедзе Сакрат Яновіч, старшыня Галоўнай рады БДА, і зможа падрабязна расказаць пра зробленае.

— Беласточчына — край пераважна праваслаўны. У той час як увогуле ў Польшчы даміруе каталіцызм. Ці не ўзнікае канфліктных сітуацый на гэтай глебе?

— Канфесійныя пытанні даволі складаныя, а ў мяне не было магчымасці глыбока азнаёміцца з гэтым. І была я амаль увесь час у праваслаўным асяроддзі. Бачыла царкву, у якой за некалькі дзён да майго прыезду пажарам знішчаны інтэр'ер, другую царкву, што ўзводзіцца на свежым пажарышчы колішняй уніяцкай... Будуюцца,

як я заўважыла, толькі царквы, касцёлы і прыватныя дамы. Дамы будуць сабе людзі, што вярнуліся з Захаду з заробкаў. Касцёлы і царквы — вернікі, таксама на ўласныя грошы. Адбудова будзе знішчана ў канцы вайны. Дабравешчанская царква ў Супраслі. Дзякуючы таму, што ў перадаванні час некалькі пакаленняў студэнтаў-архітэктараў практыкаваліся на гэтым аб'екце, рабілі абмеры, замалёўкі і гэтыя матэрыялы не загінулі ў вайну, як сама царква, сёння ёсць магчымасць адрадыць помнік.

— Як у час наведання Вільні нельга не ўзняцца на гару Гедыміна, так, відаць, і пад час вандрожкі па Беласточчыне нельга не наведаць Валілы...

— Вы хочаце спытаць, ці давялося мне сустрэцца з Лёнікам Тарасевічам? Так, мне пашчасціла. Я гасціла ў сям'і, дзе Лёнік з'яўляецца хросным бацькам. Даведаўшыся аб маім жаданні наведаць Валілы, гаспадары парупіліся наладзіць усё найлепшым чынам. Застаць Лёніка дома цяжка (таму і гавару — пашчасціла). Ён толькі што вярнуўся з Аргенціны і рыхтаваўся да паездкі ў Заходні Берлін. Час мастака распісаны на два гады наперад — гэта ўдзел у выставах па ўсім свеце. Калі ён дае згоду прыняць удзел у той ці іншай выставе, ён адразу патрабуе план выставачнай залы і, арыентуючыся на канкрэтнае памяшканне, складае сцэнарый экспазіцыі — якія націркі, якая памеру, у якой гаме, на якой сцяне і гэтак далей. Прычым націрк піша болей, чым трэба па сцэнарыі, бо часам тое ці іншае палатно «не садзіцца» ў экспазіцыю, вымагае замены.

Я ўжо гаварыла, што ў час майго прыезду на Беласточчыне праходзіла выбарчая кампанія. Дык вось, Лёнік пры ўсёй сваёй занятасці, аддаваў наштоўны час грамадскай дзейнасці, цэлым днём ён лётаў на сваёй «Тавіце» па вёсках, дабіваючы пра кандыдатаў Беларускага дэмакратычнага аб'яднання. Ну, а націркі для Заходняга Берліна пісаў па начах. Такіх вельмі прадстаўнічых «чыстага мастацтва» з сусветнай вядомасцю...

— І апошняе пытанне: чаму падпісчыкі не атрымліваюць «Нівы»?

— Значная частка накладу «Нівы» ішла ў Савецкую Беларусь. І, зразумела, што газета не хацела б губляць сваіх чытачоў па другі бок мяжы. Але не толькі «Ніва», увогуле польскія газеты не ідуць на Беларусь, бо, як стратная, спыніла сваё існаванне пасрэдніцкая фірма, якая супрацоўнічала з нашым «Саюздрукам». Па апошніх звестках, якія я атрымала ўжо ў Мінску, вырашана пытанне наконт датацыі, і з 1 чэрвеня польскія газеты зноў пойдуць да нас. Не ведаю толькі, ці трапіла ў іх лік «Ніва».

Яшчэ адно пытанне — тэлебачанне. На Польшчу, і адпаведна на Беласток, ідзе першая праграма ЦТ, у той час як беларусы Беласточчыны жадюць глядзець Мінск. А каб гэта зрабіць, людзям даводзіцца ладзіць нейкі адмысловы антэны. Відаць, рэспубліканскае Дзяржтэлеграфічнае павінна было б паклапаціцца пра суайчынінаў. Думаю, што і асаблівых тэхнічных цяжкасцей тут няма.

— Дзякуй за гутарку.
Гутарыў
Пётра ВІСІЛЕУСКІ.

3 28 МАЯ па 3 ЧЭРВЕНЯ

28 мая. 19.55

I. АЛЕКСАНДРОВІЧ. «РАЗМОВА ПРА ЛЕНІНА»

Прэм'ера спектакля БТ. Рэжысёр-пастаноўшчык С. Гавенка.

У ролі Леніна — заслужаны артыст БССР У. Шэлестаў.

28 мая. 21.50

«ЗАЛІШНЕ МЫ СПАКОЙНЫЯ...»

Да 60-годдзя з дня нараджэння пісьменніка Алеся Петрашкевіча.

У перадачы бяруць удзел пісьменнікі І. Шамякін, М. Матукоўскі, народны артыст БССР П. Дубашынскі і кінадраматург У. Халіп.

31 мая. 17.00

ТЭАТР І ЧАС

Сённяшні дзень Брэсцкага абласнога драмтэатра імя ЛКСМБ.

Вядучая — журналіст М. Гарэцкая.

3 чэрвеня. 10.05

РОЗДУМ

Графіка Сяргея Волкава.

Кніжкі, арыгіналы ілюстрацый, замалёўкі з бланкота-назіранняў, эскізы работ дадуць магчымасць судакрануцца з творчасцю мастака, убачыць яго творчую індывідуальнасць.

Размову павядзе мастацтвазнаўца У. Бойка.

3 чэрвеня. 15.05

НАШЫ ГОСЦІ

Сустрэча з калектывам Кіеўскага дзяржаўнага маладзёжнага тэатра.

Гутарку вядзе журналіст С. Зяцова.

3 чэрвеня. 17.00

СПАДЧЫНА

Мастацка-публіцыстычная праграма.

3 чэрвеня. 18.00

ЗАПРАШАЕМ НА ВЯЧОРКІ

Абрад «Ваджэнне куста». Фальклорны ансамбль вёскі Камень Пінскага раёна Брэсцкай вобласці.

3 чэрвеня. 19.20

БЯСЦЭННЫ СКАРБ

Дабрачынны вечар на карысць аднаўлення Храма Хрыста Збавіцеля.

Праўленне Саюза тэатральных дзялячоў БССР глыбока смутнае з прычыны смерці члена саюза, заслужанага дзеяча культуры БССР ГУСЕВА Канстанціна Дзімітрыевіча і выказвае спачуванне родным і блізкім нябожчыка.

«Літаратура і мастацтва» — орган Міністэрства культуры і праваў Саюза пісатэлей БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 14084 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзнака сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарская — 32-20-64, бухгалтэры — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алеся АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКИ, Алеся ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНOK, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічмар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКИ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОУ.